

АРХИТЕКТУРА

Списание
за архитектурно творчество,
архитектурна теория
и критика

2020/3-4

ВЕЛИКО ТЪРНОВО

ИНТЕРВЮТА
ГРАДОУСТРОЙСТВОТО НА В. ТЪРНОВО И ОБЛАСТТА
СЪВРЕМЕННИЯТ ЖИВОТ НА СТАРАТА АРХИТЕКТУРА НА В. ТЪРНОВО
АРХИТЕКТИТЕ НА В. ТЪРНОВО
АРХИТЕКТУРНО ОБРАЗОВАНИЕ
ЕКОЛЕ DE CHAILLOT В БЪЛГАРИЯ
ХУДОЖНИЦИТЕ НА В. ТЪРНОВО
ГОДИШНИНИ

ИЗДАНИЕ НА СЪЮЗА
АРХИТЕКТИТЕ В БЪЛГАРИЯ

Търновград, Търново, Велико Търново, Царевград Търнов. Това е градът, който се е превърнал в емблема на България, с чиято панорама, с напластени по скалите живописни сгради, свързват нашата страна милиони и милиони нейни посетители, чужденци, българи от чужбина и съвременните българи. Велико Търново, с двете средновековни крепостни структури, Царевец и Трапезица, престолнина на Втората българска държава, е обвеян с митове, видения, предания, спомени – в които оживява българската история както с най-величествените, така и с най-тъжните си страници. Разбира се, не само с по-далечното минало ни вълнува Велико Търново – той е свързан с драматични събития и от по-новата ни история, той е устойчив център на култура, художествени традиции, естествен център в Северна България, с развита промишленост, със стойностни учебни заведения, чийто безспорен лидер е Великотърновският университет „Св. св. Кирил и Методий“. Всичко това се отразява и в специфичната психика на търновлии, в тяхното чувство за връзка с историята и отговорност пред нея, вътрешното им усещане за своя, специфична роля в живота на нацията, а оттам и особени чувства за достойнство и гордост (но не горделивост), с които те – във всеки случай изявените личности на търновската социална обектност – се характеризират.

Радвам се, че след повече от четиридесет години мога отново да представя на нашите читатели специален брой (3/4 за 2020 г.) на сп. „Архитектура“, посветен на Велико Търново и Великотърновска област. За архитектите, особено през последните стотина години, времето в което се развива и съвременната българска архитектура и култура, Велико Търново поставя особено сложни и специфични творчески задачи, към които са се приобщавали такива забележителни изследователи и творци като Ал. Рашенов, Ст. Белковски, А. Дамянов, Е. Димчева, Б. Кузупов, Н. Николов, Б. Камиларов. От 60-те и 70-те години на ХХ век към тях се присъединяват плеяда от търновски архитекти – Ж. Драгомиров, П. Матанов, Ив. Чолаков, Р. Брайнова, Т. Теофилов, М. Савов и редица други. Творчеството на всички тях е ясно белязано от желанието да свържат своите творби със забележителната архитектурна атмосфера и архитектурни традиции на града. Към съвременната търновска архитектурна школа се присъединяват вече и участващите в този брой Й. Нурков, М. Маринов, Др. Йосифов, Ст. Цонев. Разбира се, тези изброявания няма как да не останат непълни. Прави впечатление и успешната интегрирана консервация на редица архитектурно-археологически обекти на „Трапезица“, която е вече далече от романтичните възстановки на Царевец от 30-те и края на 70-те години.

Трябва да допълним като фактор и развитието на архитектурното и художественото образование в града, което също е представено тук и което също има своите открояващи се представители. Голямото постижение на великотърновските архитекти и общественост е, че те успяха, в условията на множество обществени обрати, да опазят, защитят и доразвият неповторимия облик и историческите ценности на града.

В това отношение, днес повече от всякога, голяма роля има устройственото планиране. Представените тук ОУПО на община Велико Търново и специализираният ПУП за старинната част са крачки в правилната посока и заслужават професионално популяризиране. Тематиката за съвременните ОУПО се допълва от плана на община Свищов, съпроводен с концептуален и критичен анализ на проблематиката на ОУПО, и представените проучвания за община Горна Оряховица. Не мога да не подчертая обаче нуждата от много по-задълбочени междуобщински и регионални проучвания. Очевидно е, че Велико Търново, Горна Оряховица, Лясковец, Арбанаси (най-малкото) трябва да се проучват и решават в тяхното взаимодействие, връзка. Нова тежест за област Велико Търново ще придобие напречната връзка между Северна и Южна България след изграждането на тунела под Шинка и тя също трябва да се проучи като параметри и влияние и пр. Неравномерността в развитието на териториите и демографските проблеми все още не са намерили решение, включително и във Великотърновска област.

Благодаря на великотърновските колеги, особено на арх. Йордан Нурков, председател на дружеството на САБ във Велико Търново, и на арх. Милен Маринов, пословичен със своята всеотдайност спрямо проблемите на културното наследство. Благодаря и на всички автори; благодаря и за участието на проф. д-р Любомира Павлова, областен управител, и на г-н Даниел Панов, кмет на Велико Търново.

Естествен център на архитектурната проблематика на Велико Търново са проблемите на съвременното битие на архитектурното, археологическото, ландшафтното и нематериалното наследство. Затова и темата за Велико Търново намери естествено продължение в представянето на специализирания курс на френския институт „Екол де Шайо“, създаден у нас преди 20 години, част от чийто възпитаници вече са успешни практикуващи, лицензирани специалисти и неговите тазгодишни дипломанти. Един сполучлив пример за сътрудничество на две професионални общности, от Франция и България, чието съществуване и развитие САБ възнамерява да подкрепя много по-активно.

АРХИТЕКТУРА

3 - 4
2020

Списание
за архитектурно творчество,
архитектурна теория и критика
ГОДИНА ШЕСТДЕСЕТ И СЕДМА

Издание на Съюза на архитектите в България.
Списание "Архитектура" е включено в националния референтен списък на съвременни български научни издания с научно рецензиране на НАЦИД.

Тираж: 2000

Адрес: 1504 София, ул. „Кракра“ 11, e-mail: sab@bularch.org, www.bularch.eu
ISSN 0324-1254

Издателски съвет:

проф. д-р арх. Константин Бояджиев
проф. д.а.н. арх. Борислав Борисов
ст.н.с. д-р арх. Петко Еврев
доц. д-р арх. Искра Данголова д.с.н.
д-р арх. Мария Диамандиева
доц. д-р арх. Веселина Пеневска
доц. д-р арх. Елена Иванова
проф. д-р арх. Росица Никифорова
проф. д-р арх. Тодор Булев
проф. д-р арх. Валери Иванов
доц. д-р ланд. арх. Веляна Найденова

Редакционен екип: Отговорен редактор на броя: арх. Милен Маринов,
проф. д-р арх. Тодор Булев, арх. Евгения Кукушева

Графичен дизайн и предпечат: РА Яйцето, office@theegg.bg

Коректор: Лора Султанова

печат: Мултипринт ООД

Първа корица: Въздушна снимка на В. Търново

Втора корица: Църква "Св. 40 мъченици" и хълм „Царевец“, В. Търново

Трета корица: Интериор на църква "Св. 40 мъченици", В. Търново

Четвърта корица: Самоводска чаршия, В. Търново

4

ИНТЕРВЮ С ПРЕДСЕДАТЕЛЯ НА ДРУЖЕСТВОТО НА САБ – ВЕЛИКО ТЪРНОВО
арх. Йордан Нурков

8

ОБЛАСТ ВЕЛИКО ТЪРНОВО СЕ ОТКРОВА С УСТОЙЧИВОТО НАРАСТВАНЕ НА
ТЕМПА НА УСВОЯВАНЕ НА СРЕДСТВАТА ПО ОПЕРАТИВНИ ПРОГРАМИ НА ЕС И
НАЦИОНАЛНАТА ПРОГРАМА ЗА ЕНЕРГИЙНА ЕФЕКТИВНОСТ НА
МНОГОФАМИЛНИ ЖИЛИЩНИ СГРАДИ
проф. д-р Любомира Попова

10

РЕСТАРТ НА ПРОГРАМАТА ЗА САНИРАНЕ ЩЕ ДАДЕ СИЛЕН ТЛАСЪК НА
ИКОНОМИКАТА
инж. д-р Даниел Панов

13

ПЛАН НА В. ТЪРНОВО ОТ 1857Г.

14

ОБЩ УСТРОЙСТВЕН ПЛАН НА ОБЩИНА В. ТЪРНОВО
ИЗГОТВЕН ОТ „БУЛПЛАН“ ООД
арх. Димитър Костов

18

СПЕЦИАЛИЗИРАН ПОДРОБЕН УСТРОЙСТВЕН ПЛАН НА В. ТЪРНОВО – СТАРИЯ ГРАД
проф. арх. Иван Никифоров, д.а.н.

23

ЕДНА ИДЕЯ ЗА БЛАГОУСТРОЯВАНЕ НА ГЛАВНАТА УЛИЦА
НА В. ТЪРНОВО
арх. Милен Маринов

24

ОБЩ УСТРОЙСТВЕН ПЛАН НА ОБЩИНА СВИЦОВ
арх. Ваня Фурнаджиева

32

ОБЩ УСТРОЙСТВЕН ПЛАН НА ОБЩИНА ГОРНА ОРЯХОВИЦА
арх. Аталия Братованова

36

САМОВОДСКАТА ЧАРШИЯ В. ТЪРНОВО
арх. Дафина Керелова

40

НОВИТЕ РАЗКОПКИ И КОНСЕРВАЦИОННИ ДЕЙНОСТИ НА КРЕПОСТТА „ТРАПЕЗИЦА“
2007 – 2020 РЕЗУЛТАТИ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ
арх. Пламен Цанев
проф. д-р Константин Тотев

СЪДЪРЖАНИЕ

АРХИТЕКТУРА

Списание
за архитектурно творчество,
архитектурна теория и критика
ГОДИНА ШЕСТДЕСЕТ И СЕДМА

3 - 4
2020

ШИШМАНОВАТА БАНЯ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО – КОНСЕРВАЦИЯ, РЕСТАВРАЦИЯ И ЕКСПОНИРАНЕ <i>арх. Иван Чолаков арх. Румяна Брайнова</i>	44
ТЪРНОВО – ИЗУМИТЕЛНИЯТ ГРАД Льо Корбюзие (1887-1965) <i>арх. Донка Колева</i>	47
АРХИТЕКТУРНИТЕ СЪКРОВИЩА НА ВЕЛИКО ТЪРНОВО – ПРОЗОРЕЦ КЪМ ИСТОРИЯТА <i>арх. Донка Колева</i>	50
МОДЕРНИЗМЪТ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО МЕЖДУ ДВЕТЕ СВЕТОВНИ ВОЙНИ: НЕПОЗНАТОТО ЛИЦЕ НА ПЛОЩАДА С „ПАМЕТНИКА НА ПОБЕДИТЕ“ <i>арх. г-р Рагосвета Кирова-Делчева</i>	55
РЕСТАВРАЦИЯ НА ХАН „ХАДЖИ НИКОЛИ“ <i>арх. Николай Георгиев</i>	62
РЕСТАВРАЦИЯ НА ЙОНОВ ХАН <i>арх. Драгомир Йосифов</i>	67
ЗА АРХ. ЖИВКО ДРАГОМИРОВ С ПОЧИТ И ПРИЗНАТЕЛНОСТ <i>арх. Иван Чолаков</i>	74
ВЕЛИКО ТЪРНОВО ПРЕЗ 70-ТЕ/80-ТЕ ГОДИНИ НА МИНАЛИЯ ВЕК – ТЪРСЕНЕ НА ОРИГИНАЛНИ И ЗНАЧИМИ АРХИТЕКТУРНИ РЕШЕНИЯ <i>арх. Иван Чолаков</i>	76
ЗА АРХ. ТЕОФИЛ ТЕОФИЛОВ С ПРЕКЛОНЕНИЕ <i>Сашка Александрова</i>	78
АРХ. МАТЕЙ САВОВ, СЪЗДАТЕЛ НА ВЕЛИКОТЪРНОВСКОТО АРХИТЕКТУРНО БЮРО „МАТИС“ <i>интервю на Силвия Златкова</i>	82
АРХИТЕКТУРАТА Е ИЗЖИВЯВАНЕ И ВЪЗПРИЯТИЕ НА СЕТИВАТА <i>арх. Стефан Цонев</i>	87
ОТКРИТ ПРОЕКТ ЗА ЦЪРКВА НА АРХИТЕКТОН ДИМИТЪР СЕРГИОВ ОТ ТРЯВНА <i>арх. Милен Маринов</i>	92
ПРОЕКТ НА ПЪРВОМАЙСТОР ГЕНЧО КЪНЕВ ЗА ЦЪРКВАТА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“ В СВИШОВ <i>арх. Милен Маринов</i>	96
ПРЕДСТАВЯНЕ НА СПЕЦИАЛИЗИРАНИЯ КУРС НА „ЕКОЛ ДЕ ШАЙО“ ПО ПОВОД 20 ГОДИНИ ОТ СЪЗДАВАНЕТО МУ <i>арх. г-р Делфин Абулкер, арх. Флоранс Бабикс</i>	101
КАК БЕ СЪЗДАДЕН КУРСЪТ ЗА АРХИТЕКТИ ОТ НАЦИОНАЛНИЯ ИНСТИТУТ ЗА ПАМЕТНИЦИ НА КУЛТУРАТА И ECOLE DE CHAILLOT <i>арх. Галина Пировска арх. Петър Петров</i>	109
ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО СТРОИТЕЛСТВО, АРХИТЕКТУРА И ГЕОДЕЗИЯ „АНГЕЛ ПОПОВ“, ГР. ВЕЛИКО ТЪРНОВО – УЧИЛИЩЕ С ТРАДИЦИИ <i>арх. Мартин Лазаров</i>	112
ХРАМ „СВ. НИКОЛАЙ“ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО. ДАТИРАНЕ И АТРИБУЦИЯ НА ВЪЗРОЖДЕНСКИТЕ ТВОРБИ <i>доц. г-р Миглена Прашкова</i>	116
БЪЛГАРСКИ ВИТРАЖ. ТЪРНОВСКА ВИТРАЖНА ШКОЛА <i>доц. Борис Желев Георгиев</i>	123
ХУДОЖНИЦИТЕ НА В. ТЪРНОВО – ПРОФ. ПЛАМЕН ЛЕГКОСТУП Д.П.Н.	127
ХУДОЖНИЦИТЕ НА В. ТЪРНОВО – НИКОЛАЙ ТИХОЛОВ	128
ХУДОЖНИЦИТЕ НА В. ТЪРНОВО – МАРЧЕЛ ЯМЕЛИЕВ	130
„ТРИМА АРХИТЕКТИ-ЮБИЛЯРИ“ <i>доц. г-р арх. Валентина Върбанова арх. София Лостова-Топалова Куратори на изложбата</i>	132

ИНТЕРВЮ С ПРЕДСЕДАТЕЛЯ НА ДРУЖЕСТВОТО НА САБ – ВЕЛИКО ТЪРНОВО

арх. Йордан Нурков

Арх. Йордан Нурков е роден във В. Търново. Възпитаник е на ПМИГ „Васил Друмев“, след което завършва Висшия институт по архитектура и строителство (дн. УАСГ). Още като студент започва да се занимава с архитектурното наследство, повлиян от своя баща – Христо Нурков, дългогодишен директор на Регионалния исторически музей във В. Търново. Една от първите му изяви е като ръководител на проучвателна експедиция в с. Розовец в Южна България за регистриране на паметниците на културата. Последните две години от следването си работи под ръководството на проф. д-р арх. Никифоров върху проектите за архитектурно-художествено оформление на централната градска част на Видин и Своге. През 1982 г. арх. Нурков се връща в Търново и започва работа във филиал „Янтра“ на НИПК.

През 1993 г. създава собствено архитектурно студио. Сред реализираните градоустройствени проекти на арх. Нурков са проектите за възстановяване на група къщи на ул. „Иван Панов“ във В. Търново около църквата „Св. Спас“, както и за част от ансамбъла „Св. Димитър“. Разработва и план-концепцията за социализиране на културно-историческото наследство на старинния търновски квартал „Варуша“. Арх. Нурков е проектирал редица жилищни комплекси, хотели, жилищни сгради в архитектурния резерват Арбанаси, както и обекти в Старата част на В. Търново – Американският колеж „Аркус“, изледната площадка на спектакъла „Звук и светлина“ и др. През 2006 г. негов проект е отличен с награда в националния конкурс „Сграда на годината“.

От 2016 г. арх. Нурков е председател на САБ – В. Търново.

Арх. Нурков, каква е равносметката за развитието на САБ – В. Търново през годините?

60-те години на ХХ в. са първото десетилетие на новосформирания САБ, изпълнени с много очаквания за просперитет във всички области на живота – победил социализъм, ускорено изграждане на материалната база, съответно на новите представи за живот. Архитектурното творчество се развива в организирани структури, предхождащи проектантските организации, които се създават на териториален и секторен принцип, за да се обслужва цялата палитра от функционални нужди – жилищни, обществени, промишлени, инфраструктурни и т.н.

Архитектите през тези години търсят не само новия облик на сградите, но проявяват траен интерес за творчески „пробиви“, собствен почерк и стил, но в същото време са ограничавани от идеологическите изисквания на Студената война, отрицанието на буржоазната архитектура и разбира се, за спазване на примерите, идващи от североизток и техните образци, като съветският опит е доминиращ. Подражанието е може би основният творчески метод, който

се налага чрез подчинение на централната власт не само в обществено-политически смисъл, но и в професионалните и творческите организации. Създадени са необходими структури, има даже и длъжност „Главен архитект на Републиката“. Масова практика е събаряне на цели квартали със сгради от буржоазните времена с цел изграждане на новите мечти за новия живот и подмяна на „упадъчната“ с нова архитектура – прогресивна, и т.н.

През 70-те години ускореното развитие дава своите плодове. Строят се нови заводи, урбанизацията е напреднала, започва обезлюдяване на селата, а новите граждани заселват панелните комплекси. Архитектите получават нови „апетитни“ задачи да прокетират обществени сгради, но вече с нови идеи и естетически критерии, отминали са и са забравени неоренесансовите и грандомански образци от т.нар. „сталински период“. Идеологически соцлагерът се отваря към примерите във Франция, Италия и др. както в архитектурата, така и в музиката, литературата, изобразителното изкуство, а соцреализмът се заглушава от опити за подражание на западни образци, които вече не са строго заклеймени.

Във Велико Търново се изграждат сградите на ХЕИ, Хотел до стадиона (арх. Глушков), комплекс „Славяни“ – бивше ОКС (арх. Иван Петков) – все примери на модернизма. Появяват се кино със сладкарница „Полтава“ на арх. Таньо Белев (пример от брутализма, но и идеологията на Франк Лойд Райт) и макар не добре приета като архитектурен образ от средния гражданин, тази сграда е ярък пример за пробив в творческите търсения без комплексите, че е под западно (даже и американско) влияние. По това време е построен Туристическият дом „Трапезица“ на арх. Петър Матанов, Музикално-драматичният театър на арх. Теофан Никифоров, хотел „Етър“ на арх. Атанас Азура, „Интерхотел – Велико Търново“ на арх. Никола Николов. Съдебната палата на арх. Иван Петков, изгражда се ГУМ (на арх. Емил Димчев), който е съавтор на хотел-ресторант „Янтра“ (известен като „Балкантурист“), завършен в предишния период и надстроен в началото на XXI в. от архитектурно бюро „Ваника“ – арх. Дездевев, арх. Мянкова и др. Забележителна сграда и с това, че популярността се дължи на преклонението пред великия архитект Франк Лойд Райт, представител на заклещената империалистическа архитектура, но и с кадрите от романтичния филм „Бъди щастлива, Ани“. В жилищната архитектура е изграден уникалният комплекс „Триъгълника“ с проектанти арх. Магда Баирова-Матанова и арх. Петър Матанов и

градоустройство от „Главпроект“ на арх. Данаил Кънев, с участието на главния архитект могава Димитър Върбанов.

Кои според Вас са най-големите постижения на организацията?

- Седемдесетте години са може би най-силните години за творчеството на всички архитекти, споменати по-горе – арх. Живко Дразомиров със сградата на МВР и БНБ – Велико Търново, жилищен комплекс на ул. „Козлодуй“ – единичен великолепен пример за идеята да се строят високи сгради, за да има повече незастроена площ и свободни за зеленина площи. От този период са архитектурните реализации по реставрацията и консервацията на Царевци, „Асенова махала“ и Стария град, с. Арбанаси, НИПК (сега НИНКН) – арх. Боян Кузупов на „Царевец“ – автор на възстановената Патриаршеска църква, арх. Лефтеров – Реконструкция на конака и музей на държавността, арх. Теофилов – църквите „Св. Димитър“ и „Св. 40 мъченици“. Изгражда се ансамбъл от къщи на ул. „Н. Пиколо“ на арх. Иван Чолаков. Създаденият Общонароден комитет за развитие на Велико Търново през 60-те години, начело с Пенчо Кубадински, създава цели и програма за постепенна реализация на проектите по възраждане на историческите и културните ценности в града, а реализациите се ползват и ни радват до ден днешен.

*Конака, сега музей на държавността -
възстановка по проект на арх. Илия Лефтеров*

ГУМ, по проект на арх. Емил Димчев

Във Велико Търново са удостоени със звание „Заслужил архитект“ – Иван Петков, Живко Драгомиров, Николаї Сергеев, а с други държавни и творчески отличия – Иван Чолаков, Петър Матанов, Димитър Топалов, Алба Фернанандез, Николаї Стоянов, Елка Василева, Матей Сафов и много други, оставили своя принос за архитектурния образ на толкова красивия ни град.

Дружеството на великотърновските архитекти изживява най-вълнуващите и ползотворни години. Проектиране се правеше на държавно работно място, а на „частно“, чрез САБ. В клуба на архитектите се случваха какви ли не събития на почерпка и за да е всичко „под контрол“, имаше и „Ателие на младите архитекти“ към САБ.

Следващото десетилетие – 80-те години, започва с реализация на проекти за 1300 г. Българска държава и 800 г. от въстанието на Асен и Петър. Създадени са аудио-визуалният спектакъл „Царевец – звук и светлина“, паметникът на Асеневици на Крум Дамянов и арх. Гечев за околното пространство, а по проект на Никола Николов (по това време вече „Народен архитект“) се преобразява бившето Столарско училище, впоследствие сграда на Народната милиция, в Картинна галерия „Борис Денев“. Комплекс „Пишмана“ на арх. Елка Василева прави един силен опит за нова визия на жилищното строителство по стопански (частен) начин, който не е индустриален, и естествено, отхвърлен „от горе“. И вместо похвален и показван, е negliжиран в буквален и физически смисъл с високи ППП – макар и вече омръзнали, както по архитектурен образ, така и доказано неудобни функционално.

Осемдесетте години са финалът на развитото социалистическо общество, но и началото на промените в СССР, завършили с падането на Берлинската стена и края на соцлагера. България и архитектите влизат в дълбоките води на прехода

към пазарно стопанство и демокрация. Следващото десетилетие се направиха първите опити за неиндустриална жилищна архитектура, но макар и индивидуализирана до края на десетилетието, тя също доскуча на всички, от предприемачите до купувачите, през архитектите.

Инерцията от творчески успехи на предишните години, в съчетание с надеждите за нови условия за работа на проектантите, премахване на административни и други ограничения, създадоха атмосфера за освобождаване на индивидуалния творчески потенциал, „коллективизмът отстъпваше на индивидуализма“, отвори се темата за авторството и правата върху произведения на архитектурата. Изгражда се т.нар. „Свлачище“ – след местен конкурс по проект на арх. Иван Чолаков, и това е може би финалният акорд на архитектурата преди 90-те години.

През 90-те и първите години на XXI в. предприемачеството е във възход. Направените реституционни правила за връщане в реални граници (по законите „Лучников“ 1 и 2 със задължително отреждане за застрояване получиха реализация с оценка „стига с това бетонирание“). Всичко, което започваше да се строи се изкупуваше („на зелено“). Архитектурните решения се канализираха в усилията за по-добра печалба на предприемачите, с максимална, а много често и над нея РЗП. Всичките възможни изключения на ЗУТ и неговите ен на брой поправки се прилагаха заедно с присъщите нерегламентирани действия. Архитектите от всякаква позиция участвахме, но чест ни прави, че това не бяха наши инициативи, а истинските двигатели бяха интересите на предприемачите – по-голямо РЗП, по-евтино изпълнение и по-големи печалби.

През 20-те години на XXI век кризата след 2008 г., настъпилите фалити и замразени строежи

дадоха време да се преосмислят посоките както в архитектурата, така и в градоустройственото развитие.

Какво е организационното състояние в момента?

- Великотърновското сдружество в момента е от 30 души, които са също част от КАБ – В. Търново, състоящо се от 60 човека. Организационното състояние е възможното добро към момента и се поддържа от нормалния стремеж за професионално и творческо общуване. Камарата на архитектите, която гарантира професионализма, и Съюзът на архитектите, който поддържа творческото начало, процеса на създаването на архитектура, имат неразделима и безконфликтна роля в практикуването на професията. Особеност представлява в коя част на инвестиционния процес е дейността на всеки – дали е инвеститор, част от органите на властта, одобряващ или просто проектиращ. Навсякъде архитектите са натоварени с голямата благородна цел да се създава хармонична и красива жизнена среда. Резултатът от нашата дейност обаче е заслуга на всички участници в този процес просто защото многостранно и многофакторно е възникването на материалната среда. Архитектурният труд е един от многото, макар и важен, водещ понякога, но и много често подценяван и даже пренебрегван.

Вслушват ли се институциите в експертното мнение на гилдията относно развитието на града?

- Нашето сдружество винаги, и разбира се безвъзмездно и безкористно, се е отзовавало в услуга на общинската и сържавно-политическата власт с професионални становища и желание за намиране на най-доброто и благоприятно решение за развитие на материалната среда. Наскоро беше предложен за обсъждане „Генерален план за организация на движението“ в града. Деведесет процента от нашите анализи и препоръки бяха възприети от авторите, и не само, а от всички заинтересувани, които споделиха подобни на нашите критики, и често същите. Повтаряха се констатациите за лошо организирано паркиране или пълната му липса, особено в новозастроените територии, или при уплътняване на вече съществуващите, пренаситени от реституирани терени. Например беше отхвърлена идеята за еднопосоchnост на

Хотел „Янтра“ по проект на арх. Емил Димчев и арх. Цветан Коланджиев

двете главни улици, затваряне на централен участък с цел създаване на пешеходна зона и т.н. Изключително активно участие сдружеството взе при обсъждане на ЗРП на Стария град, а за новия градски център изготвихме едно обширно задание за проектиране, което да послужи за възлагане на нов ЗРП за територията на Бившето военно училище.

Кой според Вас е най-ключовият проект за В. Търново?

- Завършилият международен конкурс „Ново сърце за Стария град“ – обявен за успешен, защото завърши с присъдена първа награда на италианския колега арх. Клаудио Нарди. Той създаде не без основание много и противоречиви становища, както от търновски колеги, така и от други участващи, а и неучастващи в конкурса архитекти. Така или иначе очакваме с голям и нескрит интерес реализацията на този проект.

Изчерпан ли е Общият устройствен план на града и в каква посока трябва да се развива старата столица?

- Безспорно най-важният проект за Велико Търново е Общият устройствен план, но не по-малко важен е и нов ЗРП за Бившето военно училище – новия градски център. Определящо за тези проекти ще бъде изграждането и на връзките с двете магистрала: север – юг и изток – запад. Нашето мнение е, че ще настъпят комуникационни промени, но успоредно с това и засилен инвестиционен интерес. Бъдещето на пътната инфраструктура създава нови надежди Велико Търново да стане основен културно-исторически, образователен и туристически център, с действително разширено и обогатено развитие на архитектурната среда, изпълнена с нови акценти от национален и европейски мащаб, уникални пространства, сгради шедьоври, нови функционални решения със забележителни качества. Велико Търново може да предложи нови качествени ансамблови решения със синтез на изкуствата с архитектурата, които дълги години са мислени и мечтани, но все по-малко случващи се в последните 30 години. Надяваме се на нови вълнуващи архитектурни образи по темата за съчетание на наследство и съвременност.

Интервю на Весела Байчева, журналист от Велико Търново

Интерхотел – Велико Търново и художествена галерия „Борис Денев“ по проект на арх. Никола Николов

ОБЛАСТ ВЕЛИКО ТЪРНОВО СЕ ОТКРОЯВА С УСТОЙЧИВОТО НАРАСТВАНЕ НА ТЕМПА НА УСВОЯВАНЕ НА СРЕДСТВАТА ПО ОПЕРАТИВНИ ПРОГРАМИ НА ЕС И НАЦИОНАЛНАТА ПРОГРАМА ЗА ЕНЕРГИЙНА ЕФЕКТИВНОСТ НА МНОГОФАМИЛНИ ЖИЛИЩНИ СГРАДИ

проф. д-р Любомира Попова

Политическа кариера

10.05.2017 г. – Областен управител на област Велико Търново.

2014 – 16.02.2017 г. – Заместник областен управител на област Велико Търново

2009 – 2013 г. – Заместник областен управител на област Велико Търново

2007 – 2009 г. – Общински съветник, Председател на постоянната комисия по Образование и наука, Общински съвет Велико Търново

Професионална дейност

2006 г. – досега – Преподавател, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“

1996 - 2006 г. – Хоноруван асистент, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“

1989 - 2006 г. – Учител, ОУ „Св. Патриарх Евтимий“, ССУ „Г. С. Раковски“, ЕГ „Проф. д-р Ас. Златаров“, гр. Велико Търново и ОУ „Васил Левски“, с. Петко Каравелово, обл. Велико Търново

Образование

2006 г. – Доктор по теория на образованието и дидактика, Специализиран научен съвет по педагогика при ВАК

1988 г. - Магистър по начална училищна педагогика, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“

1984 г. - Средно образование, ОСПУ „Васил Друмев“, гр. Велико Търново

Допълнителна информация

Автор на над 80 научни публикации – монографии, учебни помагала, студии, статии в научни списания и сборници у нас и в чужбина.

Спецификата и неповторимата идентичност на област Велико Търново се крие в нейното природно и културно богатство. Районът се отличава с традиционно наситен културен и събитийен календар. Наличието на важни транспортни направления, които се пресичат на територията на област Велико Търново определя нейното благоприятно транспортно-географско положение. През областта преминава трасето на еврокоридор, който свързва Северна, Средна и Източна Европа с Егейско море. От важно значение е и излятът на р. Дунав, която притежава голям потенциал – транспортен, икономически, енергиен, туристически и воден. Така областта граничи с „Рейнско-Дунавски“ транспортен коридор (трансевропейския воден път Рейн – Майн – Дунав), който свързва всички изявени центрове от Дунавските страни. Пристанището в град Свищов е с национално значение, а фериботна линия осъществява директна връзка с Румъния.

По основните транспортно-комуникационни направления са формирани чрез интегрирането на агломерационните ядра и техните агломерационни

ареали две главни оси на урбанистично развитие, които се пресичат във Велико Търново – административния център на областта. Едната е северната главна ос „запад – изток“, която свързва София с градовете от Северна България. Нейното значение надхвърля националното ниво с включването на отделни компоненти в TEN-T мрежата на ЕС. Очаква се тази ос да се изяви много силно след завършването на автомагистрала „Хемус“. Другата е главната централна меридионална ос „север – юг“ с направление Румъния /Русе – Стара Загора – ГКПП „Маказа“/Гърция. Тази ос се формира от пътни и жп направления, включени в основната и широкообхватната TEN-T мрежа, и осигурява връзките на страната със Северна Европа и пристанищата на Средиземно море на юг. Оста има много съществено значение за района, защото свързва градовете и другите населени места от областта както помежду им, така и с основните центрове по направление на оста на европейска територия. Тази ос много активно свързва агломерационните центрове от Северен централен район – градовете Русе и Велико Търново, поради установяването ѝ в

исторически план, свързвайки Северна и Южна България през Прохода на Републиката. От гледна точка на развитието на региона е много важно изграждането на тунела под връх Шипка и интегрирането на град Габрово към тази ос.

Друг аспект от пространственото развитие на област Велико Търново е изследван при изготвянето на Социално-икономическия анализ (СИА) на районите в Република България през 2019 г., при което е извършена оценка на степента на полицентрично развитие по възприетия показател „отношение на населението на областния град към градското население в областта“. Установеният за областта модел на урбанистично развитие по този показател е „проявен полицентризъм“, което показва, че областният център няма доминиращо влияние за концентриране на хора, икономически дейности, социални и други услуги, а е балансиран от групи значими градски центрове в област Велико Търново като Горна Оряховица и Свищов. От важно значение за балансираната пространствена структура на областта са и градовете от четвърто йерархично ниво, определени в Националната концепция за пространствено развитие (Актуализация 2019 г.) – Елена, Лясковец и Павликени. Градовете Златарица, Полски Тръмбеш, Стражица и Сухиндол са центрове на малки общини със затруднено социално-икономическо развитие, за които е важно да се подобри свързаността с близките икономически центрове.

Вече е в процес на разработване Интегрираната териториална стратегия за развитие на Северен централен регион за периода 2021 – 2027 г. в съответствие с последните изменения, приети със Закона за изменение и допълнение на Закона за регионалното развитие (ДВ, бр. 21 от 2020 г., в сила от 13.03.2020 г.). Област Велико Търново като част от Северен централен регион ще участва в реализирането на политиките за устойчиво развитие чрез участието си в Регионалния съвет за развитие, на който областният управител е член.

Възможностите за устойчиво териториално развитие на област Велико Търново могат да се реализират чрез насърчване на полицентричното териториално развитие с подчертаната роля на градовете и агломерационните формирования, като се използва капацитетът им да стимулират развитието в цялата територия на регионите, в които попадат, чрез интегриране на околната територия и постигане на икономическо, социално, пространствено сближаване.

Стимулирането на развитието на градовете-центрове ще се осъществява чрез съчетаване на различни инструменти на регионалната политика и на секторните политики. По същество това е подходът на интегрираните териториални инвестиции, за което от ключово значение е териториалното насочване на секторните политики. Прилагането на широкообхватен подход към териториалното измерение на политиката за развитие и използването на интегрирани териториални инвестиционни мерки е регламентирано в новата кохезионна политика. Освен ролята на сръжжавата при определяне на рамката и инструментите на регионалната политика е важна и политиката на местните власти. Общините и техните общински центрове имат най-важната роля в създаването на условия за социално-икономическо развитие. Общините могат да подпомогнат успеха

на този подход чрез създаване на междуобщинско сътрудничество и сътрудничество с други местни и регионално базирани партньори, в това число и с областния управител.

Транспортната и дигиталната инфраструктура са факторите, които спомагат за отключване на специфичните потенциали на районите и увеличаване на конкурентните им предимства. От друга страна, те водят до повишаване на териториалното сближаване и постигане на балансиран растеж и възможност за осигуряване на равен достъп на всички жители, независимо от тяхното местожителство, до икономически и социални функции и услуги. От ключово значение за област Велико Търново е изграждането на АМ „Хемус“ и АМ Русе – Велико Търново, които се пресичат на територията на областта.

Друг актуален инструмент за повишаване на инвестиционната привлекателност на градовете от областта е изграждането на нови индустриални зони и паркове. През 2018 г. между „Национална компания индустриални зони“ и Община Горна Оряховица е подписан меморандум за изграждане и развитие на нова индустриална зона в Горна Оряховица.

Приобщаването на българските крайдунавски общини и области в общоевропейския Дунавски регион е важна тема на транснационалното и трансграничното сътрудничество. Това ще помогне за реализиране потенциала на р. Дунав за стимулиране на икономическото развитие, устойчивия туризъм и културния обмен, както и за интегрираното управление на басейна на реката.

През последните години област Велико Търново бележи сериозен ръст на инвестициите във всички отрасли и се откроява като динамично развиваща се с устойчивото нарастване на темпа на усвояване на средствата по оперативни програми на ЕС и Националната програма за енергийна ефективност на многофамилни жилищни сгради.

Седем общини от област Велико Търново участват в Националната програма за енергийна ефективност на многофамилните жилищни сгради (НПЕЕМЖС). През 2015 и 2016 г. бяха подписани 48 тристранни договора за целево финансиране (ДЦФ) с 49 сдружения на собствениците за изпълнение на мерки за повишаване на енергийната ефективност на 46 сгради. До края на 2019 г. в експлоатация са въведени 43 сгради, за които са изпълнени предвидените дейности. Приключени са 44 договора, като разплатените средства по тях са 40 524 783,59 лв.

С приемането на Програмата в Областна администрация Велико Търново бе създадена необходимата организация за подпомагане изпълнението на функциите, възложени на областния управител. През 2019 г. продължи наблюдението на процеса по обновяването на жилищните сгради на територията на област Велико Търново в изпълнение на договорите за целево финансиране. Заедно с другите участници в строителния процес бяха извършвани огледи за установяване годността за приемане на строежите, подписвани актове и протоколи по време на строителството. Редовно бяха подготвяни и изпращани в дирекция „Жилищна политика“ на Министерството на регионалното развитие и благоустройството справки и таблици за отчитане напредъка по Програмата, като за целта бе събирана и обобщавана информация от общините.

*Интервю на Иван Иванов,
Връзки с обществеността към Областния управител*

РЕСТАРТ НА ПРОГРАМАТА ЗА САНИРАНЕ ЩЕ ДАДЕ СИЛЕН ТЛАСЪК НА ИКОНОМИКАТА

инж. г-р Даниел Панов

Даниел Панов е роден на 4 октомври 1967 г. във Велико Търново. От Велико Търново са неговите родители, тук живее семейството му, тук учат неговите деца. Завършва две висши образования – Публична администрация във Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“ и Машинно инженерство в Националния военен университет „Васил Левски“. През 2018 г. придобива докторска степен по защита от бедствия и аварии.

Бил е офицер в Българската армия от 1989 до 2002 г. От 2002 до 2011 г. е управител на фирма „Царевград Търнов“ ЕООД. От края на 2011 г. до момента е кмет на община Велико Търново. Даниел Панов е сред най-успешните кметове в новата история на старата столица. От началото на 2016 г. Даниел Панов е председател на Управителния съвет на Националното сдружение на общините в Република България – най-голямата неправителствена организация в страната. На местните избори през 2019 г. е избран за кмет на Велико Търново за трети мандат и става първият, който печели два пъти поред избори на първи тур.

Какво е характерно за градоустройственото планиране и инвестиционната програма на Община Велико Търново?

- В периода 2007 – 2013 г. бе изработен Общ устройствен план на Община В. Търново. Той е съобразен с предвижданията на Общия градоустройствен план от 2003 г. и е одобрен на 31.01.2013 г. с решение на Общинския съвет – В. Търново. Заедно с плана са разработени, но не са приети като част от него специфични правила и норми за устройство на охранителната зона на груповата недвижима културна ценност „Историческо селище Арбанаси“.

Очакваме и финалния вариант на проекта за нов генерален план за организация на движението на Велико Търново – стратегически документ с изключителна важност за следващите поне

10 години. Той ще бъде представен в детайли и на структурата в нашия град на Съюза на архитектите в България.

Създаването на нови индустриални зони е много адекватна мярка за привличане на инвеститори и с екипа ми сме го заложили в управленската програма до 2023 г. Една от тези зони е планирана за района между Велико Търново и пресечната точка на магистралите Русе – Велико Търново и АМ „Хемус“, която ще е само на 10 минути от града. Планирали сме и обновяване на Южната промишлена зона.

По големите проекти, които се реализират със средства от ЕС или чрез целева субсидия, се работи активно. Предстои обновяване на Художествената галерия „Борис Денев“. Продължава изграждането на нови улици в

кварталите „Картала“ и „Зона Б“. Предстои старт на големия проект за интегриран градски транспорт. По него е предвидена основна реконструкция на един от големите булеварди и две ключови кръстовища, изграждане на пешеходен надлез над натоварената улица „Магистрална“, създаване на два буферни паркинга за туристи и др.

Агенция „Пътна инфраструктура“ избра изпълнител на проектирането на груп стратегически инфраструктурен обект – Северен пътен възел, в подножието на крепостта Трапезица и в района на едноименната гара. С тази мащабна пътна конструкция ще бъде създадена директна връзка между главния път Русе – Свиленград и локалното, но натоварено шосе Велико Търново – Арбанаси – Горна Оряховица. Това ще облекчи трафика в Стария град с поне 2000 автомобила на ден.

През втората половина на годината се очаква и избор на изпълнители по другия много голям инфраструктурен проект – за реконструкцията и обновяването на 13 километра пътна и улична мрежа в цялата североизточна част на Велико Търново.

Напрегва работата по техническото проектиране на Експозиционния център – първата сграда в новия градски център на Велико Търново, чието разположение е на мястото на старото военно училище. Предстои старт и на разработването на проект за нов подробен устройствен план на целия терен от 180 декара.

Във Велико Търново също ще се строи и нова детска градина. Какво още предвиждате за младите хора?

Строителството на новата детска градина във Велико Търново е първото от 40 години насам и е в отговор на увеличаващото се население на града. Този проект е с особена важност и изпълнението му не е спирало, независимо от епидемията, защото е ключова инвестиция в подкрепа на младите хора, на семействата и най-вече – на децата на Велико Търново.

На национално ниво се работи за създаване на по-облекчени условия за изграждане на нова образователна инфраструктура. Идеята е за по-малки учебни институции за деца – от типа на някогашните занимални, условията за проектиране да бъдат по-облекчени и по-благоприятни за инвеститори. Разбира се, в една такава занималня, създадена в по-малък имот, на партер или първи етаж от сграда, ще има по-малко групи с по-малко деца в тях.

Продължаваме с основния ремонт на най-голямото училище в цяла Северна България – СУ „Емилиян Станев“. 1500 ученици наесен ще учат в изцяло обновена сграда. Предстои изграждането на нов корпус към още една детска градина, а също модернизация на още две училища.

Г-н Панов, какви са стъпките за икономическото възстановяване, необходимо заради щетите от епидемията от COVID-19? Има ли потенциал точно програмата за саниране да е ключът и към рестарт на икономиката?

– Имайки предвид общата ситуация в страната и забавянето на икономиката, нашият подход е, че трябва в максимална степен да използваме средствата, които са налични по общинските бюджети, но те са целево отпуснати за дадени дейности. С промените в Закона за здравето ние вече получихме известна свобода да оперираме по-гъвкаво със средствата, които държавата отпуска.

За нас е изключително важно, че намерихме разбиране по отношение на рестарта на Националната програма за енергийна ефективност на многофамилните жилищни сгради, която може да даде бърз и солиден тласък на икономиката.

Според мен и по мнението на много кметове този потенциал е реален. **Санирането е ключов елемент от пакета мерки, който може да даде бързи резултати, да запази работни места, да създаде условия за разкриване на нови, да съживи редица съпътстващи производства, услуги, транспорт и т.н.** Санираните жилища са пряка подкрепа и за самите граждани. Това е една от дейностите, които и в следващите години ще бъдат сериозно насърчавани – енергийната ефективност, особено в контекста на цялостната стратегия за развитие на Европа, заложена в „Зелената сделка“. Дали ще има промени в условията на програмата зависи от МРРБ. Ние бихме подкрепили всички изисквания, които гарантират по-голяма прозрачност и свободна конкуренция.

По наше (на НСОРБ) проучване, в което се включиха над 9500 участници, живеещи в санирани и подлежащи на саниране блокове, над 95% от гражданите са удовлетворени от новата визия на сградите и отчитат и намаляване на месечните комунални сметки.

В момента в Българската банка за развитие са депозирани договори от 2016 г. без осигурено финансиране за 2500 такива сгради, като разчетите за необходимите средства за тяхното саниране са близо 2 млрд. лева.

Много важен фактор според нас е условията спрямо гражданите да не се променят – санирането да остане този вид безвъзмездна финансова подкрепа, каквото бе на първия етап. По решение на УС на НСОРБ ние сме изпратили писмо и до министър-председателя Бойко Борисов, защото е важно да представим пред правителството нашите аргументи и фактите, с които общините разполагат.

Интервю на Христо Павлов, журналист и връзки с обществеността към община В.Търново

ГРАДОУСТРОЙСТВОТО НА В. ТЪРНОВО И ОБЛАСТТА

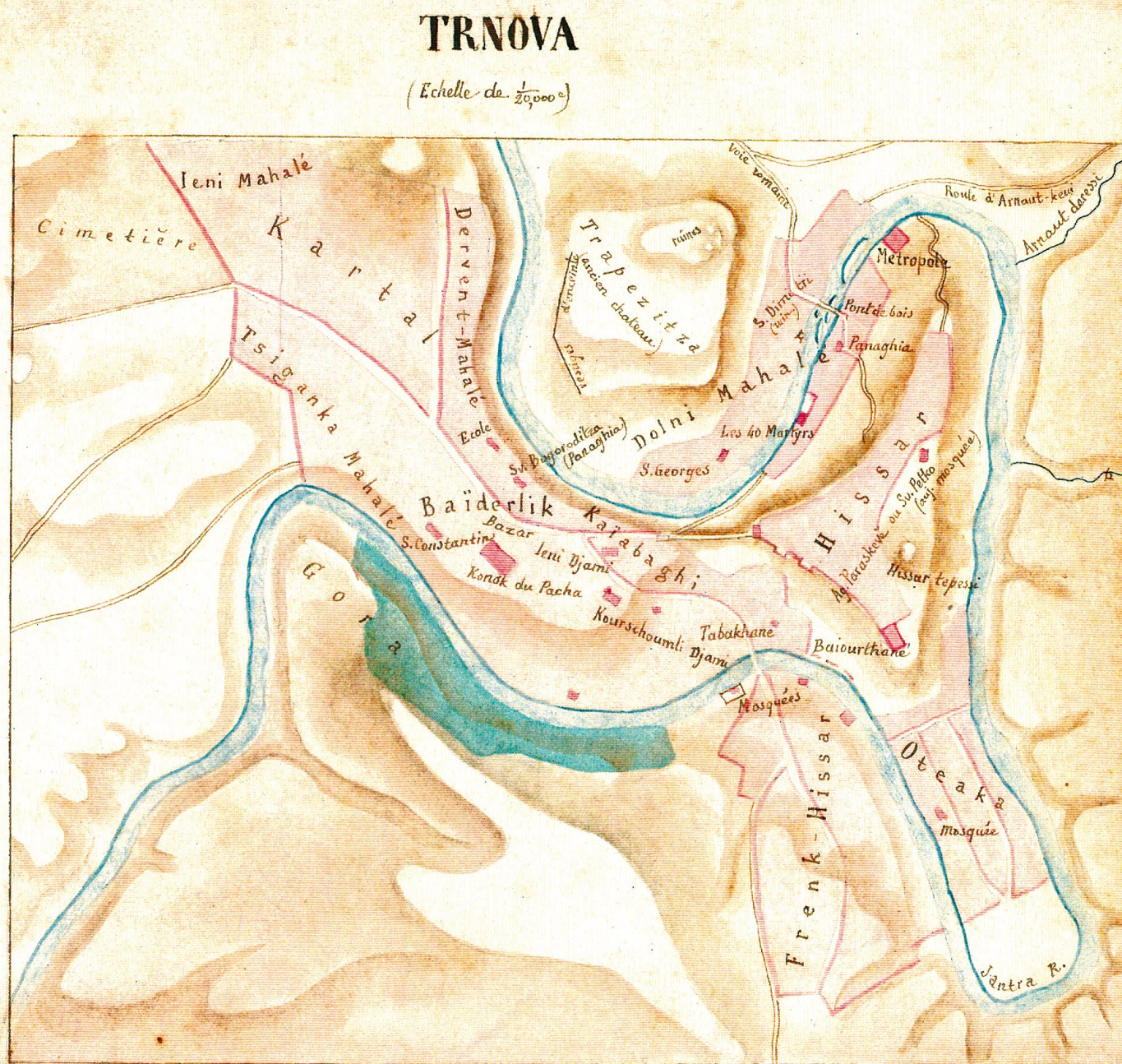

ВЕЛИКО ТЪРНОВО

арх. Димитър Костов
проф. арх. Иван Никифоров, д.а.н.
арх. Милен Маринов
арх. Ваня Фурнаджиева
арх. Аталия Братованова
арх. Дафина Керелова

ГРАДОУСТРОЙСТВОТО НА В. ТЪРНОВО И ОБЛАСТТА

ПЛАН НА В. ТЪРНОВО ОТ 1857 Г.

План на Търново, изготвен през 1857 г. от бретонския географ и картограф Гийом Ложан. Това е най-добре изготвеният план на Търново сред известните планове и карти на града през XIX в. (до края на 70-те години на века) – като картографска творба, като богатство на историческата информация и

като художествена стойност. Открит е през 2018 г. при парижки букинист и е публикуван и аналитично представен в наскоро издадена статия на професорите Бернар Лори и Иван Русев (виж: Лори, Б. Русев, и неизвестен план на Търново от 1857 г. – История, г. XXVIII, 2020, № 1, с. 8–22).

ОБЩ УСТРОЙСТВЕН ПЛАН НА ОБЩИНА В. ТЪРНОВО

ИЗГОТВЕН ОТ „БУЛПЛАН“ ООД

арх. Димитър Костов

БУЛПЛАН ООД е създадена в началото на 1993 г. частна компания за изготвяне на планове и проекти, свързани с регионално и устройствено планиране, архитектура и административни информационни системи с ГИС.

Консултантските услуги на БУЛПЛАН ООД са предназначени за: органите на държавната и местната власт, собственици на терени, инвеститори – търговски дружества, предприемачи или физически лица; агенции за недвижими имоти и групи.

Сред по-големите успешно реализирани и одобрени планове на ниво общо устройствено планиране са: ОУПО Балчик, ОУПО Банско, ОУПО Иваново, ОУПО Шумен, ОУПО Търговище, ОУПО Разлог, ОУПО Сапарева баня, ОУПО Велико Търново, актуализация на действащия ОГП на гр. Велико Търново, Концепция за пространствено развитие на община Пловдив; ИПГВР на гр. Пловдив (в консорциум); изменение на действащия ОУП на гр. Русе, Мастерплан за интегрирано управление на възможностите за развитие на Еврорегион Русе – Порзего; Специфични правила и нормативи за устройство и застрояване и устройствено зонироване на гр. Варна, актуализация на ОУП на гр. Габрово и гр. Екипът на БУЛПЛАН ООД е сътрудничил на МРРБ в изготвянето на много проекти за нормативни документи. БУЛПЛАН ООД работи активно за разработването и внедряването на административни информационни системи с ГИС, за което има сертифицирана система за управление на качеството ISO 9001:2015.

Екип, изготвил Общия устройствен план на Община Велико Търново
арх. Александър Петрович – Ръководител на екип
арх. Стефан Стайнов – Методически подход
арх. Димитър Костов – Градоустройство, културно-историческо наследство
арх. Иван Делчев – Информационни технологии
инж. Анна Владова – Техническа инфраструктура и цифров модел
инж. Людмила Урукова – Комуникации и транспорт

инж. Петър Манолов – Комуникации и транспорт
инж. Тома Йоцов – жп инфраструктура
инж. Дойно Дойнов – Екология
инж. Михаил Михов – Водоснабдяване и канализация; газоснабдяване
инж. Василка Станкова – Електроснабдяване
ик. Илия Копралев – Икономика, демография, социална инфраструктура
Любов Миланова – Техническо оформяне

Устройствената основа на ниво общо устройствено планиране на Община Велико Търново съдържа следните документи:

През 2001 г. са възложени **Специфични правила и нормативи за устройство и застрояване на гр. Велико Търново и схема на устройствено зонироване** на основата на действащия Общ градоустройствен план (ОГП) от 1997 г. Разработката е одобрена през 2003 г., като специфичните правила и нормативи са одобрени на основание решение на Националния експертен съвет по устройство на територията и регионално планиране.

В периода 2007 – 2013 г. е разработен **Общ устройствен план на цялата община (ОУПО)**, като са съобразени предвижданията на ОГП 2003 г. ОУПО

е одобрен с Решение № 507 по Протокол № 34 от 31.01.2013 г. на Общинския съвет на Велико Търново. Успоредно са разработени Специфични правила и нормативи за устройство на охранителната зона на груповата недвижима културна ценност „Историческо селище Арбанаси“, но съгласно решението на Общинския съвет не са приети като част от плана.

Двата плана са изработени от екип на БУЛПЛАН ООД с ръководител арх. Александър Петрович и методически консултант арх. Стефан Стайнов.

Изработването на Специфични правила и нормативи за устройство и застрояване на гр. Велико Търново и схема на устройствено зонироване (2001 – 2003 г.) се основава на следните обстоятелства.

Действащият ОГП от 1997 г. е бил създаден при различна социално-икономическа база. Предвидените с него устройствени действия са били съобразени с почти неограничените възможности на гържавата към онзи момент за провеждане на отчуждителни процедури. Заложените в плана принципи на строго функционално зонирание и разпределянето на територията на града на части с монофункционално предназначение не отразяваха действителното взаимно проникване на дейности и функции и многообразието на тяхното съчетание. Влизането в действие на ЗУТ (обн. ДВ, бр. 1 от 2 януари 2001 г., с изм. и доп.) постави дългосрочната задача за цялостно обновяване на плановата градоустройствена и териториалноустройствена основа на населените места и извънселищните територии. Отчитайки продължителността на този процес, неговата поетапност и ограничените финансови възможности на общините, законодателят създаде възможност новите принципи на устройствено зонирание и нормиране да бъдат приложени и към заварените действащи общи градоустройствени планове.

Освен това ЗУТ допусна за градовете културно-историческо наследство архитектурна специфика и сложни релефни и геоложки условия да бъдат създавани Специфични правила и нормативи (СПН). Така законът създаде възможности за характерни нюанси на нормиране и планиране, подчертаващи специфичния градоустройствен мащаб и атмосфера на град като Велико Търново. Подходът е на устройствено зонирание и изработване на специфични правила и нормативи за устройство на територията въз основа на действащия ОГП като първа крачка към поетапното обновяване на градоустройствената основа на града.

В съответствие с това планът изпълнява следните задачи.

Определяне на трайното функционално предназначение на отделните части на територията в зависимост едновременно от фактическото им състояние (функционално използване и изграденост), характеристиките на околната среда и мястото и ролята им както в сегашната структура на града, така и в предвидимото ѝ бъдещо развитие. За целта територията на града и непосредствената му околност се разпределя на устройствени зони и терени, вкл. чрез въвеждане на допълнителен набор от зони и територии спрямо предвидените в Наредба № 7.

Определяне на правила и нормативи за устройство и застрояване на всяка устройствена зона и обособен терен с устройствен режим, отчитайки комплекса от специфичните им характеристики.

Специфичните правила и нормативи са разработени със следното предназначение:

- да осигури опазване на ценното културно-историческо наследство на града при съобразяване с действащите режими и изисквания на специалното законодателство;

- да създаде условия за изграждане на други градски територии извън обхвата на тези с културно-исторически статут по начин, съобразен с теренните условия и специфичния селищен ландшафт.

С изпълнението на тези задачи се постига главната цел за осигуряване на необходимите условия за по-нататъшното ускорено и комплексно развитие и ефективно функциониране на града при едновременно отчитане и съхраняване на уникалната природна среда, в която е възникнал и се е развивал той, изявяване и доразвитие на качествата на традиционната му застроявка, както и опазване и интегриране в съвременния живот на града на културно-историческото му наследство.

Определени са следните видове устройствени зони: жилищни (в 8 разновидности); 3 вида производствени зони; рекреационни, в т.ч. паркови (5 разновидности) и вилни зони; смесени зони (5 разновидности). В допълнение на номенклатурата от зони по наредбата със специфичните правила и нормативи са въведени следните видове устройствени зони: старинна жилищна и старинна централна. За тях са определени допустими и недопустими дейности, специфични нормативи за застрояване. Във връзка с прилагането на СПН са разработени типизирани графични илюстрации, изясняващи прилагането на Правилата и нормативите.

Тук е мястото да се спомене, че за реализация на политиките за опазване и социализация на културно-историческото наследство на града е изработена специализирана онлайн базирана географска информационна система на недвижими културни ценности, която съдържа всички обекти с база данни. Така разработена, тя дава възможност за поддържане на актуални данни по отношение на състоянието и осъществяване на устройствени и специализирани намеси в обектите и тяхната среда – <http://vt.bulplan.eu>

Общият устройствен план на цялата община (ОУПО) е разработен с хоризонт 2025 г. Главната цел на Общия устройствен план е да създаде териториална планова основа за дългосрочно устойчиво устройствено развитие на общината в съответствие с Националната стратегия за регионално развитие и със специфичните за Община Велико Търново природни, културно-исторически, туристически и други ресурси.

Изхождайки от принципите на устойчивото развитие за баланс между екологическо равновесие, икономически растеж и социален просперитет при пестеливо използване на природните

ресурси, постигането на главната цел се предпоставя от изпълнението на следните цели:

- регулиране в устройствено отношение процесите на по-нататъшната урбанизация на територията на общината в граници, които да не накърняват целостта и стабилността на природната ѝ среда;

- създаване на необходимите устройствени условия за реализиране на стратегическите документи по Закона за регионалното развитие при съобразяване с геополитическото разположение, собствен потенциал и външните връзки;

- прилагане на устройствени принципи на по-нататъшно изграждане и техническо съоръжаване на жизнената среда в населените места и останалите обитавани територии в съответствие със съвременните европейски критерии и стандарти при търсене на максимален ефект при инвестирането и запазване на характерни качества и уникалност на териториите както на община Велико Търново, така и на съседните общини;

- планирането на територията на общината да става по начин, осигуряващ съхраняване и едновременно с това пълноценно включване в жизнен оборот на природното и културното наследство на общината с оглед устойчивост и взаимно стимулиране при развитието на всички системи.

С плана и правилата и нормативите за прилагането му са:

- определени устройствени зони, като е допълнена номенклатурата на Наредба № 7 със специфични типове и разновидности и съдържанието им е адаптирано към конкретните условия, като по този начин са създадени условия за оптимално развитие на основните функционални системи – обитаване, труд, отдих и зелена система, и обществено обслужване;

- обособени части от териториите, регламентирани като самостоятелни терени с устрой-

ствен режим, чието устройство и застрояване се подчинява на правила различни от тези на зоната/територията, в която попадат;

- конкретизирани пределни стойности на нормативите за устройство и застрояване на устройствените зони;

- регламентирано устройство и опазване на земеделските и горските територии, в т.ч. териториите за активно прилагане на ландшафтноустройствени мероприятия;

- определени територии с режим на превантивна защита;

- разработени схеми на техническата инфраструктура;

- състояние и опазване на околната среда;

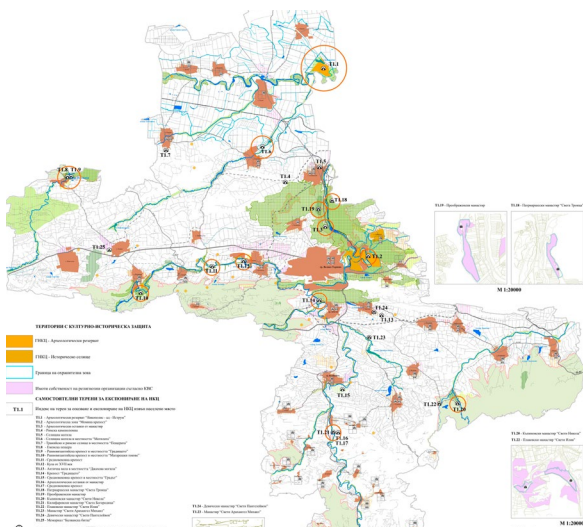
- опазване и социализация на културно-историческото наследство;

- регламентираны задължителни изисквания към последващото подробно устройствено планиране;

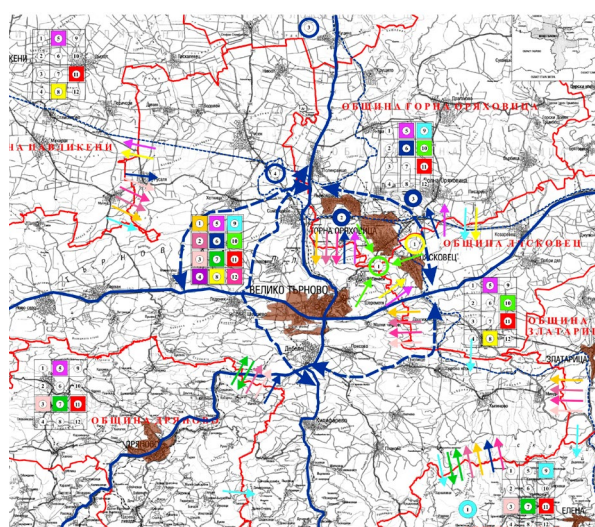
- установени правила за наблюдение, поддържане и отчитане на прилагането и изменението на ОУПО.

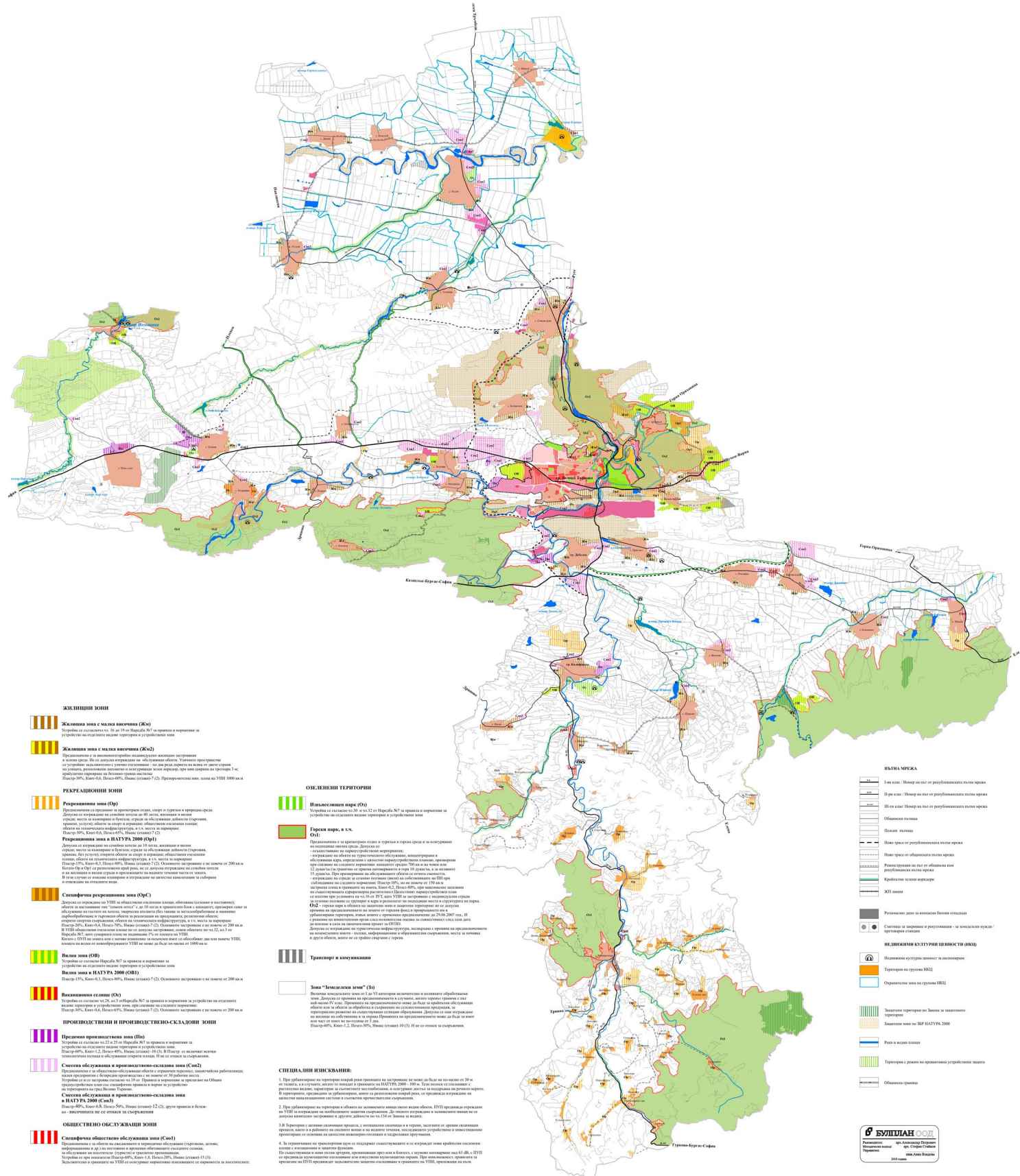
Основно предимство на плановете по отношение на прилагането и наблюдението им е, че те са изработени като онлайн базирани цифрови модели на ОУПО като част от общинска географска информационна система (ГИС). Това представлява принос по отношение пълноценното изпълнение на дейностите, свързани с устройството на територията и на общинските устройствени политики като цяло. По този начин се рационализира работата на общинската администрация чрез въвеждане на съвременна технология и се създават възможности както за ефективен текущ контрол, публичност и прозрачност в работата на администрацията, така и за увеличаване на инвестиционната привлекателност на територията чрез достъпна информация за състоянието ѝ и къде и какво инвестиционно намерение може да се реализира.

Общ устройствен план на община В.Търново –
недвижимо културно наследство

Общ устройствен план на община В. Търново –
схема външни връзки

- ЖИЛИШНИ ЗОНИ**
- Жилищна зона с малка височина (ЖМ)**
Предназначение и извикване: жилищно-малкоетажна жилищна застройка в малка средна и височина от 10 до 18 м. Настилка: 100% твърда настилка. Устройства: 100% твърда настилка. Обществен транспорт: 100% твърда настилка. Обществен транспорт: 100% твърда настилка.
- Жилищна зона с малка височина (ЖМ2)**
Предназначение и извикване: жилищно-малкоетажна жилищна застройка в малка средна и височина от 10 до 18 м. Настилка: 100% твърда настилка. Устройства: 100% твърда настилка. Обществен транспорт: 100% твърда настилка. Обществен транспорт: 100% твърда настилка.
- РЕКРЕАЦИОННИ ЗОНИ**
- Рекреативна зона (Рр)**
Предназначение и извикване: рекреативна зона, спорт и туризъм в горския среден пояс. Денещият се извиква на рекреативна зона до 100 м височина и валежи. Обществен транспорт: 100% твърда настилка. Обществен транспорт: 100% твърда настилка.
- Рекреативна зона в НАТУРЪН 2000 (Рр2)**
Предназначение и извикване: рекреативна зона, спорт и туризъм в горския среден пояс. Денещият се извиква на рекреативна зона до 100 м височина и валежи. Обществен транспорт: 100% твърда настилка. Обществен транспорт: 100% твърда настилка.
- Специфична рекреативна зона (РрС)**
Предназначение и извикване: специфична рекреативна зона, спорт и туризъм в горския среден пояс. Денещият се извиква на рекреативна зона до 100 м височина и валежи. Обществен транспорт: 100% твърда настилка. Обществен транспорт: 100% твърда настилка.
- Валежна зона (ВЗ)**
Предназначение и извикване: валежна зона, спорт и туризъм в горския среден пояс. Денещият се извиква на рекреативна зона до 100 м височина и валежи. Обществен транспорт: 100% твърда настилка. Обществен транспорт: 100% твърда настилка.
- Валежна зона в НАТУРЪН 2000 (ВЗ2)**
Предназначение и извикване: валежна зона, спорт и туризъм в горския среден пояс. Денещият се извиква на рекреативна зона до 100 м височина и валежи. Обществен транспорт: 100% твърда настилка. Обществен транспорт: 100% твърда настилка.
- Вандалноопасни зони (ВЗ)**
Предназначение и извикване: вандалноопасни зони, спорт и туризъм в горския среден пояс. Денещият се извиква на рекреативна зона до 100 м височина и валежи. Обществен транспорт: 100% твърда настилка. Обществен транспорт: 100% твърда настилка.
- ПРОИЗВОДСТВЕНИ И ПРОИЗВОДСТВЕНО-СКЛАДОВИ ЗОНИ**
- Производствено-складови зона (ПЗ)**
Предназначение и извикване: производствено-складови зона, спорт и туризъм в горския среден пояс. Денещият се извиква на рекреативна зона до 100 м височина и валежи. Обществен транспорт: 100% твърда настилка. Обществен транспорт: 100% твърда настилка.
- Специална обслужваща и производствено-складови зона (СлЗ)**
Предназначение и извикване: специална обслужваща и производствено-складови зона, спорт и туризъм в горския среден пояс. Денещият се извиква на рекреативна зона до 100 м височина и валежи. Обществен транспорт: 100% твърда настилка. Обществен транспорт: 100% твърда настилка.
- Специална обслужваща и производствено-складови зона в НАТУРЪН 2000 (СлЗ2)**
Предназначение и извикване: специална обслужваща и производствено-складови зона, спорт и туризъм в горския среден пояс. Денещият се извиква на рекреативна зона до 100 м височина и валежи. Обществен транспорт: 100% твърда настилка. Обществен транспорт: 100% твърда настилка.
- ОБЩЕСТВЕНА ОБСЛУЖВАЩА ЗОНА**
- Специфична обществена обслужваща зона (СлЗ)**
Предназначение и извикване: специфична обществена обслужваща зона, спорт и туризъм в горския среден пояс. Денещият се извиква на рекреативна зона до 100 м височина и валежи. Обществен транспорт: 100% твърда настилка. Обществен транспорт: 100% твърда настилка.

- ОБЛЕДЕНИ ТЕРИТОРИИ**
- Национален парк (НП)**
Устройствено състояние: 100% твърда настилка. Обществен транспорт: 100% твърда настилка.
- Горски парк, в %**
- ОП**
Предназначение и извикване: горски парк, спорт и туризъм в горския среден пояс. Денещият се извиква на рекреативна зона до 100 м височина и валежи. Обществен транспорт: 100% твърда настилка. Обществен транспорт: 100% твърда настилка.
- Транспорт и комуникации**
- Зона "Изключваща зона" (З)**
Извикване: изключваща зона, спорт и туризъм в горския среден пояс. Денещият се извиква на рекреативна зона до 100 м височина и валежи. Обществен транспорт: 100% твърда настилка. Обществен транспорт: 100% твърда настилка.

ПЪТНА МРЕЖА

- 1 м или по-малко / Пътека по път от релефоанализа пълна кръва
- Път с макс. / Пътека по път от релефоанализа пълна кръва
- 20 м или по-малко / Пътека по път от релефоанализа пълна кръва
- Обикновена пътека
- Пътека по пътека
- Нова пътека от релефоанализа пълна кръва
- Нова пътека от обикновена пълна кръва
- Реконструкция на път от обикновена към релефоанализа пълна кръва
- Крайпътна зелена настилка
- ЖКЗ линия

РЕКОНСТРУИРАНИ ДРОМОВЕ ЗА МЕДИУМНА БЕЗОПАСНОСТ

- Система за управление и регулиране - за медийна безопасност / приоритетна система

ИЗВИКВАЩИ КУЛТУРНИ ЦЕННОСТИ (ИЗК)

- Национална културна ценност за пълноценност
- Територия на ценност 1982
- Образование зона на територия 1982

ЗАЩИТНИ ТЕРИТОРИИ НА ЗАЩИТНИ ОБЕКТИ

- Защитна територия на защитен обект
- Защитна зона на ЗОП НАТУРЪН 2000
- Риско и воден режим
- Територия с режим на защитно устройство на защитен обект
- Обикновена граница

БУДИШАЩ СООП
 Републикански център за управление на територията
 ул. "Св. Кирил и Методий" № 1
 1000 София

Общ устройствен план на община В.Търново – окончателен проект

СПЕЦИАЛИЗИРАН ПОДРОБЕН УСТРОЙСТВЕН ПЛАН НА В. ТЪРНОВО – СТАРИЯ ГРАД

проф. арх. Иван Никифоров, д.а.н.

Арх. Иван Николов Никифоров, професор, д-р на арх. науки

Завършил е УАСГ с дипломен проект в катедра „Градоустройство“.

Проектирал е главно ОУП, ОУПО и ПУП на градовете: Пловдив, София, Варна (ръководител), Плевен (ръководител), Сливен, ОУПО (ръководител), Пазарджик и др.

В момента ръководи екип, разработващ ОУПО на община Стара Загора.

Разработил е и е реализирал множество проекти за архитектурно-художествено оформление на главни градски пространства в Пловдив, Пазарджик, Силистра, Видин, Тетевен, Своге и мн. др.

Активно участва в разработването и реализацията на архитектурно-скулптурни паметници и монументи (Своге - Батулия, Шабла, Ново село и др.).

Авторски колектив:

Ръководител: проф. арх. Ив. Никифоров, д.а.н.

Членове:

1. Проф. арх. Т. Кръстев, д.а.н.
2. Проф. арх. Ат. Ковачев, д.а.н., член-кор. на БАН
3. Арх. Г. Митрев
4. Арх. Р. Рашиев
5. Арх. Д. Кьосев
6. Арх. Е. Панайотова
7. Ланд. арх. Г. Стоянова
8. Инж. Я. Ламбова
9. К. арх. С. Станчев
10. Рег. Д. Генкова

11. Инж. П. Добрев
12. Инж. П. Китилов
13. Инж. Ем. Боев
14. Инж. Т. Читарлиева
15. Инж. Ж. Йорданова
16. Адв. С. Стоева, юридически консултант

Заб. При съставяне на първия вариант на ПУП-ПРЗ през периода 2010 – 2011 г. активно участие е взел арх. Ж. Ташков.

Територията, обект на настоящия ПУП-ПРЗ, е една от най-ценните не само за град Велико Търново, но и за цялата страна. Тя представлява част от Групова културна ценност „Историческо селище Велико Търново – паметник на урбанизма и културния пейзаж с национално значение“, като същевременно е съставена от 6 групови културни ценности. Територията включва 538 единични културни ценности и се намира непосредствено до археологическия резерват. Това е значима концентрация на недвижими културни ценности, която представлява интегрално цяло със специфичен „дух на мястото“ и идентичност. С тези свои качества територията отговаря на всички международни критерии за „градски исторически пейзаж“.

Целта на настоящия ПУП е да се предостави на общината инструмент за управление на устройството на Старинния град, който осигурява

опазването на неговото недвижимо културно наследство като интегрален градски исторически пейзаж според метода на интегрираната консервация и заедно с това осигурява възможности за градско обновление, устойчиво развитие и повишаване на качеството на градската среда в съответствие със съвременните и бъдещи потребности на неговите обитатели, работещи и посетители.

В този смисъл ПУП – ПРЗ и неговите СПН трябва да гарантират съхраняването на характеристиките на градския исторически пейзаж и на неговите културни ценности, без да отнемат възможността за архитектурно творчество в следващите фази на проектиране – РУП и инвестиционни проекти.

Основните специфични качества на обемно-пространствената и архитектурно-художествената композиция на Стария град трябва да бъдат без-

условно съхранени и развити при съвременните социално-икономически и научно-технически условия.

Основателно възниква въпросът – може ли това да стане с инструментариума на устройствено-то планиране?

До каква степен ПУП на такава значителна по площ (общо 68,48 ха) и съдържание територия може да регламентира бъдещото инвестиционно проектиране и изграждане при спазване на две задължителни условия:

- да не се допусне загубване и влошаване на нейните качества;
- да не се ограничава бъдещото творчество в нейното обогатяване и развитие.

Тук въпросът опира до инструментариума на градоустройственото проектиране, до езика на градостроителите.

Проектантският език на градостроителя се е развивал успоредно с динамиката и усложняването на информационното съдържание на проектите. В античната епоха той се е изчерпвал с няколко основни правила и указания за разположение и структуриране на градовете (Марк Витрувий Полион – „Десет книги за архитектурата“). Ренесансовите и бароковите архитекти подробно са чертали плановете на градовете с техните укрепления, улици и площади.

Съвременното градоустройство включва пъстър конгломерат от традиционни архитектурно-градоустройствени плановете, земеустройствени чертежи, географски карти и схеми, както и различни видове художествено-пространствени имитации, макети, перспективи, аксонометрии, силуети, компютърни визуализации, анимации и т.н.

Нашата нормативно-правна система включва два вида основни документи – общи и подробни устройствени плановете, като идеята е първите да имат стратегически характер, а вторите – оперативен. Тяхното прилагане в настоящия случай, както показва практиката, е неефективно. От една страна, то затруднява, усложнява и забавя работата на проектантите и инвеститори, а от друга – влошава качествата на средата в Стария град.

Трудно е да се определят конкретни изисквания за застрояване на 2700 имота в значим перспективен срок, след като не могат да се прогнозират инвестиционните намерения на всеки собственик.

Основни изисквания към предложената нова методика:

Определяне на основните ценностни характеристики на пространствената композиция на Старинния град, които дефинират неговия уникален градски пейзаж и могат да бъдат контролирани чрез правилата:

- взаимоотношение *град – природа*, изразено във високата плътност на застрояване на жилищните имоти (средно 53% за цялата територия);

- взаимоотношение *център – периферия*, изразено в намаляване на плътността на застрояване от центъра към периферията и плавен преход от градската към природната среда. Тази закономерност е естествен резултат от историческите условия при създаване на Старинния град (богатите граждани са купували имоти близо до главната улица и са ги застроявали с по-големи къщи, бедните търновци са се насочвали към периферията на града, където са строили по-скромни жилища);

- взаимоотношение *плътност на застрояване – големина (площ)* на имота, при което плътността намалява с увеличаване площта на имотите, като довежда до характерна планова и пространствена композиция, наречена условно „мозаечна“

- взаимоотношение *релеф на терена – застрояване*, което се изразява в терасовидния характер на пространствената композиция на Старинния град;

- взаимоотношение *възрожденски църкви – застрояване около тях*, което изяснява църквите в силуета на Старинния град.

Максимално допустимата плътност на застрояване в жилищните имоти се основава на балансирано пропорционално нарастване на съществуващата по зони, като се отчита и площта (големина) на имота. Анализите показват, че е целесъобразно жилищните поземлени имоти да се групират в три категории – до 100 м², между 100 и 200 м² и над 200 м².

Мащабът на застрояване в план се контролира чрез въвеждане на максимални стойности на застроената площ в жилищните имоти, над които трябва да се раздели на основно и допълващо застрояване или на два и повече обема. Конкретното дефиниране на архитектурни обеми следва да се предостави на бъдещия проектант на РУП.

Третият параметър – етажността, е ключова за композицията в тримерното пространство. Тя допринася за комфорта на обитаване. Освен това етажността трябва да отчита близки и далечни визуални връзки и панорамни изгледи.

Четвъртата фаза е анализиране на зоните и подгрупите имоти. Основният параметър, който се изследва, е стандартен – плътност на застрояване. Принос е въвеждането на уникалния за българската практика параметър големина на основното застрояване. Той е пряко свързан с популярното свойство мащаб в композицията, но в плана за Велико Търново намира своето обективно анализиране и последващо използване като ключов компонент на правилата. Първият най-важен от анализите извод е, че за трите подгрупи от имоти средните стойности за плътност и големина на основното застрояване варират значително – например плътността е средно 82% за имотите до 100 м², за 100 - 200 м² е 62%, а за тези над 200 м² - 43%. Анализите извеждат въз основа на обективни цифрови статистики следните изводи:

- средната плътност за цялата територия е 52% - връзка на града с природата;

ПУП – ПРЗ В. Търново – Недвижими културни ценности

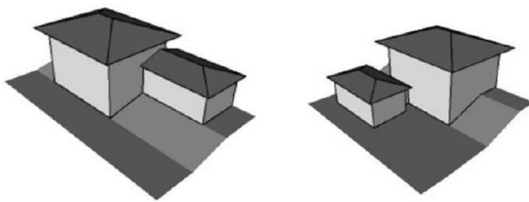
ПУП – ПРЗ В. Търново – Състояние на НКЦ

ПУП – ПРЗ В. Търново – Предварителен проект – План за застрояване

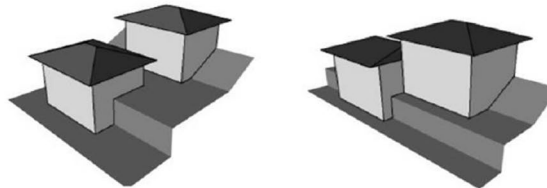

ПУП – ПРЗ В. Търново – Предварителен проект – Схема зелена система

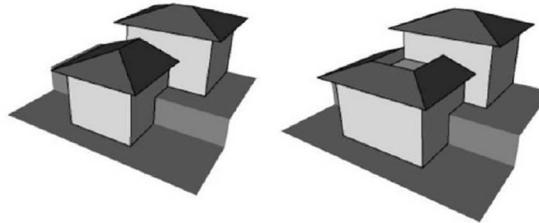

Примери на допълващо застрояване

$$\square = \square + \square$$

$$\square = \square + \square$$

Примери за разделяне на основното застрояване в два обема

- в рамките на града – периферните зони се характеризират с по-ниска интензивност и по-малка големина на основното застрояване, като преходите са степенувани;

- в рамките на отделния ансамбъл – по-малките имоти се характеризират с по-висока плътност на застрояването и по-малка големина на основното застрояване.

Следващият параметър е мащаб на застрояването в план. Изискването за него е, че при определени максимални стойности на застроена площ тя трябва да се разпределя между основно и допълващо (едноетажно) или дори два обема на основното застрояване във възрожденските зони. Преходите в подгрупите са решени чрез функция, отразяваща пропорционалната връзка между големината на имота и големината на основното застрояване. По отношение на този параметър правилата не си поставят свърхзадачата да изчерпят всички подходи, с които застроена площ може композиционно да бъде овладяна. Затова се ограничават само до няколко основни графични примера, които да дават насока на проектантите при по-детайлните разработки. Правилата за разглеждане два параметъра плътност и мащаб са представени в табличен вид, като се дават не само проектните стойности, но и съответните стойности на съществуващото положение.

Основни приноси на настоящия предварителен проект на ПУП-ПРЗ на Велико Търново (Старинния град):

- Привеждане на настоящия предварителен проект на ПУП в съответствие със съвременните тенденции за подход към недвижимото културно наследство според принципите и методите на интегрираната консервация;
- Критично разглеждане на днешната юридическа защита на недвижимото културно наследство в

територията с предложения за нейното подобряване;

- Териториална класификация и систематизация на защитените обекти на недвижимото културно наследство в територията;
- Дефиниране на характеристиката на градския исторически пейзаж на Велико Търново – Стар град и нейното отчитане за урбанистичната защита на недвижимото културно наследство на територията;
- Подробен анализ на актуалното състояние на недвижимото културно наследство в територията и неговото визуално документиране;
- Анализ на историческото развитие и устройствено планиране на В. Търново през втората половина на XIX, XX и началото на XXI век;
- Диагноза и прогноза за развитие на зелената система, комуникационно-транспортната инфраструктура, паркиране, гарирание и пешеходно движение, инженерно-техническа инфраструктура, демографска основа, строителен фонд, обемно-пространствена и архитектурно-художествена композиция;
- Устройствено планиране на инфраструктурни и социално значими обекти – обществени паркинги, районен пазар, крайбрежен парк, градски градини и детски площадки;
- Съставяне на нови устройствени зони, които са в по-голяма степен съобразени с границите на групите НКЦ, с по-точни, детайлни и конкретни специфични правила и норми, тяхното обективно извличане от характеристиката на градския пейзаж и неговото съществуващо състояние с грижа за опазване на уникалната пространствена структура на Стария град. Разкриване на възможности за постигане на баланс между опазване на градските ценности и развитието на градската среда съобразно настоящите и бъдещите нужди и възможности на града.

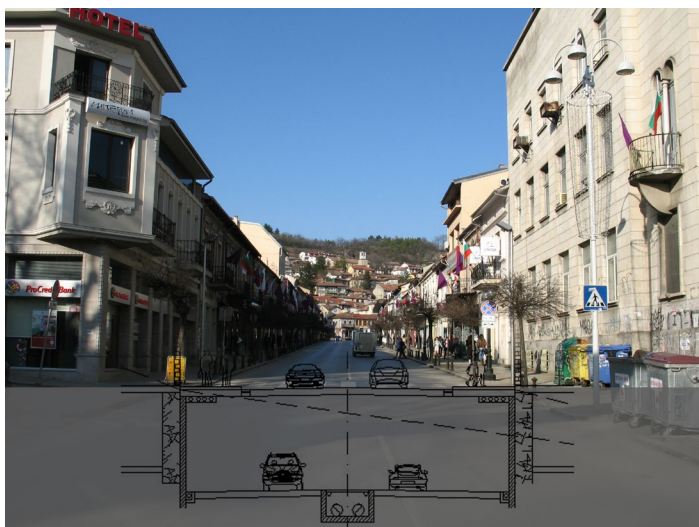
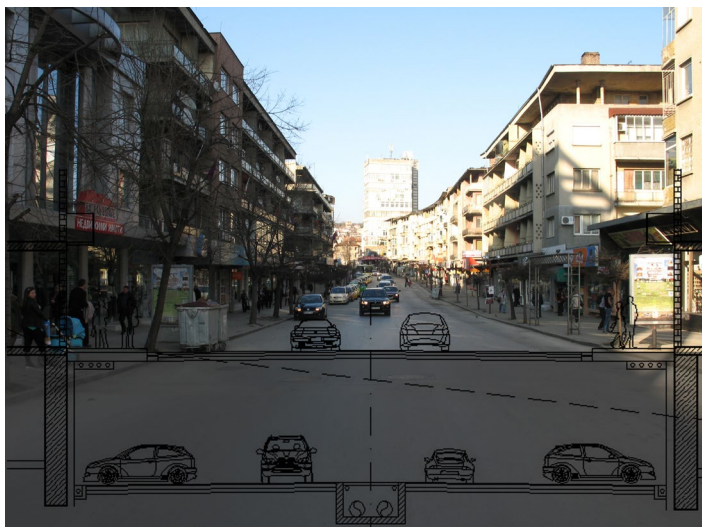
ЕДНА ИДЕЯ ЗА БЛАГОУСТРОЯВАНЕ НА ГЛАВНАТА УЛИЦА НА В. ТЪРНОВО

арх. Милен Маринов

Град Велико Търново е специфичен град със своята неповторима природа и вписването на града и градския организъм в нея. Развитието през изминалите епохи и разширяването на града на запад, което е единствената разумна и урбанистична посока, допринася за развитието му на отделни квартали и райони. Като всеки град, се задържа от автомобилното движение. Както се казва, имаме една главна улица и това е. Липсват паркинзи и автомобилният поток завластява града. Напразни са останали мечтите за пешеходни пространства и велоалеи. През 70-те години се е образувало голямо свлачище. Главната улица в района на старите хали и кино „Модерен театър“ пропагат, свличат се към река Янтра. Тогава общината и държавата реагират бързо, изграждат се подпорни стени и брегоукрепителни съоръжения. Една от основните причини са подпочвените води, същите текат по скалите и създават проблеми на къщите, накацали по склона на града. В миналото е имало много чешми, градски открити с естествена вода, същите са закрити, но водата продължава да си тече под земята.

Идеята на този идеен, много идеен проект е за създаване на подземно ниво на главната улица. На мястото на старото свлачище е изградено подземно ниво, което е без достъп и не се използва. Какво ще спечелим от тази идея? Много неща и по много аспекти. Предотвратяват се всички свлачищни процеси и се укрепват къщите

по скалния терен на града. Премахват се всички стари зидани канали, които още съществуват и са под земята. Изграждат се нови комуникации, вода и канал, които са ревизируеми, тоест не се налага да се копае за всяка авария. На всички подходящи места се изграждат подземни паркинзи, които служат за връзка между двете нива. Старият пазар, пространството около Паметника на обесените са благоприятни места от терена за изграждане на подземни паркинания. Проектът може да се изгражда на етапи и да свърже по подходящ начин съществуващите подземни паркинзи и проектираните нови. Като това са на сградата на общината и на новия център на града на мястото на старото военно училище и на други подходящи места. Уличките на изток от главната улица са стръмни сега, но могат да се свържат директно с подземното ниво. Ще се оправи отводняването, сега главната улица не може да поеме водите от проливен дъжд. Ще се изградят нови всички подземни комуникации, които ще бъдат с постоянен достъп и съвременни детайли и механизми. Неимоверно ще се облекчи движението автомобилно и пешеходно. Подземните паркинзи ще приютят автомобилите и същите няма да пречат на живущите и гостите на града. Подземната улица ще е с различна ширина, може да се реализират пробиви в нивата и озеленени площи, както и отводняване по различен начин. Изглежда всичко фантастично, идеен проект за идеята, но някога може да стане реалност.

ОБЩ УСТРОЙСТВЕН ПЛАН НА ОБЩИНА СВИЦОВ УСТРОЙСТВЕНОТО ПЛАНИРАНЕ – ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВО ИЛИ РУТИННА ДЕЙНОСТ, НАУЧНА ПРОГНОЗА ИЛИ ЗАНАЯТЧИЙСКА ПРАКТИКА

арх. Ваня Фурнаджиева

Управител и съдружник на „ВИДИ АРХ“ ООД
Член на Съюза на архитектите в България (САБ) от 1972 г.
От 2010 г. и сега - главен секретар на САБ
Член и основател на Камара на архитектите в България с пълна проектантска правоспособност, рег. № 00135.
Мото: „Избери работа, която харесваш и няма да ти се наложи да работиш и един ден през живота си“ - Конфуций

ВЪЗЛОЖИТЕЛ: ОБЩИНА СВИЦОВ
ИЗПЪЛНИТЕЛ: „ВИДИ АРХ“ ООД

Устройственото планиране е част от институционализираното планиране и управление на физическата среда на дадено общество. Докато градоустройството изразява статичното, моментното състояние, то устройственото планиране обхваща процеса на развитие в непрекъснатостта на дейността „планиране“. Устройственото планиране (в случая за община) изучава пространствената конфигурация, външния вид и функционалността на елементите на града, другите населени места и извънселищните територии в общината. Устройственото планиране синтезира подходите на градоустройство, ландшафтен дизайн и архитектура и изисква разбиране на политическите, социалните и икономическите фактори.

Главна цел на ОУП на община Свищов е създаване на оптимална пространствена и функционална структура на интегрирано и координирано развитие, изграждане и комплексно устройство на общината, в хармонично единство на урбанизираните

ните структури със съществуващите природни и антропогенни елементи, специфичните социално-икономически условия и при отчитане на регионалните характеристики.

Изхождайки от принципите на устойчивото развитие за баланс между екоравновесие, икономически растеж и социален просперитет, както и съобразно добрите съвременни практики, постигането на главната цел се осъществява чрез изпълнението на специфични цели, като ще очертаят тези, които имат основно значение за изграждане на логиката на пространствената конфигурация на отделните елементи на плана.

РАЗВИТИЕ НА ИКОНОМИЧЕСКИЯ ПОТЕНЦИАЛ НА ОБЩИНАТА

Това е първото предизвикателство, при това основано на научната прогноза за социално-икономическото развитие на общината.

Сред предвижданията на плана, с ключово значение за повишаване на конкурентоспособността на община Свищов е създаване и развитие на индустриални и бизнес паркове, центрове за иновации, модерен търговски, логистичен и интермодален

транспортен център с трансграничен характер, нови производствени зони и обновяване на зони с обикновени производства.

Реализирането на политика за постигането на заложената динамика и структура на икономиката не би могло да се осъществи в съществуващите производствени терени, недостатъчни да задоволяват изискванията за бъдещото развитие на града и общината. Липсват терени за обслужване на нов инвеститорски интерес. Предлагането на предприемачески терени е важен фактор за разкриването на нови производства и допринася за създаване на работни места и модернизирани на производствената структура. За тази цел са определени и резервирани нови производствени терени. По този начин са осигурени необходимите устройствени предпоставки за реализиране, като повлияят върху интереса на инвеститорите съгласно съвременните изисквания. Така е осигурен необходимият резерв от терени, който, от една страна, ще задоволи новите изисквания на инвеститорите, от друга страна, ще осигури възможности за извършването на процес на рехабилитация и реконструкция на съществуващите производствени зони.

В областта на икономиката пренебрегнат потенциал са напоителните системи и пълноценното използване на площите за напояване; възстановяване и развитие на животновъдството, развитие на хранително-вкусовата промишленост; на производството на енергия от отпадъците в селското стопанство. ОУПО – Свищов дава добра основа за разгръщане на тези потенциали.

Селското стопанство е важен отрасъл на общинската икономика. Земята е „localis standi“ и териториална операционна база за всяка човешка дейност, а в земеделието тя е основно средство за производство. Огромното стопанско значение на земята се определя от плодородието на почвата, която представлява незаменим природен ресурс. Ето защо е възприето икономично отношение към поземлените ресурси и намаляване на използването за неселскостопански нужди.

УСТРОЙСТВЕНО ЗОНИРАНЕ

Второто предизвикателство е уелото устройствено зонирание, което се базира както на сега реализираните зони, така и на обосновани предвиждания за бъдещото развитие на общината при балансирано използване на териториалните ресурси.

Устройствените решения и фактори са важно условие за реализацията на целите и приоритетите в развитието на общината, разгръщане на инвестиционната инициатива като предпоставка за обновление на икономиката, както и за цялостното подобряване на жизнената среда с опазване и развитие на природните и културните дадености и ресурси на територията.

Устройственото зонирание е направено при съблюдаване на принципа за въвеждане на „прекъснатата урбанизация“ и осигуряване на непрекъснатост на природната среда.

Като възможност за преодоляване на очертания икономически дисбаланс и поради сравнително големия брой населени места в общината е необходимо развитие на йерархически обвързана система от селищно-обслужващи центрове. На базата на възприетата система от критерии в проекта се създават устройствени условия за създаване на система от опорни центрове на развитие, както и вторични обслужващи центрове.

Проектните предвиждания по отношение на опорните селища и останалите села са насочени към интензификация на ползването на териториите им, намаляване на диспропорцията в развитието на обществените и стопанските активности при съхраняване и съвременно развитие на основните средови и функционални характеристики и оптимална реализация на ресурсите, осигуряващи поминъка. Така ще се осигурят условия за подобряване качеството на живот и задържане на местното население, а също и стимулиране на посещенията и на заселванията. Това се изразява в стимулиране насочването на инвестициите за ново строителство в селата и „по-умерена“ бъдеща урбанизация в землището на града.

Фактор за стабилизиране на малките населени места е подходящото териториално насочване на извънселищни зони за развитие на производствени и складови дейности. Такива са предвидени в практически всички землища на базата на бившите стопански дворове. В някои случаи предвидените зони са с по-голям териториален обхват, предвид потенциалите за инвестиционен интерес, произтичащи от мястото в централната йерархия, териториалното разположение, съществуващите и проектни транспортни връзки. Това е предпоставка за задържане на населението чрез създаване на условия за трудова заетост и професионална кариера, както и за повишаване на конкурентоспособността на общинската икономика, базирана на местните ресурси и традиции.

По отношение на система „ОБИТАВАНЕ“: проучванията показаха, че в жилищните територии в настоящите граници на населените места са налице значителни териториални резерви с оглед потребностите на постоянното население и демографските прогнози. Налице е нереализиран потенциал и за развитие на популярната през последните години система „второ жилище“ за ползване от жители от града, както и от други общини, включително за „висококатегорийно обитаване“. На това основание ОУПО – Свищов не предвижда екстензивно развитие на жилищните територии в населените места.

По отношение на система „ТРУД“. ОУПО – Свищов запазва съществуващите територии и обекти, свързани с полагането на труд. За стимулиране на тяхното развитие в контекста на стратегическите приоритети, позитивните тенденции и инвестиционните интереси се предвижда и устройство на нови територии за незамърсяващи производствени и складови дейности, в т.ч. разширение на промишлените зони в гр. Свищов и в селата. Край опорните

центрове и други села с подходящо разположение в земеделски територии и добра транспортна обслуженост, в зони за развитие на производствено-складови дейности, логистика, инфраструктура, обслужваща селското стопанство, и др. са включени и допълнителни територии. Смесени обществено-обслужващи и производствено-складови зони са разположени и по главните артерии на общинския център. В много случаи са предложени дублиращи локализации, което увеличава свободата на избор на инвеститорите без отклонение от устройствените принципи.

По отношение на система „ОТДИХ“. Чрез устройственото зонироване е планирано развитието на озеленени територии, на територии за рекреационни дейности и територии за спорт и развлечения. Съобразени са местата и териториалният обхват на вече реализираните инвестиции. В преобладаващата си част тези територии са предназначени както за осигуряване на разнообразни условия за отдих, рекреация, спорт и създаване на допълнителни атракции за местното население, така и с оглед стимулиране на различни форми на туризма.

Определени са територии за изграждане като общинска или смесена инициатива на нови извънселищни паркове, включващи най-атрактивни елементи на природното и културното наследство, водни обекти и съществуващи съоръжения и инфраструктура. Такъв парк се предвижда край „Рибарниците“ - с. Хаджи Димитрово.

Запазват се спортните обекти във и край населените места, като в определени случаи се предвижда и бъдещо разширение – в с. Овча могила и с. Козловец, предвид значението им на „опорни центрове“.

Запазват се териториите за рекреационни дейности, като се разширява техният обхват.

По отношение на система „ОБЩЕСТВЕНО ОБСЛУЖВАНЕ“. В тази си част плановете предвиждания също са адресирани както към местното

население, така и към туристите и транзитно преминаващите. Запазват се териториите, предназначени за социална инфраструктура, както и такива, заети от други обекти на общественото обслужване в населените места. Като значим ресурс на общината за доразвитие на системата обекти на социалната инфраструктура, както и за изграждане на обслужващи обекти с частни инвестиции се определя свободният общински сграден фонд в селата (нефункциониращи училищни и други обществени сгради). Определени са територии за развитие на извънселищни средоточия на обекти за периодично и епизодично обслужване, както и за туристическа инфраструктура.

По отношение развитието на „ЗЕЛЕНАТА СИСТЕМА“. Запазват се границите на горските територии, заети от защитни и специални гори за определяне като „зони за защита от урбанизация“. Определени са територии и изисквания за изпълнение на защитно и изолационно озеленяване, в т.ч. по протежението на пътища, както и за опазване на залесяванията в земеделските земи поради полезащитните им функции и като елементи на ландшафта.

Предвиден е режим за опазване на естествените образвания на крайбрежията на водните обекти като елемент на ландшафта и с оглед екологичното им значение.

По отношение на „КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО“. С плана се създават условия за опазване на недвижимото културно наследство на общината и реализация на потенциала му като фактор на социалното и икономическото развитие. Идентифицирани са обектите на наследството, респ. техните характеристики и статут. Описани са устройствените изисквания, осигуряващи тяхното опазване и социализация в зависимост от разположението им. Посочени са онези недвижими културни ценности, които имат необходимите качества за експониране и включване в туристическите маршрути.

Панорамна снимка от Свищов с катедралата „Св. Троица“ и река Дунав

Фериботна връзка Свищов – Зимнич

По отношение на системата „ТЕХНИЧЕСКА ИНФРАСТРУКТУРА“. ОУПО създава устройствени условия за:

- преминаване на транспортни направления с национално и международно значение;
- усъвършенстване и доизграждане на пътната мрежа и връзките между населените места и към тези за отгих и спорт;
- запазване на жп линията с оглед нейната функция на стимулатор за развитие на стопанските дейности, както и като опция за функционирането ѝ като локален транспорт;
- запазване на инфраструктурата на водния транспорт с оглед възможностите за ползването му и за нуждите на търговския и гражданския обмен;
- развитие на „меки“ форми за придвижване и като атракция;
- реконструкция на съществуващата и изграждане на нова, модерна техническа инфраструктура, прилагане на предписанията за пестеливо използване на ресурсите и за геозащита, както и незамяряване на околната среда.

ТЕРИТОРИИ И ОБЕКТИ С РЕЖИМ НА ПРИРОДОЗАЩИТА

Дългосрочното оцеляване на най-ценните и застрашени видове и местообитания е третото предизвикателство. Устойчивото развитие при всички случаи се основава на респекта към опазване на околната среда, развитието на зелената система и характерните ландшафти, както и на прогнозите за социално оправдано и екологосъобразно икономическо развитие.

На територията на община Свищов попадат една природна забележителност, един природен парк, една влажна зона и шест защитени местности. Защитените зони от Европейската екологична мрежа „НАТУРА 2000“ на територията на община Свищов са: защитени зони за опазване на

природните местообитания и на дивата флора и фауна – 5 броя, и защитени зони за опазване на дивите птици – 5 броя.

Границите на защитените местности и природните забележителности и предназначението им е напълно запазено в ОУПО – Свищов. Те подлежат на опазване и устройство съобразно режимите на дейности, определени със заповедите за обявяването им, респ. с плановете за управление.

Достъпът до защитените местности и природните забележителности се осъществява изцяло по съществуващи горски и полски пътища. Планът не предвижда урбанизация на земеделски територии, попадащи в защитени зони по Закона за биологичното разнообразие. За земеделските територии, попадащи в защитени зони по ЗБР, се установява режим на превантивна устройствена защита, с който се запазва фактическото им ползване, без да се влошават качествата им.

Една от целите на ОУПО е да предложи най-подходяща по характер и съдържание концепция за развитие на зелената система на общината, като изяви някои конкретни извънселищни територии, притежаващи рекреационен потенциал, и ги обвърже с разположените в близост до тях природни дадености, селищни територии и туристически или културни обекти. Горските насаждения и техните особености са главен ландшафтообразуващ елемент на района и своеобразен „ръбнак“ на зелената система на общината. В качеството си предимно на нискостеблени, едновъзрастни и с проста хомогенна структура те се отличават с относително по-малка дълговечност на дърветата, по-висока степен на уязвимост от неблагоприятни външни въздействия, вкл. прекомерно рекреационно натоварване.

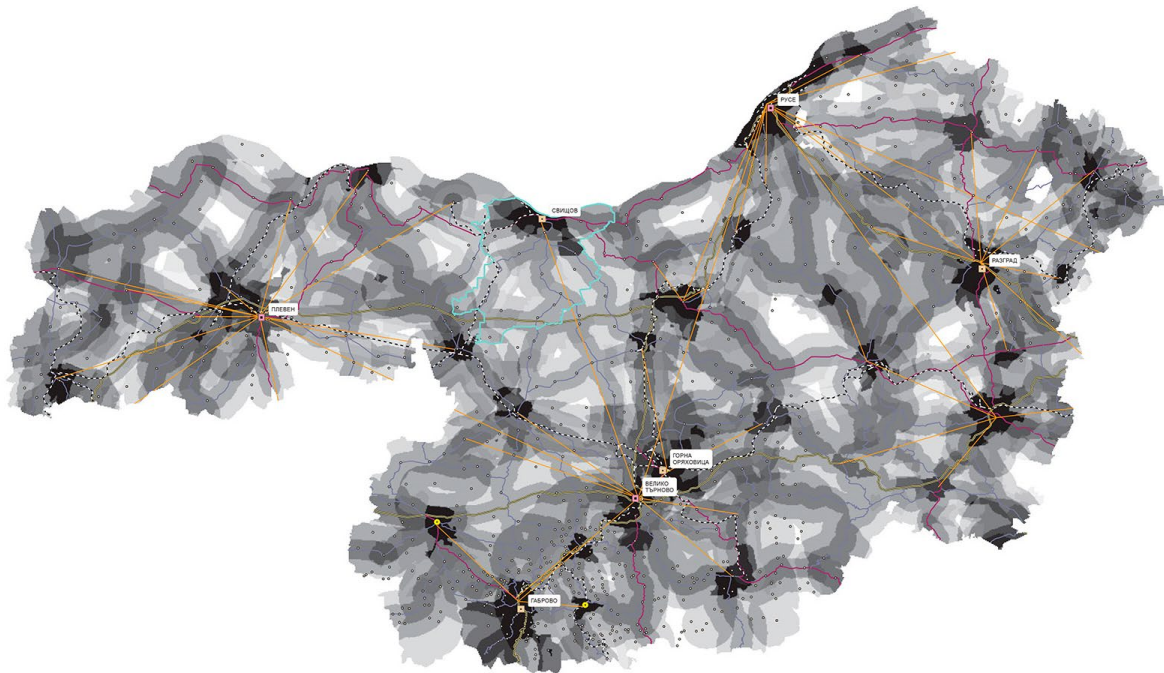
Общият устройствен план запазва всички естествени образствания - зелени структури в обхвата на принадлежащите земи на водните обекти и предвижда тяхното опазване, доколкото не възпрепятстват естествения отток, както и

Остров Вардим и резерват „Старият дъб“

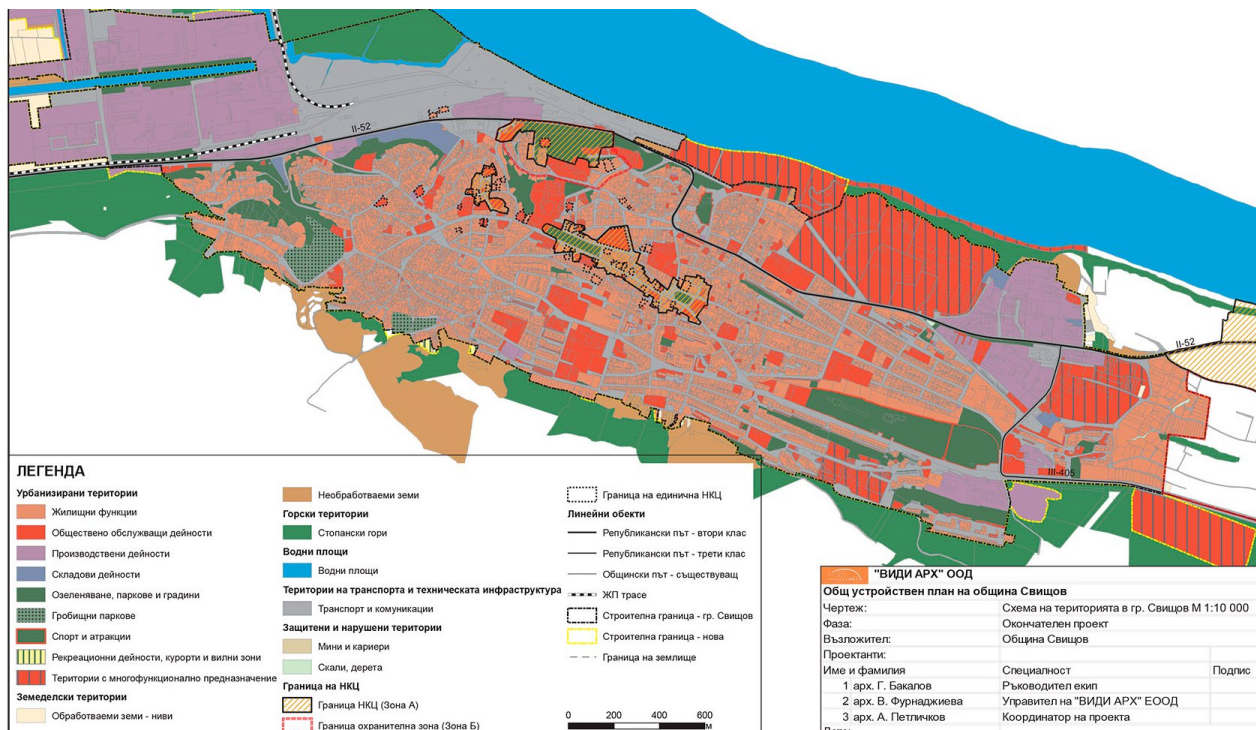
Римски военен лагер и ранновизантийският град Нове

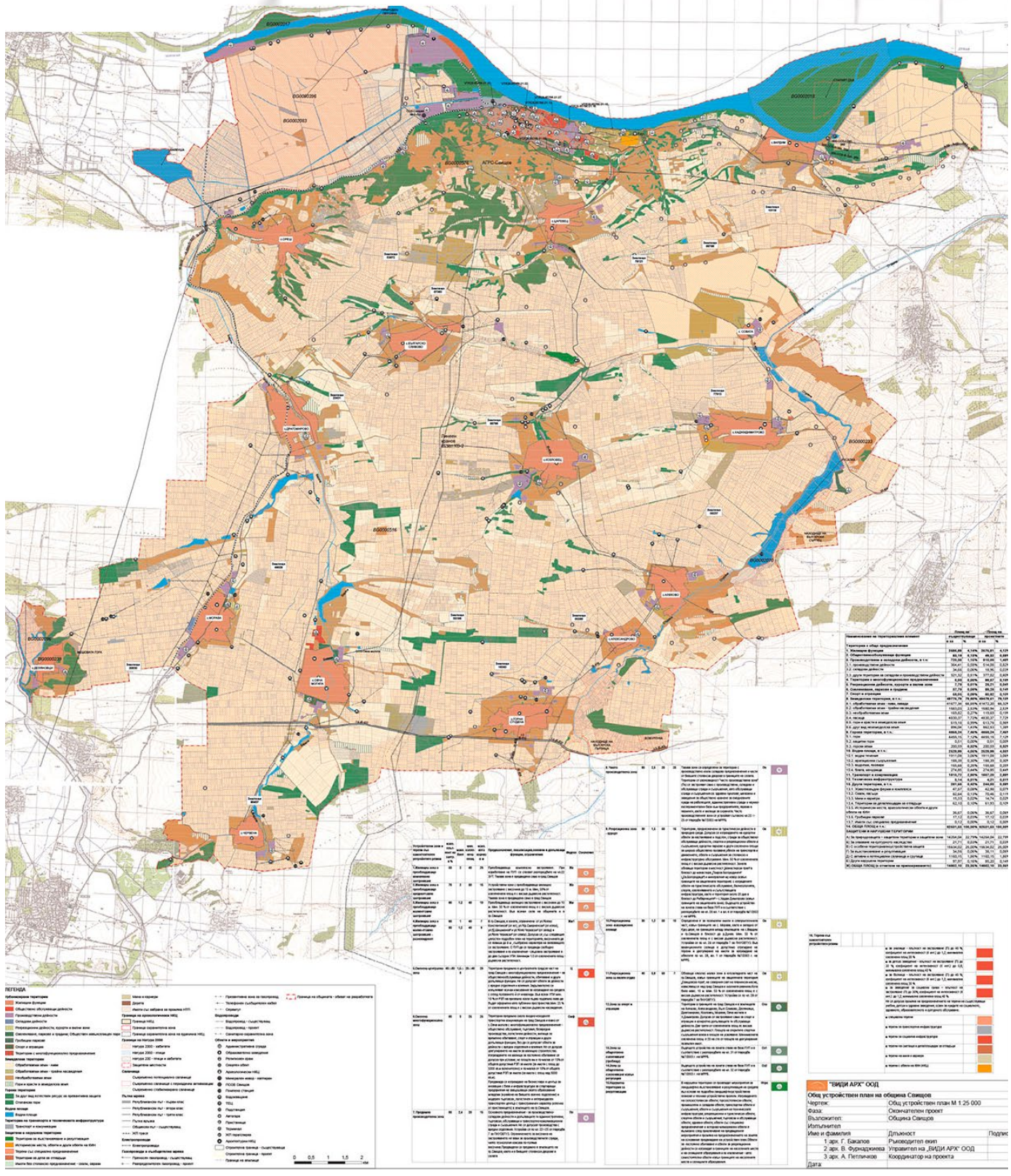
"ВИДИ АРХ" ООД			
Общ устройствен план на община Свищов			
Чертж:	Регionalни връзки и влияние М 1:350 000		
Фаза:	Окончателен проект		
Въложител:	Община Свищов		
Проектанти:			
Име и фамилия	Специалност		Подпис
1 арх. Г. Бакалов	Ръководител екип		
2 арх. В. Фурнаджиева	Управител на "ВИДИ АРХ" ЕООД		
3 арх. А. Петличков	Координатор на проекта		
Дата:			

Общ устройствен план на община Свищов – Окончателен проект – регионални връзки и влияние

"ВИДИ АРХ" ООД			
Общ устройствен план на община Свищов			
Чертж:	Схема на територията в гр. Свищов М 1:10 000		
Фаза:	Окончателен проект		
Въложител:	Община Свищов		
Проектанти:			
Име и фамилия	Специалност		Подпис
1 арх. Г. Бакалов	Ръководител екип		
2 арх. В. Фурнаджиева	Управител на "ВИДИ АРХ" ЕООД		
3 арх. А. Петличков	Координатор на проекта		
Дата:			

Общ устройствен план на община Свищов

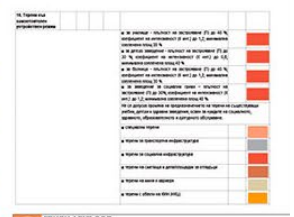
Обект	Обем	Площ (м ²)	Обем	Площ (м ²)
1. жилищни зони	180 000	200 000	150 000	150 000
2. административни зони	20 000	20 000	15 000	15 000
3. индустриални зони	10 000	10 000	5 000	5 000
4. зони за търговия и услуги	30 000	30 000	20 000	20 000
5. зони за образование и култура	10 000	10 000	5 000	5 000
6. зони за спорт и отдих	5 000	5 000	2 000	2 000
7. зони за паркове и зелени насаждения	150 000	150 000	100 000	100 000
8. зони за селскостопанско производство	5 000	5 000	5 000	5 000
9. зони за защита от бедствия	10 000	10 000	5 000	5 000
10. зони за специално предназначение	10 000	10 000	5 000	5 000
11. зони за историческо наследство	10 000	10 000	5 000	5 000
12. зони за паметници	10 000	10 000	5 000	5 000
13. зони за водоизточници	10 000	10 000	5 000	5 000
14. зони за защитени местности	10 000	10 000	5 000	5 000
15. зони за защитени животни	10 000	10 000	5 000	5 000
16. зони за защитени растения	10 000	10 000	5 000	5 000
17. зони за защитени гори	10 000	10 000	5 000	5 000
18. зони за защитени реки	10 000	10 000	5 000	5 000
19. зони за защитени езера	10 000	10 000	5 000	5 000
20. зони за защитени долини	10 000	10 000	5 000	5 000

Обект	Обем	Площ (м ²)	Обем	Площ (м ²)
1. жилищни зони	180 000	200 000	150 000	150 000
2. административни зони	20 000	20 000	15 000	15 000
3. индустриални зони	10 000	10 000	5 000	5 000
4. зони за търговия и услуги	30 000	30 000	20 000	20 000
5. зони за образование и култура	10 000	10 000	5 000	5 000
6. зони за спорт и отдих	5 000	5 000	2 000	2 000
7. зони за паркове и зелени насаждения	150 000	150 000	100 000	100 000
8. зони за селскостопанско производство	5 000	5 000	5 000	5 000
9. зони за защита от бедствия	10 000	10 000	5 000	5 000
10. зони за специално предназначение	10 000	10 000	5 000	5 000
11. зони за историческо наследство	10 000	10 000	5 000	5 000
12. зони за паметници	10 000	10 000	5 000	5 000
13. зони за водоизточници	10 000	10 000	5 000	5 000
14. зони за защитени местности	10 000	10 000	5 000	5 000
15. зони за защитени животни	10 000	10 000	5 000	5 000
16. зони за защитени растения	10 000	10 000	5 000	5 000
17. зони за защитени гори	10 000	10 000	5 000	5 000
18. зони за защитени реки	10 000	10 000	5 000	5 000
19. зони за защитени езера	10 000	10 000	5 000	5 000
20. зони за защитени долини	10 000	10 000	5 000	5 000

- РЕГЕНДА**
- Индустриални зони**
  - 1. Индустриални зони
  - 2. Индустриални зони
  - 3. Индустриални зони
- Зони за търговия и услуги**
  - 1. Зони за търговия и услуги
  - 2. Зони за търговия и услуги
  - 3. Зони за търговия и услуги
- Зони за образование и култура**
  - 1. Зони за образование и култура
  - 2. Зони за образование и култура
  - 3. Зони за образование и култура
- Зони за спорт и отдих**
  - 1. Зони за спорт и отдих
  - 2. Зони за спорт и отдих
  - 3. Зони за спорт и отдих
- Зони за паркове и зелени насаждения**
  - 1. Зони за паркове и зелени насаждения
  - 2. Зони за паркове и зелени насаждения
  - 3. Зони за паркове и зелени насаждения
- Зони за селскостопанско производство**
  - 1. Зони за селскостопанско производство
  - 2. Зони за селскостопанско производство
  - 3. Зони за селскостопанско производство
- Зони за защита от бедствия**
  - 1. Зони за защита от бедствия
  - 2. Зони за защита от бедствия
  - 3. Зони за защита от бедствия
- Зони за специално предназначение**
  - 1. Зони за специално предназначение
  - 2. Зони за специално предназначение
  - 3. Зони за специално предназначение
- Зони за историческо наследство**
  - 1. Зони за историческо наследство
  - 2. Зони за историческо наследство
  - 3. Зони за историческо наследство
- Зони за паметници**
  - 1. Зони за паметници
  - 2. Зони за паметници
  - 3. Зони за паметници
- Зони за водоизточници**
  - 1. Зони за водоизточници
  - 2. Зони за водоизточници
  - 3. Зони за водоизточници
- Зони за защитени местности**
  - 1. Зони за защитени местности
  - 2. Зони за защитени местности
  - 3. Зони за защитени местности
- Зони за защитени животни**
  - 1. Зони за защитени животни
  - 2. Зони за защитени животни
  - 3. Зони за защитени животни
- Зони за защитени растения**
  - 1. Зони за защитени растения
  - 2. Зони за защитени растения
  - 3. Зони за защитени растения
- Зони за защитени гори**
  - 1. Зони за защитени гори
  - 2. Зони за защитени гори
  - 3. Зони за защитени гори
- Зони за защитени реки**
  - 1. Зони за защитени реки
  - 2. Зони за защитени реки
  - 3. Зони за защитени реки
- Зони за защитени езера**
  - 1. Зони за защитени езера
  - 2. Зони за защитени езера
  - 3. Зони за защитени езера
- Зони за защитени долини**
  - 1. Зони за защитени долини
  - 2. Зони за защитени долини
  - 3. Зони за защитени долини

- 1. Жилищна зона
- 2. Административна зона
- 3. Индустриална зона
- 4. Зона за търговия и услуги
- 5. Зона за образование и култура
- 6. Зона за спорт и отдих
- 7. Зона за паркове и зелени насаждения
- 8. Зона за селскостопанско производство
- 9. Зона за защита от бедствия
- 10. Зона за специално предназначение
- 11. Зона за историческо наследство
- 12. Зона за паметници
- 13. Зона за водоизточници
- 14. Зона за защитени местности
- 15. Зона за защитени животни
- 16. Зона за защитени растения
- 17. Зона за защитени гори
- 18. Зона за защитени реки
- 19. Зона за защитени езера
- 20. Зона за защитени долини

- 1. Жилищна зона
- 2. Административна зона
- 3. Индустриална зона
- 4. Зона за търговия и услуги
- 5. Зона за образование и култура
- 6. Зона за спорт и отдих
- 7. Зона за паркове и зелени насаждения
- 8. Зона за селскостопанско производство
- 9. Зона за защита от бедствия
- 10. Зона за специално предназначение
- 11. Зона за историческо наследство
- 12. Зона за паметници
- 13. Зона за водоизточници
- 14. Зона за защитени местности
- 15. Зона за защитени животни
- 16. Зона за защитени растения
- 17. Зона за защитени гори
- 18. Зона за защитени реки
- 19. Зона за защитени езера
- 20. Зона за защитени долини

ОБЩЕСТВЕН ПЛАН НА ОБЩИНА СВИЩОВ

Общ устройствен план на община Свищов

Масштаб: 1:25 000

Изработил: Архитектурно-строителен проект

Проверил: Архитектурно-строителен проект

Име и фамилия: Димитър Стоянов

Длъжност: Проектант

1-ри з. Г. Божков

2-ри з. В. Фундукчиев

3-ри з. А. Петков

Проверил: Архитектурно-строителен проект

Координатор на проекта

Дата:

Общ устройствен план на община Свищов – окончателен проект

поддържането на обектите. Предназначението им е осигуряване срещу ерозионни процеси; превръщане на част от надземния отток в подземен; предпазване (филтриране) на вредности от селскостопанските дейности. Едновременно с това те осигуряват „зелени коридори“ – непрекъснатост на зелените и природните ареали, увеличаващи възможностите за активна аерация, както и естествени връзки за локални миграции на животински видове. Не на последно място, крайречните зелени структури представляват характерен ландшафтен акцент.

Планът предвижда редица мерки за опазване и възстановяване на естествените и антропогенните ландшафти, в т.ч. специфични изисквания по отношение опазването на характерни техни елементи като крайнините на горите, ползащитните пояси, пасищата и ливадите, естественото озеленяване по крайбрежията на повърхностните водни обекти, крайпътното озеленяване и др.

НЕДВИЖИМО КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО

Опазването и социализирането на културното наследство е четвъртото предизвикателство поради факта, че в община Свищов то представлява важен ресурс за развитие и икономически просперитет. Освен чисто духовните му и естетически измерения процесите на социализацията му могат да станат силни ядра за регионалното развитие, за изграждане на устойчиви форми на туризъм – културен, за изграждане на високвалифицирани кадри и реализацията им. Със своето многообразие и с познавателните, възпитателните и естетико-емоционалните си качества културното наследство на Община Свищов представлява фактор за социално-икономическото развитие на общината и ценен ресурс на туризма. Потенциалът на този ресурс се обогатява в регионален контекст, предвид териториалното разположение и близостта на Община Свищов до средоточия на културни ценности и утвърдени туристически дестинации, каквито са Велико Търново, Русе, Никопол и др. Обектите на недвижимото наследство са също и важен елемент на материалната жизнена среда и в този смисъл са сред факторите, определящи качеството на живот на населението. Това важи с особена сила за гр. Свищов, където исторически формираните структури са сред основните носители на идентичността на града и любимо място за посещение. В този смисъл създаването на устройствени условия за опазването и социализацията на наследството е изведено сред първостепенните задачи на планирането.

Най-значителен археологически НКЦ на територията на общината със световно значение е **Римски военен лагер и ранновизантийски град Нова**. Намира се на 3 км източно от Свищов в посока Русе.

Времето е пощадило и досега значителни останки от **средновековната крепост на Свищов**. Те се намират на самия връх на Чуката – висок хълм в града със стръмни склонове, особено към Дунава.

Някои стени от крепостта сега са запазени на места до 7 м височина. При разкопки през 2019 г. са открити доказателства за пребиваването на граф Дракула в крепостта.

Нарастването на обществената роля и значимост на културно-историческото наследство съответства на тенденциите за особеното място, което си отвоюва културният туризъм в света. В този контекст става и развитието на схващането за това какво следва да се подразбира под „културно наследство“ и как то се съотнася към икономиката и туризма като инструмент за постигане на определени икономически цели.

При реализацията на ОУПО – Свищов и устройствените проекти от по-ниски нива е необходимо спазването на общоприетите принципи за опазване на културните ценности, ползването на опита от прилагането на доказани и работещи примери, прилагането на иновативни методи за социализация и мениджмънт, като се вземат предвид и всички очертани негативни тенденции и се търсят начини за тяхното преодоляване.

В епохата на глобализация и невиджана мобилност именно културното наследство, при равни икономически условия, ще определя избора на човека на среда за живеене. Средите с памет все по-трайно ще привличат хора, дейности и инвестиции. Културното наследство се изявява не само като духовна ценност, която трябва да се опазва, но и като уникален ресурс, който може и трябва да се използва за устойчиво развитие по правилата на икономическата игра и законите на пазара. Съобразяването с тези тенденции ще очертае възможностите за развитие на културни маршрути и културен туризъм и свързаното с него опазване, поддържане и обогатяване както на недвижимите културни ценности, така и на движимото и нематериално наследство, очертаващи идентичността и неповторимостта на духа на региона.

Обектите на движимото културно наследство са предмет на Общия устройствен план на община Свищов в пълния им обхват, като планът не включва устройствени предвиждания, застрашаващи тяхната цялост и физическо опазване. Планът създава устройствени условия за опазване на недвижимите културни ценности и тяхната среда и за реализация на социално-икономическия им потенциал като ресурс на туризма и достойние на населението. Планът създава условия за подходяща социализация на най-изявените обекти на археологическото наследство – особено на Римския военен лагер и ранновизантийския град Нова, както и на средновековната крепост на Свищов (Калето/Чуката).

ТРАНСПОРТНО-КОМУНИКАЦИОННА ИНФРАСТРУКТУРА

Петото предизвикателство е кръстопътното положение и развитието на комуникациите – ключови предпоставки за социално-икономическия напредък на община Свищов.

Разположението на община Свищов на това място на брега на река Дунав е особено благоприятно за развитието ѝ. Тук реката се влива в Дунавска-

та хълмиста равнина и има условия за осъществяване на най-пряката връзка от Дунав през старопланинските проходи с долината на река Марица и Егейско море, съответно с Гърция и Турция, а оттам и към Близкия изток. Вследствие на това, а също и на развитието на обществено-политическите условия в страната и протичащите процеси на евроинтеграция значението на града и общината непрекъснато нараства. Градът и пристанището вече не са с „периферно“ разположение благодарение на изгражданите европейски транспортни коридори. Това дава предпоставка за разширяване на търговската дейност по река Дунав, което налага реконструкция, модернизация и разрастване на пристанище Свищов. От тази гледна точка пристанище Свищов притежава значителен потенциал, който може да се развие с построяване на мост над река Дунав между Свищов и Зимнич.

Близостта на общината до транспортни коридори № 7 (речен маршрут „Рейн – Майн – Дунав“) и № 9 (Хелзинки – Санкт Петербург – Псков – Витебск – Киев – Любашевка – Кишинев – Букурещ – Русе – Димитровград – Александруполис), както и го магистрала „Жемус“ определя благоприятни перспективи за развитието ѝ. За това спомага и близостта на територията на Румъния и изградената фериботна връзка Свищов – Зимнич.

РАЗВИТИЕ НА ТУРИЗМА

Шестото предизвикателство, което си поставихме при разработването на плана е създаване на условия за развитие на туризма. Туризмът е с висок потенциал за развитие в региона и намира съществено място в общинската политика за подобряване на условията за развитието му чрез поддържане на съществуваща и създаване на нова инфраструктура и интегрирани туристически продукти, както и към налагане на бранг на туристическите продукти. Залага се на развитие на туризъм, стъпил върху природното и културното наследство и интегриран с аграрния сектор.

Световната тенденция е свързана с нарастване на търсенето на **балнеоложки туристически услуги**. В много случаи това търсене се комбинира с други форми на туризъм – културен, познавателен, екологичен и др. В община Свищов наличните балнеоложки ресурси са в благоприятна комбинация с други видове туристически ресурси – природни и културно-исторически забележителности.

Производството на грозде и качествени вина, печелещи награди на международни изложби и конкурси, създава възможност за развитието и на **винения туризъм**.

В случая благоприятно значение за развитието на туризма на територията на общината се явяват регионалните връзки и влияние на съседните близки общини Велико Търново, Русе, Никопол, което създава предпоставка за изграждане на регионални маршрути, **допълване на културния и спа туризма със селски, екологичен, религиозен и други видове туризъм**.

Изграждането на яхтено пристанище на Дунав с панорамна алея, което ще приема нарастващия брой местни лодки, катери и кораби, както и тези на пътуващите по реката, също е съществен елемент от развитието на **водния туризъм**.

Съществуват много добри предпоставки за успешно развитие за **летен пешеходен и конен туризъм, спортен и ловен туризъм**.

Грег Ричардс определя **културния туризъм** като „движение на хора към културни забележителности далеч от постоянното им местоживее, предизвикано от намерението да се натрупа познание и опит, които удовлетворяват културните им потребности“. Основна характеристика на такъв тип туристи е, че те са по-информирани от масовия турист и основна роля за мотивацията при избора на конкретна дестинация играе именно информацията, която имат за нея. Културният туризъм е и елитарен, и масов и това провокира многообразието на предлаганите туристически услуги, свързани с него. Последното крие опасност от предлагане на непрофесионални услуги или профанация на обектите, каквато все по-масово се наблюдава в определени райони, където се предлагат монове камъни от свещени места, пясък от свещени гробове или други сувенири и „представят на туристите“ отчаяно измислени „исторически“ факти, пресъздаващи на най-ниско ниво стремежа към приходи от тази специфична дейност.

Като използва културните и природните дадености на средата, културният туризъм „съхранява колективната памет на обществото“. Движението и недвижимото материално наследство, както и нематериалното наследство на Община Свищов трябва да получат адекватна валоризация като ресурс на алтернативен туризъм на общинско, регионално и на по-високо ниво.

Послепис: Да се занимаваш с устройствено планиране е въпрос на вътрешно чувство, на желание да створиш една цялостна пространствена структура, умело да съчетаеш възможностите на изградената материална среда с изискванията на все по-бързо развиващото се обществено съзнание, да усетиш неповторимостта на мястото и да впрегнеш цялата си креативна мисъл в запазването и показването му на света, да облечеш сухите цифри от анализите в красивата дреха на реализираните възможности, да излезеш извън рутината и да предлагаш нови идеи, да съчетаеш научните изследвания с умелото им практическо приложение и най-сетне да преглътнеш администрирането на процеса, за да успееш да се пребориш за доказването на идеите си с професионални аргументи. Това не е лесно постижимо, но ако имаш хъс и ако се базираш на постиженията на човешкото познание, на научно обосноваваните анализи и на съвременните методи за пространствена организация на средата, имаш възможността в максимална степен да постигнеш набелязаните професионални цели.

ОБЩ УСТРОЙСТВЕН ПЛАН НА ОБЩИНА ГОРНА ОРЯХОВИЦА

арх. Аталия Братованова

Арх. Аталия Братованова завършва специалност „Архитектура“ във ВИСИ - София през 1974 г. В Териториалната проектантска организация в гр. Велико Търново работи като проектант и групов ръководител 18 години.

Била е главен архитект в община Лясковец и община Дряново.

През 2000 г. е Инспектор строителен контрол в РДНСК - Велико Търново.

Работила е в Областна администрация – Велико Търново в помощ на Областен управител за издаване на Разрешения за строеж и като председател на Областен експертен съвет по устройство на територията.

Опитът и знанията си предава като преподавател по архитектурно проектиране, сградостроителство, градоустройство в ПГСАГ „Ангел Попов“ в гр. Велико Търново.

В Община Горна Оряховица е работила като началник отдел ТУГА, а от 2015 г. до момента е Главен архитект на общината.

Член е на КАБ и САБ при сдружение Велико Търново.

Основните планови документа за дълготрайното развитие на община Горна Оряховица са План за интегрирано развитие на общината (ПИРО 2021 – 2027 г.) и Общият устройствен план на общината (ОУПО). Планът за интегрирано развитие на общината дава бюджетната рамка за реализиране на важните проекти за общината и се изготвя за период от 7 години, а Общият устройствен план на общината дава териториалната насоченост в развитието ѝ в съответствие с приетите стратегически документи и се изработва за период от 15-20 години. Този план е комплексен. Община Г. Оряховица е сключила Споразумение за финансово подпомагане с МРРБ за изработване на плана на територията на Общината и нейните земища след изработено, прието, одобрено и съгласувано планово задание по чл. 125 от ЗУТ. След провеждане на съответните процедури по Закона за обществените поръчки е сключен договор за изпълнение на ОУПО с екип от експерти специалисти в устройственото планиране и екологията.

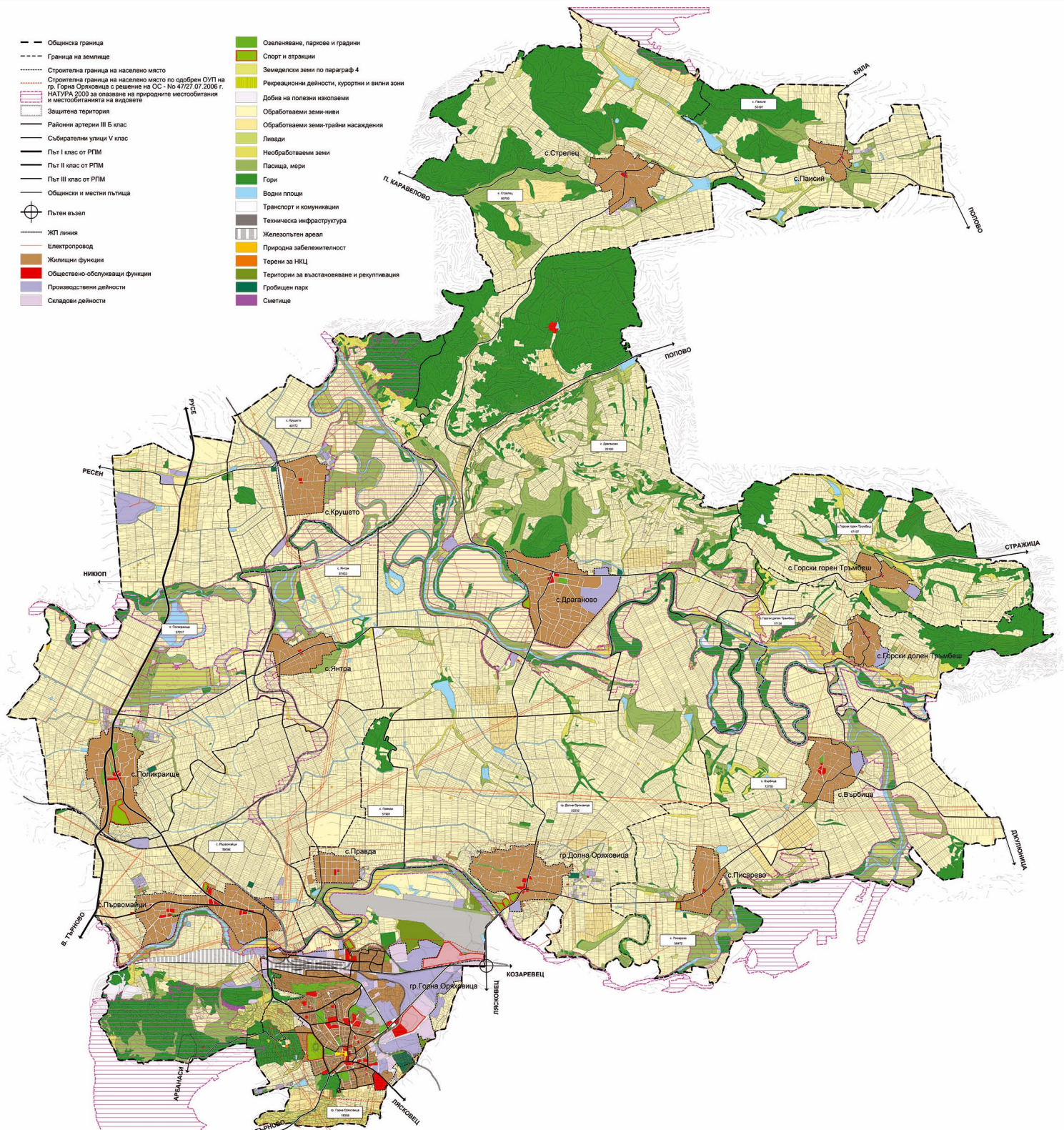
Общ устройствен план сега има само град Горна Оряховица, а се изисква такива плановете да се разработят за територията на цялата община.

Основните цели и задачи, залегнали в проекта на ОУПО са:

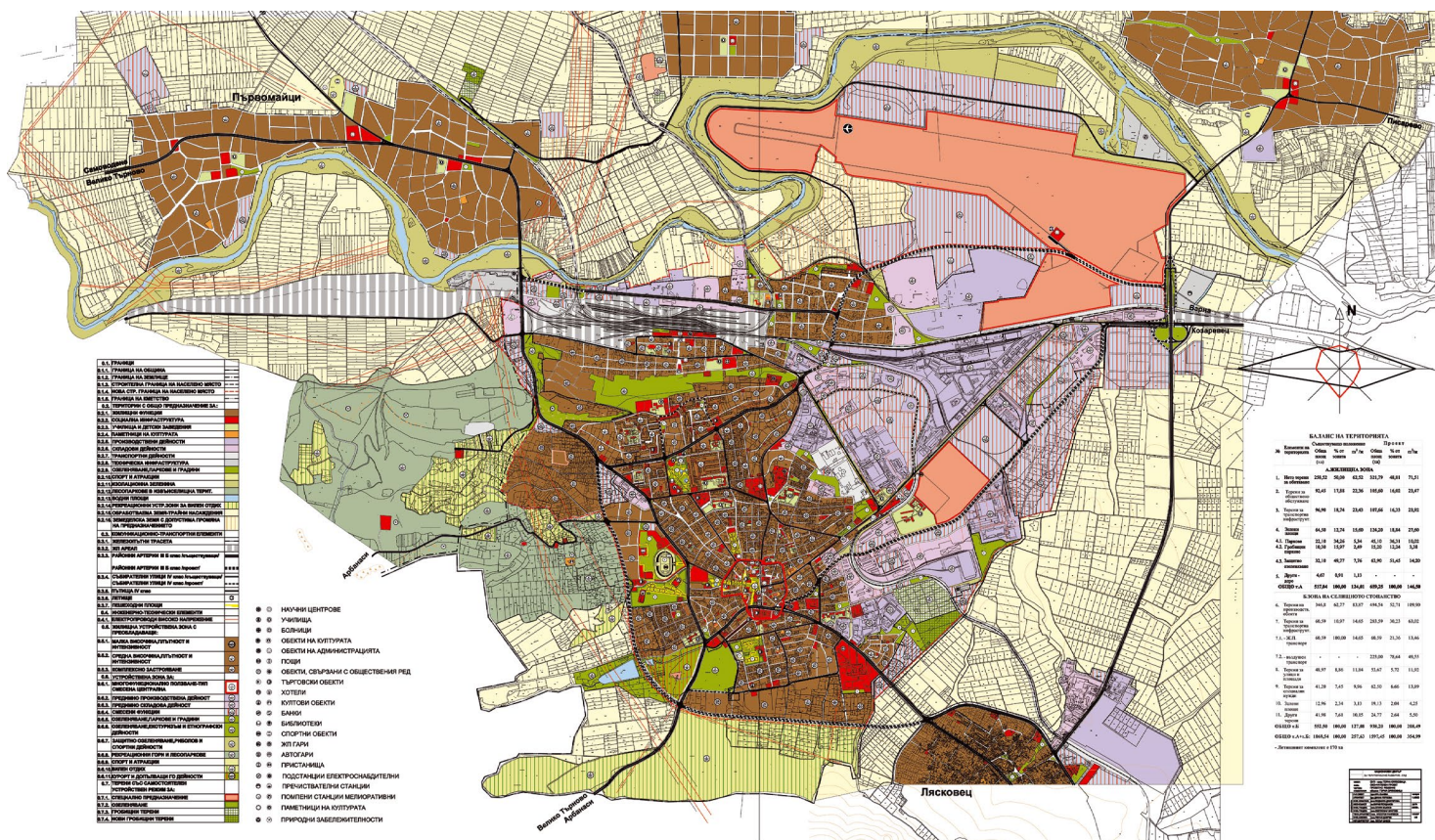
- Видовете територии в границите на общината (земелски, горски, урбанизирани, нарушени, защитени, водни) с техните подвидове спрямо ЗУТ;
- Териториите за разширение на населените места (за жилищни, производствени, складови, курортни и др.);
- Видовете транспортна инфраструктура – съществуващи и нови пътища;
- Мрежите и съоръженията на инженерната инфраструктура (електроснабдителна, ВиК, газоразпределителна, съобщителна и др.) и нови такива;
- Териториите за опазване и природозащита – защитени зони по „НАТУРА 2000“, защитени територии, територии с паметници на културата, археологически обекти и др.;
- Нарушените територии и територии, застрашени от бедствия и аварии – наводнения, срутища, свлачища и др.;
- Териториите с допустима промяна на предназначението в извънселищните територии при възникване на инвестиционни намерения от собствениците на земята, предимно разположени по основните комуникационни направления и в близост до компактната селищна територия.

Общо казано, този план е комплексен.

Общият устройствен план на община Горна Оряховица ще реши следните проблеми:

Общ. устойчив план на община Горна Оряховица – Опорен план

Общ устройствен план – град Горна Оряховица
Окончателен проект

ПО ОТНОШЕНИЕ НА ТРАНСПОРТНАТА ИНФРАСТРУКТУРА

- изграждане на ново трасе в посока АМ „Хемус“, което обвързва общинския център и населените места с магистралата;
- нанасяне на новите Европейски коридори посока север – юз;
- изграждане на обходни трасета на РПМ, преминаващи през центъра в населените места;
- реконструкция и рехабилитация на общинската пътна мрежа, там където се налага.

ПО ОТНОШЕНИЕ НА ТЕХНИЧЕСКАТА ИНФРАСТРУКТУРА

- нанасяне на съществуващите трасета на цялата инфраструктура;
- рехабилитация и подновяване на водопроводната мрежа;
- изграждане на локални пречиствателни станции, отреждане на терени, които да обвържат няколко населени места групово;
- нанасяне на всички трасета на енергийна и съобщителна инфраструктура.

ПО ОТНОШЕНИЕ НА ПРОСТРАНСТВЕНОТО И КОНЦЕПТУАЛНОТО РАЗВИТИЕ НА ОБЩИНАТА

- границите на урбанизираните територии в община Г. Оряховица в зависимост от конкретното им предназначение, допустимите и забранените територии за застрояване;
- функционално зонироване на териториите, доуплътняване на терените на съществуващите зони за обитаване, производствени бази и др.;

- запазване градоустройствената структура на територията на общината в отговор на съществуващата реалност, режими на застрояване предвид усвоените терени извън строителните граници на населените места;
- разширяване на терените за спорт, отдих, рекреации и гробищни паркове на населените мекта;
- концептуално развитие на туризма и опазване на културния ландшафт на територията на общината;
- запазване на съществуващата центрова система, на елементите на общественото обслужване – образование, култура, здравеопазване, спорт и др.;
- използване на природните, археологическите и историческите ресурси – минерални извори и паметници на НКЦ;
- разработване на правила, норми и параметри на застрояване и определяне на критерии за последващи изменения на ОУПО;
- територии за опазване и природозащита – защитени зони по „НАТУРА 2000“, защитени територии, територии с паметници на културата, археологически обекти и др.;
- нарушени територии и територии, застрашени от бедствия и аварии – наводнения, срутища, свлачища и др.

ОУП НА ОБЩИНА ГОРНА ОРЯХОВИЦА Е МОДЕЛ ЗА РАЗВИТИЕ И Е ОСНОВЕН УПРАВЛЕНСКИ ИНСТРУМЕНТ НА ОБЩИНСКАТА АДМИНИСТРАЦИЯ. ТОЗИ ПЛАН ПРЕДЛАГА МЕРКИ И ЩЕ БЪДЕ ЗАДЪЛЖИТЕЛНО УСЛОВИЕ ЗА РЕАЛИЗИРАНЕ НА ИНВЕСТИЦИОННИТЕ НАМЕРЕНИЯ НА ОБЩИНАТА, НА СОБСТВЕНИЦИТЕ НА ЗЕМИ И ИМОТИ И НА ЧАСТНИ ИНВЕСТИТОРИ.

Проект за обновяване и реконструкция на площад „Георги Измириеви“

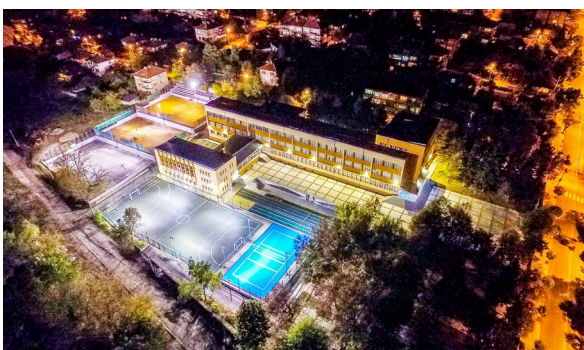
Визуализации към проекта

Общият устройствен план е в процес на проектиране. Проектът ще бъде представен за обществено обсъждане и съгласуване с различните инстанции до края на годината.

В периода 2003 – 2006 г. е разработен и приет предишният ОУП на град Г. Оряховица и прилежащото землище с ръководител на екипа арх. Ира Кънева. Той е изпълнен от „Националния център за териториално развитие“. На базата на този план в Горна Оряховица е реализиран застроителният план на площада, реновиран са по различни финансови механизми детският кът в парка, Градска-

та градина, Дом за социални грижи, почти всички учебни и детски заведения са съобразени с изискванията за енергийна ефективност. Обновени са дворните пространства, изградени са нови детски площадки с нови съоръжения за игра. Направена е достъпна среда, въведени са мерки за енергийна ефективност и е подновено обзавеждането и оборудването в детските и учебните заведения. С извършените ремонтни дейности са осигурени необходимите хигиенни норми на отопленост, осветеност и запрашеност, а децата и персонала в училищата и детските градини вече учат и работят в модернизирана среда.

Горна Оряховица – реализирани проекти за регенерация на градската среда

САМОВОДСКАТА ЧАРШИЯ В. ТЪРНОВО

арх. Дафина Керелова

Родена на 30.12.1943 г. в гр. Батак.

Завършва ВИАС през 1967 г.

Работи 1 година в РПО – София.

От 1968 г. до пенсионирането си през 2006 г. работи в НИПК по следните обекти: реставрация и адаптация и обзавеждане на Хаджи Ангеловата къща в гр. Видин; реставрация и адаптация на къщите по „Самоводската чаршия“ и купола на църквата „Св. св. Константин и Елена“ във В. Търново; устройствен план „Констанциалиевата къща“, реставрация и адаптация на къща „Бранковани“, „Читалището“, „Палазовата къща“, къщата на Тодор Кръстев, възстановяване на килиите към църквите „Св. Георги“ и „Св. Димитър“ в с. Арбанаси.

През 1973 г. 6 месеца специализира в Италия проучване и проектиране на ПК в Университета по архитектура във Венеция и в Центъра по проучване и проектиране на ПК в Рим.

От 1994 г. е зл. експерт към НИПК.

От 2000 до 2004 г. участва в ръководенето на Курса за обучение и специализация на архитекти към НИПК.

Наградена е с орден „Кирил и Методиѝ“, грамота от ОС Велико Търново и др.

Комплексът „Самоводска чаршия“ се намира южно в подножието на „Варуша“ и е част от целия ансамбъл.

Чаршията се създава и развива като занаятчийски и пазарен център през втората половина на XIX век. По ул. „Георги Сава Раковски“ и площада – т.е. „Самоводския пазар“, се отварят занаятчийски работилници, магазини, произвеждат се занаятчийски стоки, извършва се търговия.

Традицията за продажба на стоки и продукти от околните села е била толкова силна, че и в началото на 70-те години на XX в. се продаваха стоки на пазара на т.нар. „Самоводски площад“.

Ул. „Георги Сава Раковски“, която е гръбнакът на чаршията е разположена северно от главната улица и свързва старите хали със „Самоводския площад“. Тук се намират забележителни паметници на културата като хана „Хаджи Николи“, „Къщата с маймунката“ – творби на големия възрожденски майстор Уста Кольо Фичето. В общия силует на „Варуша“ северно от чаршията се намират звесте църкви с изящните си камбанарии, също творби на Кольо Фичето.

По-голямата част от постройките в ансамбъла са жилищни сгради, плътно застроени една до друга, построени са в южната част на „Варуша“ на малка площ от не много заможни собственици.

Повечето от сградите са от възрожденския период, но има и къщи от по-ново време (края на XIX в.), с типичната мазилкова архитектура.

Работата по възстановяването на „Самоводската чаршия“ бе започната от арх. Лиляна Никифорова през 1967 и 1968 г. При започването на проектирането бе направено проучване и анализ на съществуващите къщи. Установено бе, че по отношение на градоустройството е запазена старата урбанистична мрежа.

Що се отнася до архитектурния образ, сградите бяха претърпели съществени промени, бяха силно пострадали от разрушителното земетресение от 1913 г., бяха в много лошо техническо състояние, като голяма част бяха загубили третия си етаж. Поради намаляване на жилищната площ джокяните и работилниците в партера бяха преустроени в жилища. Къщите бяха без всякакви санитарни удобства. Характерно за застрой-

- 1858 -
НАН КАДЖИ НИКОЛИ

ката беше сключеното застрояване по уличния фронт, на места бяха запазени малки вътрешни дворчета, а застроителните петна бяха малкомерни – от 25 до 50 кв. м. Някои от сградите бяха залепени до стоящите над тях къщи по ул. „Въстаническа“.

От голяма полза при проучването бяха освен сондажите на място и архивните материали, специално старите панорамни снимки на „Варуша“ от края на XIX в., намиращи се във Великотърновския музей. На тях се виждаше старата застройка с къщи на три етажа, видът на еркертите, тухлената облицовка по фасадите и видът на дограмата.

Най-напред започнахме с първите сгради към площада, а именно къщите на „Въстаническа“ № 46 с фурната и на ул. „Георги Сава Раковски“ № 33. От стари снимки и рисунки се видя, че къщата на ул. „Георги Сава Раковски“ № 33 е имала трети етаж, издаден еркерно напред с „кьошк“ и тухлена облицовка с бяла изпъкнала фуза, прозорците са с елегантно извити „веждички“ на обрамчането.

Тухлената облицовка с различно подреждане на тухличките е често срещано по къщите от възрожденския период.

Интересни в първите две къщи бяха камината и фурната. Те бяха запазени на място след реставрацията им. В началото след завършване на реставрационните работи фурната работеше и произвеждаше закуски.

Почти всички сгради по ул. „Георги Сава Раковски“ и на „Въстаническа“ бяха в тежко конструктивно състояние, конструкциите бяха силно износени и повредени вследствие на земетресението. Нямаха никакви условия за съвременно живеене, така че след проектирането на адаптацията им за съвременни условия за живот и възстановяване на стария обем с третия етаж и устройването на работилници и магазини в приземията беше решено, че е целесъобразно преизграждането им. Това позволи укрепването на основите и направата на хидроизолация на основите, тъй като в тази част имаше високи подпочвени води, които овлажняваха жилищата.

Този метод на работа ни позволи да обединим вътрешно някои къщи с цел получаване на по-добри условия на обитаване.

Голямата цел на работата ни по комплекса беше не само възстановяване на архитектурния образ, но и възстановяване на търговско-жилищния характер. Така в приземията бяха възстановени дюкяните и работилниците, а етажите останаха жилища.

В работилниците бяха разположени типични занаяти от Възраждането – златарска, грънчарска, ножарска и др. работилници, тъкачница и т.н. Те бяха осветени от големи джамлъци (витрини) откъм улицата, имаха и дървени кепенци, които

се затварят вечер, а през деня са отворени, за да могат минувачите да наблюдават работата на занаятчиите.

Същото важи и за магазините – хлебарница, бакалница и сладкарница-баничарница.

Проблем при работата по къщите и възстановяването на третите етажи беше, че сградите бяха построени плътни една до друга, често имаха общи стени! При адаптацията им за жилища за увеличаване на жилищната площ се обединяваха два или три обема вътрешно, но поради разположението на стръмен терен трудност представляваше и рамката на нивата на отделните къщи. Тази трудност бе преодоляна с предвиждането на вътрешни денивелационни стъпала.

Проблем при реставрацията на фасадите бяха строителните материали, а именно облицовъчните тухли, които бяха с различни от стандарта размери, така че те бяха направени по поръчка специално за чаршията.

Дограмата, която беше монтирана на къщите, както и всички видими дървени елементи по фасадите трябваше да се изработят от дърбов материал.

Традиционните мазилки бяха варочопови, с варна багана отгоре.

Тъй като имаше и по-късни постройки, те бяха оцветени с постни бои.

Всички сгради бяха покрити с традиционните еднолучни керемиди с наклон 18 – 21 градуса. Стрехите бяха широки и погпрени с обработени дървени подкоси. По традиционен начин бяха обработени всички ребра на стрехите, както и колонките с възглавниците към чаргаците.

След завършването на първия етап от възстановяването на чаршията, а именно ул. „Георги Сава Раковски“, започна работата по втория етап – застройката около площада и нагоре по ул. „Янаки Дончев“.

Следващият етап беше ул. „Георги Мамарчев“ и накрая ул. „Матей Преображенски“.

Със завършването на строително-реставрационните работи през 80-те години на миналия век „Самоводската чаршия“ стана един от най-интересните и посещавани туристически маршрути. Хората се запознаваха както с възрожденската архитектура на комплекса, така и със старите занаяти, упражнявани в работилниците и дюкяните.

Обикновено обходът започва от „Къщата с маймунката“, през хана „Хаджи Николи“ с изложбите в него и нагоре към занаятите и дюкяните.

В заключение искам да отбележа, че след завършване на работите по чаршията остана необходимостта от непрекъсната поддръжка.

СЪВРЕМЕННИЯТ ЖИВОТ НА СТАРАТА АРХИТЕКТУРА НА В. ТЪРНОВО

ВЕЛИКО ТЪРНОВО

A photograph of the Veliko Tarnovo ruins, showing stone walls, arches, and a church on a hill in the background. The image is overlaid with a semi-transparent yellow and green geometric shape.

арх. Пламен Цанев
проф. д-р Константин Томев
арх. Румяна Брайнова
арх. Иван Чолаков
арх. Донка Колева
арх. д-р Радосвета Кирова-Делчева
арх. Николай Георгиев
арх. Драгомир Йосифов

СЪВРЕМЕННИЯТ ЖИВОТ НА СТАРАТА АРХИТЕКТУРА НА В. ТЪРНОВО

НОВИТЕ РАЗКОПКИ И КОНСЕРВАЦИОННИ ДЕЙНОСТИ НА КРЕПОСТТА „ТРАПЕЗИЦА“ 2007/2020 РЕЗУЛТАТИ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

арх. Пламен Цанев
проф. д-р Константин Томев

Арх. Пламен Цанев е завършил архитектура във Висшия институт по архитектура и строителство – София през 1979 г. До 1993 г. работи в Националния институт за паметници на културата – филиал „Янтра“ – гр. Велико Търново, като проектант, а по-късно и като началник на проектантски отдел. Главен проектант на обекти: Царски дворец на хълм Царевец – консервация и експониране, Патриаршески комплекс на хълм Царевец – южна сграда, Възстановяване на камбанарията на църквата „Св. Троица“ в Свищов и проекти за реставрация на сгради – паметници на културата, както в старата част на гр. Велико Търново и Арбанаси, така и в цялата страна.

От 1993 г. работи в собствено проектантско ателие, автор е на Проект за реставрация на трапезария в Преображенския манастир, Проект за реставрация и адаптация на читалище „Надежда“ във В. Търново, Проект за консервация, реставрация и адаптация на Южната крепостна стена и кула – гр. Созопол, и др. Проектирал е редица къщи на територията на Архитектурно-исторически резерват с. Арбанаси. Като главен проектант на КРР на хълм Трапезица е автор на следните реализирани проекти: Консервация и реставрация на Южната кула и крепостна стена; Проект за археологическа база – музейна сграда; Консервация, реставрация и експониране на Западната крепостна стена и туристически алеи; Проект за изграждане на туристическа инфраструктура за достъп до Исторически резерват „Трапезица“ – фуникуляр. Автор е и на много обемно-пространствени възстановки на разкритите археологически структури на хълма.

Проф. д-р изк. Константин Томев работи от 1980 г. в Националния археологически институт с музей при Българската академия на науките, филиал Велико Търново. Участва в археологическите проучвания на старите български столици Плиска, Преслав и Велико Търново и техните околности. Автор е на книгите: „Златни пръстени – печати от времето на Второто българско царство 1185-1396“. Фабер, В. Търново //Golden Signet – Rings from the Time of the Second Bulgarian Kingdom 1185-1396. Faber, V. Tarnovo, 2010; Thessalonican Eulogia found in Bulgaria. Lead Ampules, Encolpia and Icons from the 12th – 15th centuries. Faber, Veliko Tarnovo. 2011; „Византийско изкуство. Християнски реликви от Варненско XI-XIV в.“. Варна, 2011// Byzantine Art. Christian Relics from Varna Region 11th – 14th centuries. Varna, 2011; „Археологически проучвания на средновековния град Трапезица. Сектор Север“. Том 1 (Северна кула, Северна порта, Военна сграда, Западна крепостна стена, Железарска работилница, Църква № 19 и Централен площад. Разкопки 2007-2009). Фабер, В. Търново, 2011; „Каменната пластика от средновековната българска столица Търново (1185-1393)“. Фабер, В. Търново, 2017, и на още 250 студии и статии, посветени на византийската и средновековната българска култура и изкуство.

Двете цитадели на столично Търново – общ поглед от югозапад към хълмовете Трапезица (Вляво) и Царевец (Вдясно)

През есента на 2006 г. Националният археологически институт с музей при БАН прие дългосрочна програма за проучване на втората по значение цитадела на столично Търново – крепостта Трапезица. В известен смисъл програмата за новите археологически разкопки на Трапезица повтаря схемата на проучванията, проведени на крепостта Царевец, но предвид обезпечаването ѝ със средства за консервационно-реставрационни дейности, предвижда разкопките да се извършат само в някои пунктове на крепостта. С това се цели както да се експонират паметниците на Трапезица, открити при първите разкопки в края на XIX и самото начало на XX в. (т.е. 16 църкви), така и тези, откривани при новите разкопки, с които се очертава характеристиката на фортификацията, градоустройството, битата и културата на нейните обитатели. Археологическите проучвания се наложи да бъдат тясно обвързани с възстановителна програма за КРР, развита и ръководена от зам.-министъра на културата арх. Борислав Абаджиев. Във връзка с тази програма площта на обекта беше разграфена на седем големи сектора, между 5-10 и 10-15 дка, в четири от които се извършват разкопки в участъци, посочени от ръководителите на секторите. Отначало стартираха проучванията в четири сектора (Югозападен, Югоизточен, Източен и Северен) под ръководството на археолозите Й. Алексиев, М. Долмова, М. Робов и К. Тотев. През 2008 г. в Западния и Южния сектор се откриха още два обекта, ръководени от К. Дочев и Д. Рабовянов.

Консервационно-реставрационните работи на Трапезица бяха комплексно проектирани от арх. Пл. Цанев, определен от работна група от МК и археолозите проучватели като гл. архитект на обекта. Първото, което беше извършено по отношение на КРР е възстановяването на покривите на църкви с № 6, 10, 13 и 14. Вторият съществен проект, който се осъществи в етапа на разкопките е свързан с консервацията и възстановяването на Югоизточната порта и Южната крепостна стена. Последваха строителни дейности, свързани с художественото осветление на някои от църквите и изграждане на фуникуляр, осигуряващ достъпа на туристи, включително лица в неравнопосочно положение, от площада пред

гара Трапезица до площада в северната част на хълма, където е разположена и музейната сграда, като всички тези дейности бяха съпътствани с археологически разкопки и наблюдения.

Програмата за разкопките е планирана като дългосрочна за 30 години (2007 – 2037), но средствата за консервационно-реставрационни работи се оказаха осигурени само през първите пет-шест години. Субсидиите трябваше мандатно да се подsigуряват от бюджета на Република България от всяко правителство, на всеки четири години. Това създаде проблеми още след приключване на първите парични траншовете, преведени от Министерството на културата (2007 – 2011). В някои случаи липсата на финансиране доведе до нарушаване на планирания ритъм в програмата за консервация на проучените от археолозите архитектурни структури, което в някои участъци доведе до обезличаване на разкритата фортификация, гражданска и църковна архитектура. Опитът на археологическите екипи да извършат самостоятелно полева консервация не винаги се оказваше ефективен. Единствено засипването на някои от разкритите постройки осигуряваше тяхното оцеляване. В други случаи, както е примерът с добре запазената Северна кула на крепостта, разкрита през 2007 – 2008 г., се стигна почти до пълното разрушаване на автентичните градежи. Някои обекти бяха консервирани, а мащабният проект, финансиран от фондация „Гейдар Алиев“ – Азербайджан, възстанови големи участъци от Западната крепостна стена, Северната порта, Военните сгради и изпълни главната туристическа алея в крепостта.

Археологическите разкопки започнаха през 2007г. с изсичане на обекта, прокарване на ток и вода и изграждане на комуникационни трасета. Проучванията в Югозападния сектор имат за цел доразкриването на един от най-големите манастирски ансамбли на Второто българско царство, разположен около църква № 8. Разкопките туък, ръководени от Й. Алексиев, продължиха четири сезона. Разкри се изуменарната на манастира и участък от Западната крепостна стена. Подготвен бе проект за защитно покритие на църква № 8, трапезарията и галерията към нея от арх. П. Цанев, изпълнението на който все още не е започнало. В резултат на това значителна

част от зидовете на църквата се рушат, щерната от север е съборена, а стенопистите са напълно изтлели. Доскоро като временна мярка зидовете на църквата бяха опаковани с найлоново платно. Състоянието на архитектурата на трапезарията на манастирския комплекс също не е добро. Над новоразкритата изумерна е изградено защитно покритие, но зидовете от монашеското крило се нуждаят от строителна консервация и реставрация. Необходими са бързи мерки за аварийна и трайна защита на разкритата архитектура по отдавна изготвен проект.

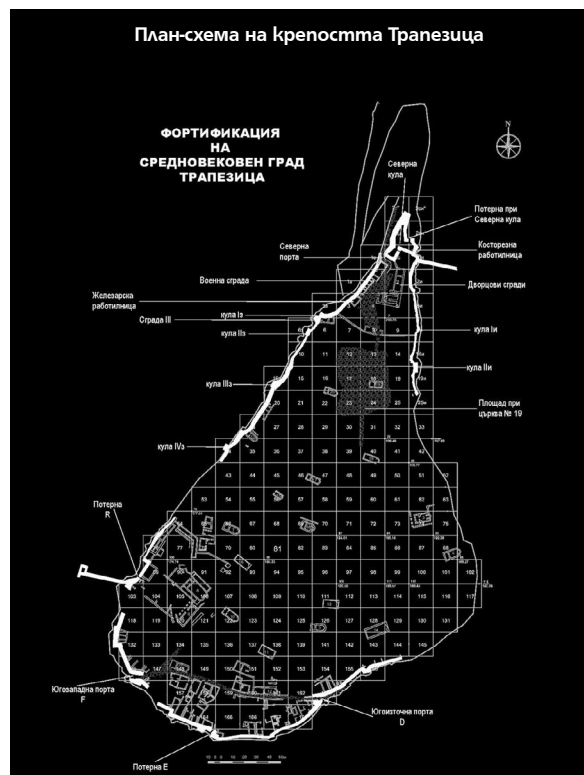
Разкопките в Югоизточния сектор на крепостта продължават три години. Тук е осъществена идейно-художествена реставрация на Югоизточната порта с цел тази кула да стане знаков символ на крепостта Трапезица подобно на Балдуиновата кула на Царевец. Възстановен е силуетът на крепостните стени в протежение на 100 м. Това е един от големите участъци в цялата крепост, където е извършена консервация и реставрация на крепостните стени и съоръжения, независимо че археологическите проучвания не са завършили докрай.

В Източния сектор в продължение на осем сезона работи М. Робов. Проучена е част от югоизточната крепостна стена с една бойна кула и два барбукана и е направен опит да се изясни характерът и периодизацията на комплекса при църква № 3. И на двата обекта консервационно-реставрационни работи, за съжаление, не са извършвани, което насочва ръководителя на проучванията към намаляване темпа на разкопките.

Проучванията, провеждани в Северната част на хълма Трапезица (2007 – 2019) имат резултати по отношение фортификацията на тази важна крепост на столично Търново. Разкопките, ръководени от К. Тодев, се осъществяват ежегодно в продължение на дванадесет години. Разкрити са Главната улица, отвеждаща от Северната порта към централния площад на града, Северната кула и Военна сграда до Северната порта, както и големи участъци от Източната и Западната крепостна стена (близо 200 м).

Изграждането на фортификационния комплекс (Северна кула, Северна порта, Напречна крепостна стена), отбраняващ целия северен сектор на крепостта Трапезица, е започнало в началните години на XIII в. и е завършило по време на царуването на Иван Асен II (1218 – 1241). Разкритите в непосредствена близост Военна сграда, църква №2 и двете дворцови сгради позволяват да се изкаже предположението, че те оформят ансамбъл, свързан с гражданското и военното управление на крепостта. При проучването на централния площад на Трапезица бяха открити и три нови църкви с № 19, 20 и 23, с които общият им брой достигна 21. В този сектор са извършени сериозни консервационни дейности на Източната и Западната крепостна стена, Военните сгради II и III и църква № 19. Полева консервация и засипване на някои от новоразкритите дворцови сгради, сграда IV и църкви № 20 и 23 са направена от археологическия екип по предписание на главния проектант.

В обособения обект „Юз“ проучванията продължават 10 години под ръководството на Д. Рабовянов, който работи покрай част от Южната крепостна стена, като напълно разкрива

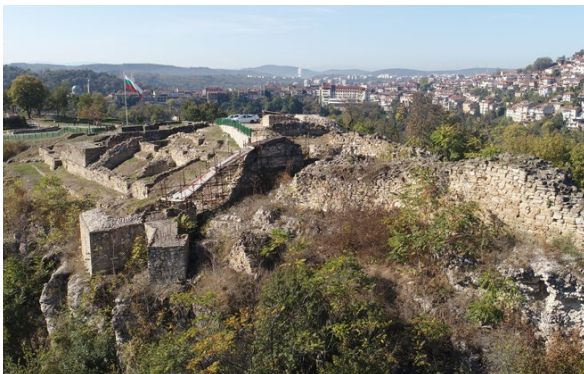

Поглед от юг към Северната порта и Северната кула на крепостта, Дворцов комплекс, главен път от Северната порта към площада, сгради по северозападната крепостна стена

Обемна възстановка на военно-административния комплекс в северния участък на хълм Трапезица – Дворцова сграда 1 и 2 и напречен зид за отбрана и водоснабдяване на комплекса (автор арх. Пл. Цанев)

Поглед от североизток към Северната кула и Дворцовия ансамбъл. В дъното Вляво – полуподземната музейна сграда

Крепостта Трапезица – поглед от юг. Порти, кули, стени, църкви и квартали

жилищната архитектура на квартала край нея и изгражда аргументирана теза за фортификацията и стратиграфските пластове. Тук се разкри друга църква, № 22, с улчни комуникации и площад пред Югозападната порта на крепостта. Откриването на църковната постройка в тази част на обекта даде възможност да се конкретизира датировката на квартала в XIV в. Консервационно-реставрационни дейности на обекта не са извършени, с изключение на полева консервация, осъществена от археологическия екип по предписания на главния проектант. В Югозападния сектор през 2009 г. се оформи нов обект, който запазва същото топографско наименование, проучван от К. Дочев в продължение на четири сезона. Всъщност тук е преоткрита Югозападната порта на крепостта, известна още през 1910 г. от плана на К. Шкорпил. Принос в разкопките е разкриването на каменната настилка при портата, която позволява да се търсят паралели при останалите входи и улици на крепостта Трапезица. При извършените сондажни разкопки извън крепостните стени се разкриват

кула и части от напречния крепостен зид, което е принос към изследванията на фортификацията на подградията. Ако трябва да сравним времетраенето на проведените най-нови археологически проучвания на Трапезица спрямо извършените консервационно-реставрационни дейности, то е очевидно, че разкопките са изпреварили темпа на реставрацията, т.е. е необходимо тяхното намаляване, докато не се укрепят и запази разкритото. Последното обаче не се прави, тъй като, от друга страна, се бърза със социализацията на крепостта и насочването на туристическия поток към нея. Несъмнено археологическата програма трябва да върви паралелно с програмата за консервация и реставрация на крепостта. За историко-археологическия резерват „Трапезица“ преди всичко е задължително изграждането на ясна концепция за консервация, реставрация и експониране на това, което вече е разкрито, независимо дали в началото на миналия век или при най-новите разкопки. Едва след това може сериозно да се мисли за цялостна социализация.

Фигура на светец, фрагмент от позлатен реликвар с емайлова украса от църква № 22 на крепостта Трапезица, В. Търново, XIV в.

Стеатитова икона с изображение на арх. Гавриил, открита в църква № 22 на крепостта Трапезица, В. Търново, края на X – начало на XI в.

Позлатен кръст-енколпион, открит като реликва посвещаване на църква № 23 на крепостта Трапезица

СЪВРЕМЕННИЯТ ЖИВОТ НА СТАРАТА АРХИТЕКТУРА НА В. ТЪРНОВО

ШИШМАНОВАТА БАНЯ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО – КОНСЕРВАЦИЯ, РЕСТАВРАЦИЯ И ЕКСПОНИРАНЕ

арх. Иван Чолаков
арх. Румяна Брайнова

Арх. Иван Чолаков е роден на 10.03.1942 г. в гр. Трявна. Завършва архитектура във ВИАС – София през 1967 г. Работи като проектант в РГЮ, гл. архитект на община Велико Търново, зам.-председател на ИК, кмет на стария град. Дългогодишен председател на дружеството на САБ и член на УС до 2016 г. Проектант на много жилищни и обществени сгради във Велико Търново и региона. Лауреат на първото световно биенале на архитектурата ИНТЕРАРХ София 81, носител на наградата „Велико Търново“. Почетен гражданин на старопрестолния град.

Арх. Румяна Брайнова завършва ВИАС – София през 1976 год. Работи последователно в Община Велико Търново като гл. специалист, директор на дирекция за изграждане на Стария град, гл. архитект и инспектор в Инспектората на НИПК – София. Общински съветник четири мандата, председател на комисията по ТСУ. Един мандат член на УС на САБ. Собственик и управител на проектантска фирма „Вариант-Р“.

Шишмановата баня е един от най-автентичните паметници на културата на Второто българско царство. След успешно реализираните дейности по консервация, реставрация и експониране тя стана важен туристически обект в екскурзионния маршрут на Старопрестолния град. Средствата, вложени за това, са благодарение на спечеления проект от Община Велико Търново „Културното наследство на Велико Търново във фокуса на Европейското културно многообразие“ по Норвежката финансова програма.

Археологическият обект се намира на левия бряг на р. Янтра, северно от реставрирания Владишки мост между средновековните манастири „Св. Богородица Темнишка“ и „Св. Петър и Павел“, от които днес са останали само двете едноименни църкви. Останките на средновековната сграда са обявени за Паметник на културата от Национално значение през 1964 г. Археологическите проучвания, изследвания и публикации определят изграждането на Цар Шишмановата баня през XIV век. Тя засега е единствената открита от Второто българско

царство, с оригинален архитектурен план, който я отличава от известните бани от Античността и Първото българско царство, както и от по-късните турски хамами. За пръв път за банята споменава Карел Шкорпил в приложение към статията „План на старата българска столица Велико Търново“, като в плана отбелязва „баня“. Първата публикация, с подробно описание и план принадлежи на арх. Георги Козаров през 1906 г. На Шишмановата баня отделя внимание и проф. Л. Владикин в книгата си „Царевград Търнов“. През 1983 г. са проведени археологически разкопки и системно проучване за изясняване плана на постройката, нейното предназначение и датировка под ръководството на доц. д-р Йордан Алексиев – консултант на проекта. През 2017 г. започна консервация, реставрация и експониране на банята по проект на арх. Р. Брайнова и арх. ИВ. Чолаков. Идеята, заложена в инвестиционния проект, основно е консервация на оригиналните архитектурни останки на банята, достигнали до наши дни. Реставрационните намеси са минимални в пунктове, безспорно доказани с археологическото проучване, и артефакти. Изградено е защитно покритие от метална рамкова конструкция с гървена покривна конструкция и покритие с керемиди „Брамак – Атика – Антик“. Основите на металната рамка са съобразени с основите на оригиналните каменни зидове. От западната страна към р. Янтра, където оригиналните зидове бяха в най-лошо състояние, е изпълнена укрепителна плоча, която едновременно служи за стабилизиране на терена и за екскурзионна пътека. Реставрационните работи по Шишмановата баня са осъществени в пунктове, които са безспорно доказани при археологическото проучване през 1983 г. или съществували в този период, но с течение на времето са изчезнали. Достигнато е нивото на оригиналния под в помещение „1“

Снимка преди реставрацията

(огнище и резервоар за топла и студена вода). Оригиналото ниво е експонирано чрез настилка от оцветен бетон, отделен от оригиналните зидове с фуза. В това помещение са консервирани запазени части от хидрофобна хоросанова мазилка, запазени останки от полуцилиндричен каменен свод, съществувал до 1983 г. В южните две помещения, където са били „къпалните“, са реставрирани каменните стълпчета на отоплителната система. Те са част от системата за отопление на пода. Върху тях е бил изграден същинският под. В едно от тези помещения е реставрирано оригиналното погово ниво с материали, открити при разкопките през 1983 г. В същите помещения са консервирани и запазени части на глинени тръби от хипокаустна инсталация. Изградени във височината на зидовете, те са имали предназначението да увеличат топлия въздух от огнището и да затоплят стените на къпалните.

Цар Шишмановата баня като обект на средновековното културно-историческо наследство на Велико Търново естествено се вkomпонира в обектите на културния туризъм на Старата столица. За осигуряване защита на запазената оригинална част на банята е изградена масивна ограда по конкретен детайл, която отделя дворното пространство на обекта от тангиращата улица с автомобилно движение. Дворът е изпълнен в съответствие с проект за експониране, който осигурява най-добри условия за запознаване с качествата и достойнствата на Цар Шишмановата баня. Северно от обекта е обособено пространство за почивка и въвеждане към историята на банята. Монтирано е електронно информационно табло за онагледяване на екскурзионните беседи, поставени са пейки, изградена е чешма, ефектно художествено осветление и озеленени площи.

Защитно покритие и подходи за туристи

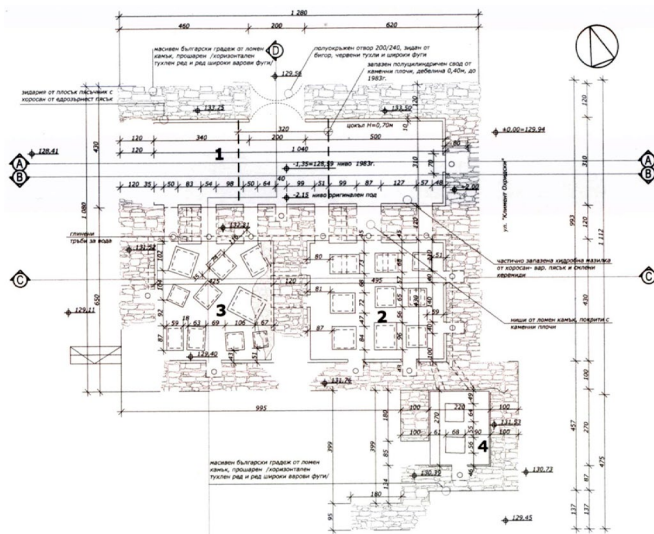

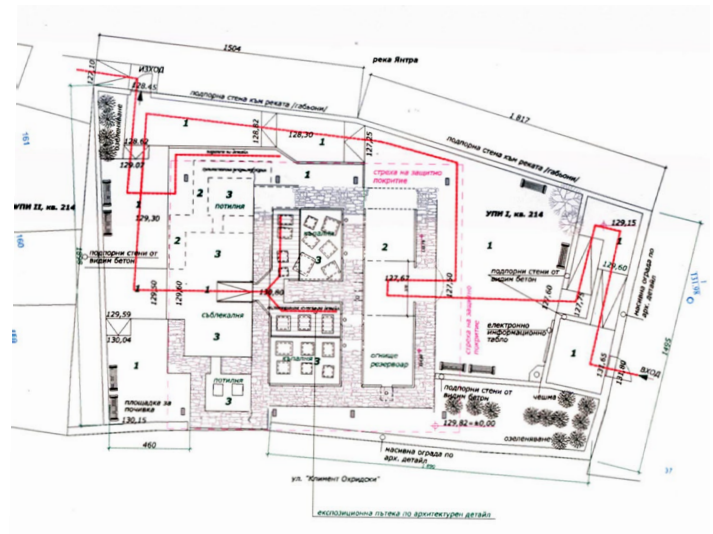
Помещение с огница и резервоар за вода

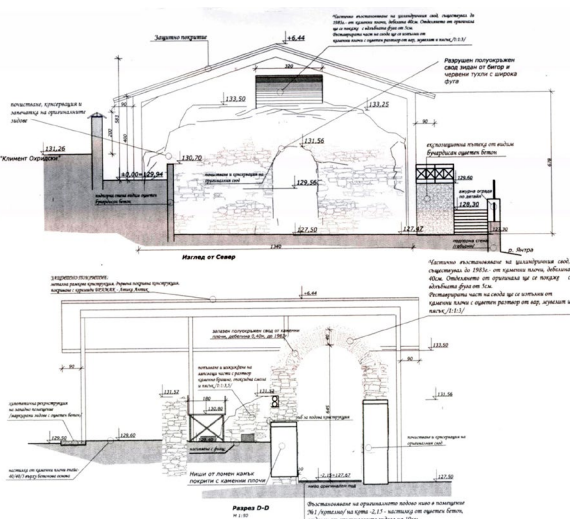
Консервация на отоплително помещение

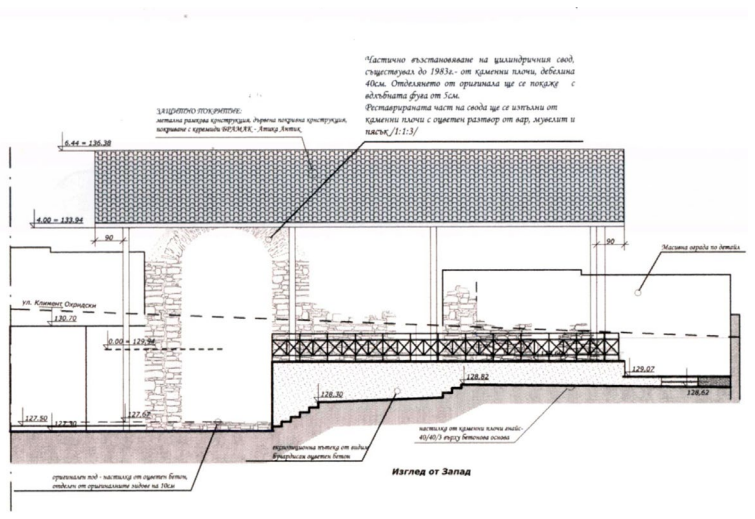
План консервация

Експониране и благоустройство

Разрез

Изглед от запад

СЪВРЕМЕННИЯТ ЖИВОТ НА СТАРАТА АРХИТЕКТУРА НА В. ТЪРНОВО

ТЪРНОВО – ИЗУМИТЕЛНИЯТ ГРАД Льо Корбюзие (1887-1965)

арх. Донка Колева

Арх. Донка Колева е родена на 26.03.1956 г. в Трявна. Завършва архитектура във ВИАС – София. Работи като проектант в НИПК, филиал „Янтра“, главен специалист в кметство „Стария град“, отдел „Териториално развитие“, отдел „КИН“, началник отдел, главен експерт в „Култура и КИН“ и „Култура и туризъм“ Община Велико Търново. Ръководи проекти за реставрация, концепция „Устойчиво развитие на Стария град“, описи на наследството на Велико Търново. Специализации: опазване на паметници на културата на Шайо и община Байон, Франция, експерт по проекти на ЕС. Участва в програми и семинари на Френската национална асоциация на градовете и местата на изкуството и историята със защитени сектори и под закрила. Публикации: Арх-арт, Паметници, реставрация, музеи; френското издание „Чаршиите на Балканите“; ИМИ – БАН „КИН: опазване, представяне, дигитализация“ (KIN2020).

Льо Корбюзие (Шарл-Едуар Жанре) е един от най-видните майстори на архитектура от началото на XX век, известен със своите пет принципа на модерната архитектура: колоните, отделящи сградата от земята, градините върху покрива („небесни градини“), свободната планировка, прозорците в цяла височина, фасадата, освободена от носеща функция и модулора – модел за стандартизация и определяне на архитектурните пропорции необходими за живота на човека.

Самият Корбюзие казва, че за неговото израстване като архитект е повлиял един важен документ – неговият дневник „Пътуване на Изток“, който и днес представлява интерес от историческа, етнографска и архитектурна гледна точка за бита, нравите и културното

наследство на народите, населяващи земи, наречени „Изтока“ (Балканите).

Дневникът на Льо Корбюзие е писан преди 109 години, редактиран и подготвен за печат за първи път в Париж (1966), издаван три пъти и съдържа 20 пътеписа, карта и много скици. Тази книга на световноизвестния автор, включваща и територията на България, за съжаление не е преведена на български и е учудващо, че не получава популярност сред нашите архитекти. Малко известни са и неговите идеи, размисли и архитектурни решения, повлияни от видяната хармония между природа, архитектура и обитаване – една духовна традиция на Балканите. Изключително любопитно е описанието на старата българска столица Търново, отделено в специален раздел.

Корицата на книгата

За да усети всеки сам неговите преживявания, предоставям без преразкази изготвения превод от английски език на пътеписа за Търново от Здравка Владова-Момчева („Journey to the East“, MIT, 1987).

РЕЗЮМЕ НА КНИГАТА „ПЪТУВАНЕ НА ИЗТОК“

„Пътуване на Изток“ е легендарният дневник, който световноизвестният архитект Лео Корбюзие води през 1911 г. по време на своето пътуване до Южна, Централна и Източна Европа (Бохемия, Сърбия, Румъния, България, Гърция и Турция). В записките си 24-годишният архитект документира първите си контакти със самобитната архитектура по тези места и впечатленията си, които оставят трайни следи до края на неговия живот. В текстовете се открива уникалната гледна точка на автора, неговият оригинален подход и интерпретация на световните паметници на културата и градовете, възхищението му от Акропола и Партенона в Гърция, от бароковите православни църкви в България и от архитектурното бижу – Велико Търново.

ТЪРНОВО

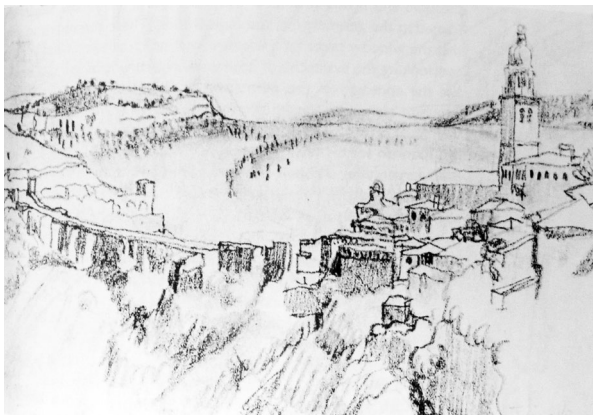
Какъв изумителен град, за който никои досега не е говорил, скрит от далечните пътища за комуникация. Приятелят ми Август Клипстейн би казал, че той е свършен като Авила в Испания. Бил е средновековна столица на българските царе. Направен е от хиляди къщи, които са накацали по ридовете на непристъпни скали, сякаш натрупани една върху друга, изгряващи над зидовете си, чак до върха на тази подобна на кула планина.

Стените на къщите са бели, а прозорците – боядисани с черен цвят, докато покривите наподобяват гървесна кора. Отдалеч гледката предлага многоцветни наслоения, с белите петна на църквите, построени в бароков, а не във византийски стил и подобни на изящните архитектурни образци от баварските и тиролските планини.

Прекарах дълги часове, скитайки из улиците на Търново, чиято надминаваща въображението живописна атмосфера привлича още повече случайния пътник със своята перфектна чистота. Жителите на Търново се грижат

за своите жилища и града с такова старание, което на нас чужденците би се сторило прекалено. Хората тук искат да бъде чисто, приветливо и удобно. Затова украсяват всичко с цветя. Облечени са в дрехи с богата бродерия, чиито ярки багри сякаш разказват колко много се радват на живота техните собственици. Дори съдовете им за хранене са изрисувани с цветя, а чергите, изтъкани от жените според вековните местни традиции, покриват подовете на къщите, поддържани със скрупулозна чистота. Затова всяка пролет тези толкова обичани домове биват белосвани отново и отново. Блестяща белота! Тя се усмихва през цялото лято през листа и цветя в заслепяваща хубост. Търновските стаи са така белосани и белотата им е толкова красива и чиста, че аз останах изключително впечатлен! Това се случва преди всяка Коледа и Великден, което придава постоянен блясък на всеки дом. Търновската къща е построена обичайно с централна стая и огромен прозорец (по-широк отколкото висок), защитен от орнаментирана решетка, която се отваря към дърветата и цветята в градината. Заради уникалното разположение на този град, дръзкия, брутален профил на терена, както и жълтите скални сипеи, рамкирането на гледките навън става чрез геометрията на прозоречното отворено пространство. А иначе останалите стаи в жилището са толкова малки, че прозорците превземат целите стени, а балконите (чардаците) остават надвесени над лавината от къщи.

Търновските чардаци са изработени с изящна дърворезба, а контурите на поддържащите ги колони напомнят фините ниши на източния интериор. В тези чаровни миниатюрни пространства мъжете присягат на удобни миндери и спокойно изпушват тютюна си. Така

Къщите на Търново, закрепени по скалите

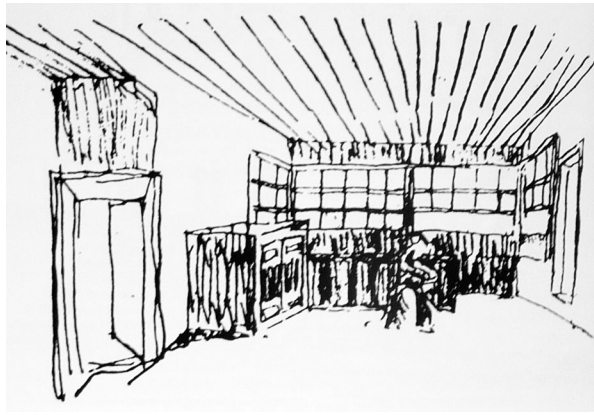
те напомнят персийски картини, разположени в изложба.

Дворните врати са боядисани в розово и зелено, а градините зад тях са не по-големи от стаите в къщите. Засети са с рози и лалета, обрамчени с лилиуми и карамфилчета, чиито омайващ аромат се смесва с мириса на зюмбюли. Белокаменни плочи (калдъръм) покриват романтичните улици на този град, където пъстрата инвазия на цветята за малко е спряна. Наоколо, както споменах, се издигат белоснежните стени на къщите, редуващи се понякога със сини фасади, сякаш потопени в най-дълбоките морски гълбини.

Привечер влязох в малка църква, осяна от светлината в притвора. На иконостаса бяха поставени двадесет и девет колони, нарисувани с техните златни ореоли. Всяка от тях беше положена в зластиво варакосана ниша, която ми напомни на онези места в източните храмове, където индийците или китайците биха оставили скулптурите на своите божества. Иконите представляваха едни от най-красивите образци от този вид изкуство, по-скоро напомнящи работата на италиански майстори, отколкото на византийски, и отразяваха уникална преходна изобразителна техника от Изтока към Запада.

Почувствах се много развълнуван, застанал пред този ансамбъл от цветове и символика, в сумрака на свящото място в този подарен ми от съдбата момент. По подобен начин съм се усещал единствено в Лувъра, където Мадоната е обект на преклонение и където, след като поучавал птиците и малките горски животни, св. Франциск, изпаднал в екстаз, получил в дар Божествената стигма. Така ми въздействаха тогава икони в онази търновска църква.

В заключение припомням думите на автора: „Тези мълчаливи светилища ме вдъхновиха с кураж и истинско желание да стана почтен строител“.

Интериор на търновска къща

АРХИТЕКТУРНИТЕ СЪКРОВИЩА НА ВЕЛИКО ТЪРНОВО – ПРОЗОРЕЦ КЪМ ИСТОРИЯТА

арх. Донка Колева

Съхранените културни ценности са прозорец към историята на човешката цивилизация. Куполът на българската духовност е поддържан през вековете от вярата, образованието и културата, за което свидетелстват запазените стари културно-исторически паметници. Богатствата на материалната култура – дело на българските майстори, са нашата памет и показват постиженията на архитектурата, изкуствата, строителството на храмове, училища, читалища и срузи граждански сгради. Повечето от майсторите през Античността и Средновековието остават неизвестни и едва през Възраждането те разкриват своите имена. Във всяка една сграда – културна ценност, майсторите са заложили одухотвореност, която трябва да се върне на хората и обществото и да се включи пълноценно в съвременния живот. Настъпил е моментът за преосмисляне на отношението към културното наследство от обществото и специалистите, за осъзнаване на новите аспекти на обществена ценност на паметниците и изменения в принципите на тяхната охрана, възстановяване, интерпретация и социализация. Ценностните критерии от миналото продължават да живеят в общественото съзнание и влияят на теорията и практиката на реставрация. Понякога за определено историческо място самото то и неговото архитектурно-пространствено изграждане са важни самостоятелни характеристики спрямо приетите днес за културната ценност. Главната цел при реконструирането на културната ценност е да не се затваря във физическата си идентичност, а да се направи нужната реставрация, възстановяване и възкресяване на духовната автентичност на святото място за нов социален живот. Благодарение на развитието на съвременните комуникации културните паметници все повече са достояние на много хора. Това изисква ново отношение към автентичност, свързано с духа, емоцията, т.е. с поетиката на паметника, нова насока на опазване на културното наследство, без да се фетишизира и с цел възкресяването му. Община Велико Търново се старее да опазва и развива наследството си, като уважава прийомите на реставрация от миналото, защото и това е история, и ги надгражда с

нови – разкриващи неговата святост и духовна автентичност.

Старопрестолно Велико Търново – историческата и духовна столица на България, е съхранило изключително ценни свидетелства за историята, архитектурата и изкуствата. Тук откриваме корените на българския дух, тържествувал през Средновековието, възкръснал отново през епохата на Възраждането и развиващ в Новото време свободи, права и стремеж към съвършенството на човека. Търновската архитектура чрез строителството на великолепните сгради на православната вяра, образованието и културата разкрива духовното развитие и майсторския гений на българите. Тя показва интересни факти, приемственост и творческо развитие при формиране на архитектурните школи на средновековния търновски живописен стил и възрожденския бароков стил на майстор Никола Фичев.

След като новата българска държава израства като политическа сила на Балканите, градът Търнов е столица и седалище на върховната политическа власт, висшата феодална аристокрация и българската православна църква, разпростриращ се по хълмовете Царевец, Трапезица, Момина крепост (Девинград) и техните подножия по поречието. Неговото значение и величие е описано в запазените от това време източници. В писмото на архиепископ Василий до папа Иннокентий III (1204) за града е употребено латинското название „*Magna civitas Trino*vo“ (Великият град Триново), византийският хронист Никита Хониат (XII-XIII в.) пише: „Търново е най-недостъпният и най-красивият от всички градове по Хемус, обиколен със здрави стени, разделен от река и построен на върха на планината“. Търновският патриарх Теодосий II в писмото си до монасите на Зографския манастир от XIV в. нарича града „Царевград Търнов“.

Под покровителството на българските царе и феодали се строят много църковни и граждански сгради. Тук се оформя търновската архитектурна школа като творчество на българските майстори, обогатили византийския стил с местни традиции, и част от византийската архитектура и монументална живопис. В нея са заложили идеи от Древния Рим с полихромното въздействие на оцветяването (*quadratum, mixtum, sectile*), нови елементи

от декорация на тухлено-каменната украса в Плиска и Преслав със свой ритъм и колорит и характерен горен пояс от декоративна рисувана стенна керамика, в хармония от ниши, „ломбардска“ аркатура, корнизи и фронтони. Създава се отличителният за школата „живописен стил“ от специално изработени керамопластични тела с кръгла и кръстовидна форма с различно оцветяване и рисуване „ал фреско“ с червен пигмент в тимпаните и мазилката между тухлените редове, разпространен през XII – XIV в. и прилаган при храмовете и по-значимите сгради. Храмовата архитектура в Търновград композиционно се развива в две насоки, прилагайки схващанията на базиликата за оформяне на предапсидно пространство от надлъжната предолтарна ос и подчертавайки център, завършващ с купол подобно на централните култови сгради. Така се създават куполната базилика, кръстокуполната и конхиална църква с нейните разновидности и богата декоративна украса от аркирани ниши, многостепенни апсиди, керамопластика и куполи, издигнати на цилиндричен или многостепен барабан. До изключително високо ниво достига вътрешната украса от мозайки и стенописи – едно закономерно развитие на богатата живописна традиция. През XIII – XIV в. на територията на България и Византия най-разпространен архитектурен тип са кръстокуполните черкви. Под влияние на столицата Търнов са построени забележителните със своята архитектура и запазени средновековни църковни паметници в Несебър, Червен и Бояна. От същия тип „стезнат кръст“ са повечето от църквите на Трапезица, където импозантните храмове отстъпват място на малките по обем църкви с извисени във височина куполи, богато украсени с керамопластични елементи в духа на търновския стил. В главната крепост Царевец на средновековната столица доминанта е цитаделата на Българската патриаршия (възобновена през 1235 г.) с площ от 2413 кв. м. Разкритите съхранени останки по проект на арх. Кузупов я представят като завършен, самостоятелно укрепен архитектурен ансамбъл от патриаршеска резиденция, библиотека, скрипторий, обслужващи сгради, оформени около вътрешен двор с храм „Св. Възнесение Господне“ (Св. Спас). Патриаршеската църква е триапсидна, кръстокуполна, с предапсидно пространство от цариградския тип по подобие на запазената от XIV в. черква „Евангелистия“ в Мистра (Гърция) и кула-камбанария от юг. Разрушена е в 1393 г. при завладяването на Търново от османците. В централната част на крепостта е укрепеният със стени и кули дворец – резиденция на владетеля с площ от 4872 кв. м, стопански и жилищни помещения, малката и голямата тронна зала и дворцовата трикорабна черква „Св. Петка Търновска“, украсена в търновски стил. Градските манастири са култово-религиозни центрове за духовност и образование, укрепени ядра и част от урбанистичната структура. От този период са разкритите и съхранени

археологически останки на 21 църкви на Царевец, 19 църкви на Трапезица и реставрираните за музей средновековни църкви от национално значение в Асенова махала. Църквата „Св. Димитър“ е свързана с обявяване на въстанието през 1185 г. и коронясването на царете Петър, Асен и Калоян. Тя е кръстокуполна, еднокорабна, едноапсидна с предапсидно пространство, притвор и стенописи от XII и XVII в., откъдето богато декорирана с редуването на камък, хоросанови фузи и тухли, с декоративни арки, корнизи и панички с цветни глазури. Обемно-архитектурната реставрация е от 1985 г. на базата на археологически проучвания от доц. Янка Николова и проект на арх. Теофил Теофилов. Църквата „Св. Четиригесет мъченици“ е трикорабна, с три апсиди, екзонартекс (мавзолей) и аркадни галерии от север и юг, част от манастира „Великата лавра“. Построена е от цар Иван Асен II през 1230 г. В нея се намират колоните с надписите на хан Омуртаг и цар Иван Асен II. Осветена е отново през 1877 г. и е свързана с обявяването на независимостта на България. След многократни конкурси и археологически проучвания е реставрирана през 2006 г. по проект на арх. Т. Теофилов. Църквата „Св. св. Петър и Павел“ е едноапсидна, кръстокуполна с два реда колони, разширена през XVI-XVIII в. от юг и запад с притвор, екзонартекс и откритата колонада, със стенописи от XIV, XVI и XVII в. Тя изпълнява функциите на патриаршеска резиденция, когато пребивава патриарх Евтимий според описанието на Григорий Цамблак, а след 1439 г. и на митрополитска катедрa. Реставрирана е по стари снимки и проект на арх. Боян Кузупов през 1981 г. Църквата „Св. Георги“ е едноапсидна, еднокорабна, с наос, женско отделение, стенописи и полуцилиндричен каменен свод. Обновена е през 1612 г. и реставрирана за музей през 1971 г. по проект на арх. Б. Кузупов. Църквата „Успение Богородично“ е издигната през 1923 г. след земетресението като едноапсидна, еднокорабна, с наос, балкон и украса от тухлени редове върху основите на стар храм от средновековния манастир „Св. Богородица Темнишка“.

Неразделна част от търновското храмово строителство са реставрираните църкви в с. Арбанаси: „Рождество Христово“ – стенописи (1681) с олтар, мъжко и женско отделение, параклис; „Св. Архангели Гавраил и Михаил“ – стенописи (1600 и 1761); „Св. Атанас“ (1667) с параклис и стенописи; „Св. Георги“ (1661) и „Св. Димитър“ (1612) – също с ценни стенописи.

През Ранното възрождане майсторите-строители продължават да използват формите и декорациите от миналото, черпейки вдъхновение от светогорските манастири, които посещавали. Те строят трикорабни базилики от камък, често с дървени сводове и колони, измазани с мазилка. Реформаторският дух на епохата обаче изисква по-големи и светли пространства. Така на базата на съхранените средновековни традиции в църковното строителство в Търново се формира

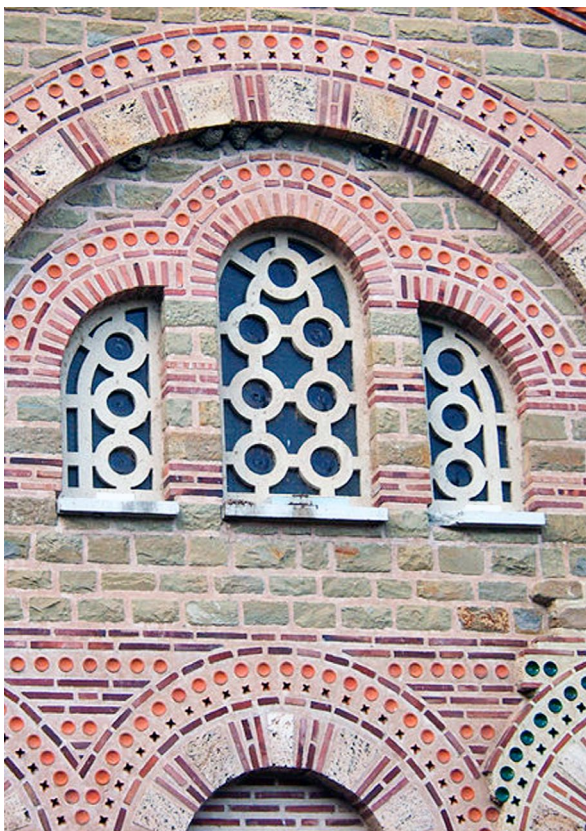
Средновековният крепостен Търновград днес

Декоративната украса на църквата „Св. Четиридесет мъченици“, XIII-XIV в.

Декоративната украса на Патриаршията, Царевец, XIII в.

Декоративната украса на църквата „Св. Димитър Солунски“

Стенопис – календар, църква „Св. Четиридесет мъченици“, XIII в.

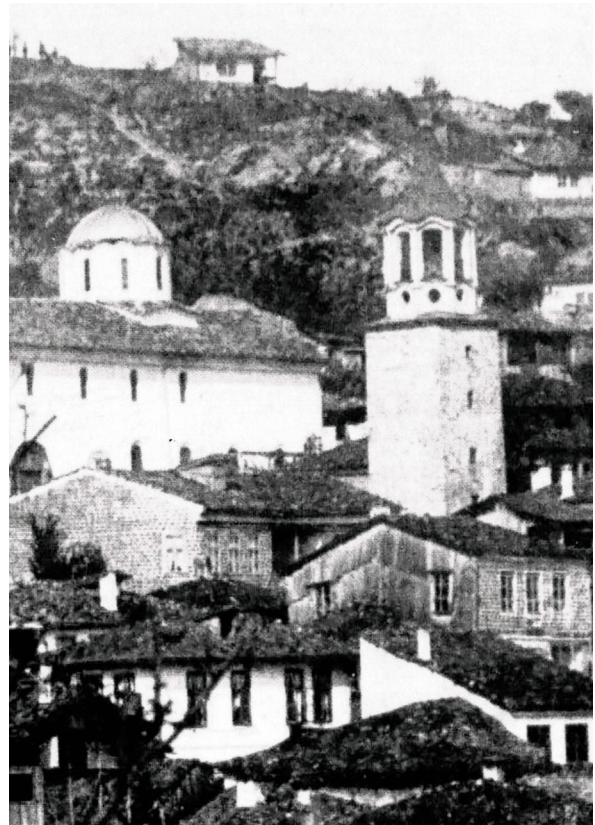
Църквата „Св. св. Петър и Павел“, XIV в.

Декоративната украса на църквата „Св. св. Константин и Елена“, 1873 г.

Детайли от църквата „Св. Димитър“, 1842 г.,
КилифареВСки манастир

Църква „Св. св. Кирил и Методиѝ“, 1861 г.

Църква „Рождество Богородично“, 1848 г.,
сн. И. М. Яковлева, внучка на арх. А. Яковлев

нов бароков стил и търновска архитектурна школа, основана от майстор Никола Иванов Фичев (уста Кольо Фичето). Той въвежда в градежите си от XIX в. смели конструктивни идеи, възстановява сводовете и колоните от тухла и камък, колонадния ред, куполите и камбанариите, мотива „ломбардска“ аркатура, декоративни класически и пластични елементи по фасадите. Майсторът постига синтез на архитектурата с изобразителните изкуства и природата и художествено внушение – израз на социални и религиозни идеи. Негово дело са значителен брой представителни обекти в града: сградата на Конака (1872), ханът Хаджи Николи (1858), къщата на търговеца Никола Коюв (1848). На територията на Северна България: камбанарии в Преображенския манастир (1840) и главния му вход (1845), Плаковският манастир (1856), Икономовата къща и черквата „Св. Никола“ (1851) в Дряново, мостовите в Бяла (1867), в Ловеч (1874) и т.н. и изградените 20 възрожденски църкви, от които четири са в Търново. Първата негова черква „Рождество Пр. Богородица“ (1842-1844) е в т.нар. Болярска махала, изградена от дялан пясъчник, трикорабна псевдобазилика с площ 499,20 кв. м и височина 12,70 м, с оригинални архитектурни елементи на двойно извит (кобилица) главен корниз от камък, три реда тухли с „вълчи зъб“, пиластри с украса „ломбардска“ аркатура и триделна патронна ниша. След земетресението през 1913 г. на мястото ѝ е построен катедрален храм (1933-1934). Втората черква „Св. Спас“ (1859-1862) е изградена западно от конака от ломен камък, фузиран с варов разтвор, с вградени каменни полуколонки на фасадите и корниз – двойна кобилица. Горната ѝ част е разрушена от земетресението и предстои реставрация. Черквата „Св. св. Кирил и Методи“ (1861, „Св. Атанас“) на „Варуша“ е акцент в градския силует. Тя е трикорабна, с два реда каменни колони, балдахинови сводове и бароково извит дървен балкон, с купол и камбанария, съборени от земетресението. В кондиката е записано, че нейн ктитор и майстор е Никола Фичев и е добавена гумата „архитектон“. Черквата „Св. св. Константин и Елена“ (1873, „Св. цар Борис“) е най-красивата, един от шедьоврите на майстора, трикорабна, с камбанария и възстановен купол. Притежава разнообразни архитектурни елементи от полуцилиндрични и кръстати сводове, полукръгли и сплеснати арки, полуколонки и корнизи по фасадите и оригинално съчетание на стръмния терен с околната среда. Други възрожденски църкви в града са „Св. Никола“ – трикорабна псевдобазилика с дървени колони, орнаментирани съсчени тавани, започната от майстор Иван Давдата през 1835 г. и завършена от Кольо Фичето през 1841 г., и „Св. Марина“ (1850) построена под ръководството на майстора. Търновската митрополия се помещава отначало в средновековната черква „Св. св. Петър и Павел“. След Освобождението на изток от нея е построена Старата търновска митрополия

(1926), по проект на арх. Габров, с масивна каменнотухлена конструкция, богато решена главна фасада от пиластри, корнизи, пана, засводени прозорци. Днес светата Великотърновска митрополия се намира в сграда непосредствено до катедралния храм „Рождество Богородично“.

През Възраждането се заражда и светското образование, което в освободена България се развива бързо под влиянието на европейската култура. Към 1893 г. в града вече има 6 народни първоначални училища към черквите, 2 държавни гимназии, държавно богословско и окръжно педагогическо училище. Училището „Екзарх Йосиф I“ (1893) се намира на „Варуша“ и съществува като американски колеж „Аркус“. В сградата на Втора девическа прогимназия „Иларион Макариополски“ (1928) е настанена Гимназията по туризъм. Държавната мъжка гимназия „Св. Кирил“ (1909) носи името на първоучителите „Св. св. Кирил и Методи“ от 1930 г. Сградата на Държавната девическа гимназия (1895-1897), преустроена от арх. Виктория Ангелова-Винарова (1902-1947), е факултет „Изобразително изкуство“ на Великотърновския университет. Държавната смесена търговска гимназия до 1935 г. е в училище „Панарет Рашиев“ (Митрополитска библиотека), а после в нова сграда – днес Гимназията по икономика. Средното училище за строителни техники (Строителен техникум) е изградено през 1943 г. с дарение от Анжел Попов. Художественото училище на Борна (1926-1928) на арх. Христо Тотева е било Ветеринарен институт, управление на полицията и е адаптирано за художествена галерия по проект на арх. Никола Николов през 1985 г. Други културни сгради в града са кино „Модерен театър“ (1901) – сега търговски център, Военният музей, читалище и дом (Военен клуб, 1934), Народната библиотека, музей и художествена галерия „Мелпомена“ (1940-1954) на арх. Анжел Дамянов и арх. Хашнов – сега библиотека и археологически музей, и 5-те читалища. Възрожденското читалище „Надежда“ е създадено през 1869 г. и полага основите на театъра, библиотеката, музея и художествената галерия в града. Театралният салон, построен през 1886 г. и реставриран през 2003 г., е служил за заседания на Третото (1886-1887), Четвъртото (1893) и Петото (1911) Велико народно събрание. Читалище „П. Р. Славейков“ (1927) е създадено с преименуване на библиотеката „Просвета“ на „Варуша“ и зеленчуковия пазар (старите хали) от Общинския съвет с името на Петко Славейков. Читалище „Никола Михайловски“ е в квартал „Света гора“, а читалище „Съзнание“ в Чолаковци. Читалище „Искра“ (1896) построява сградата си с киносалон и малка зала през 1941 г. Не е възможно да се изброят всички запазени търновски шедьоври на майстори и архитекти, но те могат да се видят и усетят. Те са нашата памет и един от символите на устойчивия български дух.

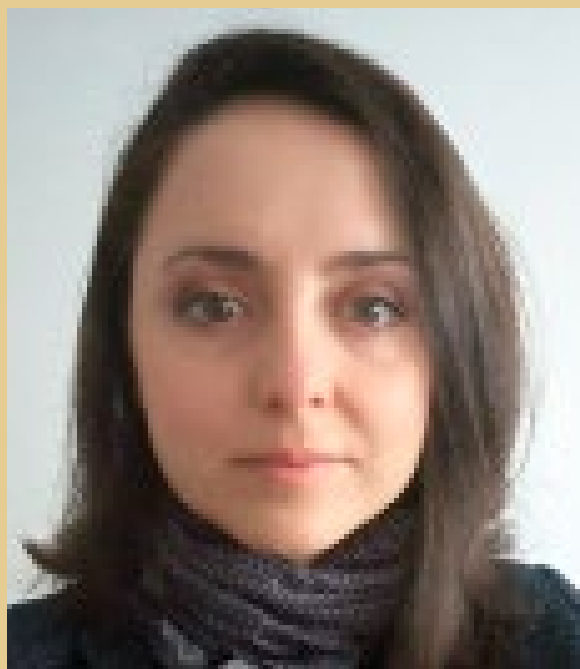
СЪВРЕМЕННИЯТ ЖИВОТ НА СТАРАТА АРХИТЕКТУРА НА В. ТЪРНОВО

МОДЕРНИЗМЪТ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО МЕЖДУ ДВЕТЕ СВЕТОВНИ ВОЙНИ: НЕПОЗНАТОТО ЛИЦЕ НА ПЛОЩАДА С „ПАМЕТНИКА НА ПОБЕДИТЕ“

арх. д-р Радосвета Кирова-Делчева

Д-р арх. Радосвета Кирова-Делчева се дипломира в катедра „История и теория“, УАСГ (2005). Защитава докторска дисертация на тема „Жилищно-отбранителни кули на Балканския полуостров през османския период“ в ИИИЗк, БАН (2016). Автор на над 20 научни публикации за архитектурата през Средновековието, османския период и модернизма. Специализира опазване на наследството, включително курс към НИИИКН и CHAILLOT (2008). Член на ICOMOS, DOCOMOMO и сдружение „Трансформатори“.

Като съосновател на „Вистра проект“ (2004) работи с основен фокус върху реставрацията и консервацията на археологически обекти, православни храмове, жилищни и търговски сгради – античен мавзолей в София, Трансмариска в Тутракан, църкви в Сапарева баня, В. Търново, Златарица и др.; както и проектиране на нови и реконструкция на индустриални сгради – „Болярка“, „Елимес“, „Елрон“ и др. В студио „Матис“ (2005-2010) разработва основно жилищни групи – „Роуд 8“, „Слънчев дом“, „Мармарлия“, „Хръзград“ и др.

Архивните фотографии от средата на ХХ в. разкриват модернистичния образ на четири от рамкиращите от юг съвременния централен площад на Велико Търново сгради. Градоустройственият контекст на площада на „Паметника на победите“, днес площад „Майка България“, датирането по архивни фотоизточници и стилистичният анализ на четирите несъществуващи днес в автентичния им вид представители на модерната архитектура са предпоставка за дефиниране на хипотезите за техните възможни автори и творческото им присъствие във Велико Търново през сравнително слабо проучения период от архитектурната му история между двете световни войни.

Четирите сгради на модернизма попадат в архитектурната рамка на съвременния централен площад, чието формиране може да бъде проследено още преди Освобождението, с разполагането в местността Шеркея извън очертанятията на възрожденския град на пожарната команда и пощата, в която в края на 60-те години на ХІХ в. е инсталиран телеграф. Новият комуникационен възел при пресичането на Габровското и Севлиевското шосе е подсилен от направлението през Стамболовия мост към откритата през 1900 г. железопътна гара. Обществените му функции са затвърдени от изграждането на Девическата гимназия, Градската градина и динамично формиращия се индустриален квартал „Марно поле“ в края

В публикации на местната преса паметникът фигурира и под имената „Падналият войн“ и „Незнайният войн“. Използвано е наименованието „Паметник на победите“, утвърдено през 30-те и 40-те години на ХХ в., преди да придобие гражданственост настоящото му име „Майка България“.

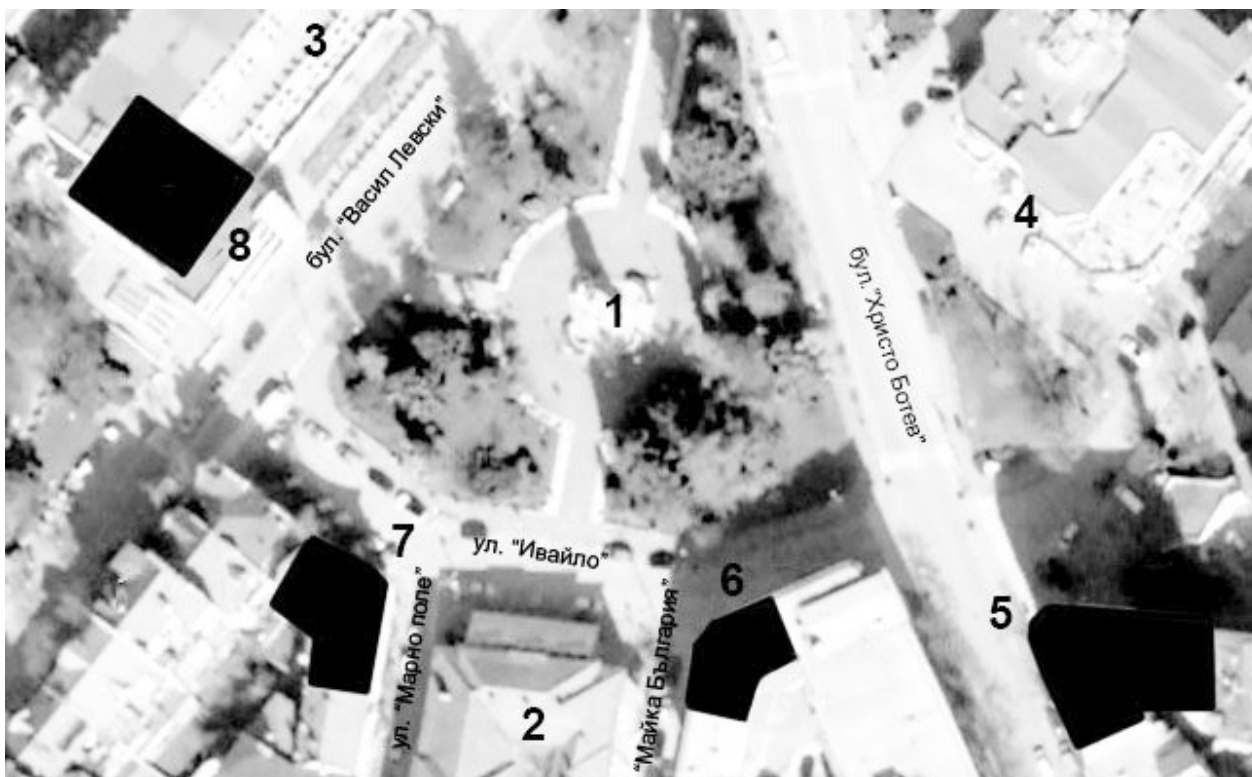

Схема на сградите по Южния фронт на „Паметника на победите“ в началото на 40-те години, наложена върху съвременната карта.
Легенда: 1. Паметник; 2. ДНА; 3. Община; 4. Кино „Полтава“; 5. Доходно здание на „Братя Карачорови“ (НЗОК); 6. Сграда на ъгъла на ул. „Ивайло“ и ул. „Майка България“ (Профсъюзен дом); 7. Сграда на ъгъла на ул. „Ивайло“ и ул. „Марно поле“ (Allianz); 8. Сграда на бившата градска поликлиника на г-р С. Георгиев (част от Общината, Евроком)

на XIX в.² След изграждането на Девическата гимназия телеграфът се мести в къщата на С. Иванов, изградена през 1896 г. от Стоян Герганов, най-продуктивния проектант и строителен предприемач в Търново, автор на още три от сградите по северозападния фронт на „В. Левски“, както и на четири от свързано застроените сгради по североизточния фронт на бул. „Х. Ботев“. Около три десетилетия преди появата на модернистичните сгради архитектурната рамка на площада е дефинирана от еkleктичната архитектура на Герганов от 90-те години на XIX в. с акцент върху неокласицизма, характеризираща се с детайли от щукатура, ковано желязо и поцинкована ламарина.³

Планът на Г. Ненов, изработен в самото начало на XX в.⁴, фиксира и доразвива съществуващите градоустройствени процеси на формиране на вторично западно градско ядро и залага съвременната осова композиция, съставена от двата последователни хомотетични триъгълника

на площада и парк „Марно поле“ като маркира границата между тях със застройка. Историческият архитектурен контекст в съчетание със сложния терен и икономическия застои на Велико Търново са предизвикателство пред модернизма от междувоенния период и създадената с плана на Г. Ненов въпреки сложния терен около площада модерна градска тъкан с геометрично правилни имоти е съществена предпоставка за появата на модерни сгради.

С мощния си обем и увенчаната с монументална колонада неокласицистична фасада сградата на Военния дом, реализация на първопремирания проект на Г. Русев и Г. Папазов, открита в края на 1934 г., заема централна позиция в осовата композиция между паметника и парка „Марно поле“. „Паметникът на победите“, чието изграждане стартира през 1928 г. по конкурсния проект в стил ар деко на скулптора С. Йоцов, допълнен в началото на 30-те години от симетричния класицистичен благоустройствен проект на Г. Петков, е открит през 1935 г. в чест на стогодишнината от Велчовата завера.^{5,6}

Първата модернистична постройка в архитектурната рамка на площада се появява едновременно с откриването на сградата на военния дом и „Паметника на победите“. Тързовската сграда на

² Багрилов, Д., Филипов, Л., Сапаров, Хр. Пътеводител на Търново и околността му, Търновско туристическо дружество „Трапезица“, Търново, 1907.

³ Кирова, Р. Строителни материали и технологии в предприемаческата и проектантска дейност на Стоян Герганов в следосвобожденско Търново (1889-1906): приемственост и иновации. Сборник от Международна научна конференция „Материалното и нематериалното наследство в строителството“, ЕМО ЕТЪР, Фабер, В. Търново, 2019, с. 271 – 293.

⁴ Одобен с княжески указ от 1907 г. Желева, Д., Фърков, Ю. История на българското градоустройство – XIX-XX век. Втора част – синхронни анализи, София, 2017.

⁵ Янтра. Седмичник за култура и просвета, бр. 5, 15 юли, 1927, бр. 11, 4 май 1935 г., с. 1 – 2.

⁶ Георги Петков (1880-1968) е роден в Търново. Стипендиант по ландшафтна архитектура във Версай. След завръщането си в България работи в редица градове, преподава в Русе и Плевен. Автор на „Правилник за Земеделските училища“ и „Пълно техническо ръководство по овощарство“. ДА – В. Търново, ф. 1811.

братя Карачорови, която днес функционира като РЗОК, заема ъгловия имот, заключен между бул. „Хр. Ботев“ и ул. „Ивайло“. Замислена като доходно здание, сградата е построена на два етапа, дефиниращи хронологичните граници на появата на сградите на модернизма в архитектурната рамка на площада на „Паметника на победите“.

Първоначално братя Карачорови изграждат двуетажна търговска сграда с магазини, офиси и работилници, включваща площи за отдаване под наем през 1935 г.⁷ Вероятно това е най-ранната сграда с плосък покрив в града, илюстрираща предложенията от собствениците, търговци на железария и строителни материали, асортимент от нови продукти, навлизащи на местния пазар.⁸ Дъбовидна стоманобетонова козирка, осветена с електричество, акцентира ъгловия вход на фирмения магазин с офис на собствениците, решен като обширна витрина през двете нива, които заедно с опростено оформените прозоречни отвори на второ ниво допълват модерната визия на сградата. Съчетанието от едро структурираната релефна фасадна мазилка в цял и гладко обработеният бял камък, използван за обрамчване на ъгловия вход и цокъла, дефинира стилистиката на границата между ар деко и модернизма.

През 1941 г. сградата е преустроена и надстроена с още три етажа, заети от апартаменти за отдаване под наем.⁹ Сградата на братя Карачорови е първата от този тип във Велико Търново и предлага модерен жилищен комфорт в конкуренцията с функционално анахроничните и физически овехтелите възрожденски ханове. Мощният обем със заоблен ъглов еркер замества дъбовидната козирка и се издига над околната застройка. Членението в партера е запазено, еркерът е подчертан от лентовиден шлицов отвор, обединяващ ниските отвори във второто офисно ниво над партера и дефиниращ плътна ивица с еднаква широчина, където е поставен надписът „Железария“. Покривната тераса с козирка върху тръбна колонада е ограничена от двата флангови ризалита с кръгли отвори-илюминатори, оформени в прецизно детайлираната фасадна каменна облицовка, които създават алюзия за жилището-машина. Лентовидното остъкляване на фасадата към бул. „Хр. Ботев“ маркира прецизно поставената асиметрия. През 1944 г. сградата е заета от главния щаб на разквартируваните части от Съветската армия. След реституцията през 90-те години сградата на братя Карачорови, продадена от наследниците, е преустроена в банков офис, направени са редица функционални промени, заличени са интериорните ѝ характеристики, а модерната ѝ визия е унищожена за сметка на псевдоисторична стилистика.

Архивната фотодокументация показва, че сградата, заемаща ъгловия имот между ул. „Ивайло“

и ул. „Майка България“ източно от ДНА, замислена като комбинация от жилище с търговска функция в партера, е включена в архитектурната рамка на площада през хронологичния отрязък 1936 – 1941 г. Частично покритата с пергола покривна тераса, богато остъкленият партер с акцентирани колони, гладката бяла фасадна мазилка, околновърстният плътен балконски парапет, перфориран с поредица от квадратни отвори внушават аналогията с илюминатори на самолет или кораб и формират подчертано модерната визия на сградата. Характерното решение на подчертаващата ъгъла цилиндричен обем със специфична ар деко вдлъбната прозоречна ниша, увенчан с дистанцирана на колони плоска стоманобетонова пръстеновидна козирка, личи и след включването на сградата в застройката на профсъюзния дом след средата на ХХ в.

Сграда, разположена на ъгъла на ул. „Ивайло“ и ул. „Марно поле“ от западната страна на ДНА, е изградена в северната част на имота, отрегнен с изменението на регулационния план през 1929 г. за сграда на околното инженерство, която не е реализирана.¹⁰ Сградата, която също е съвместявала функциите на жилище с търговия в партера, според архивната документация е изградена през 1940 – 1941 г.¹¹ Съчетанието на експресионистичния конкавен еркер на втория етаж с конвексия остъклен партер в наподобяващия кораб свободностоящ обем на сградата илюстрират корбюзианската архитектурна променада или архитектурата в развитие с променящ се изглед. Частичната, дистанцирана на тръбна колонада стоманобетонова козирка върху покривната тераса, хоризонтализмът, проявен в лентовидно оформените отвори и гладката бяла фасадна мазилка в етажа дефинират сградата като ярък пример на модернизма. Архивните снимки доказват, че е обезличена с надстрояване чрез затварянето на покривната тераса и добавянето на скатен покрив още в края на 40-те или началото на 50-те години на ХХ в.

Четвъртата модерна сграда, попадаща в архитектурната рамка на площада при „Паметника на победите“ е всъщност преустроената къща на С. Иванов, проектирана и изградена от С. Герганов, в която до построяването на Старата поща по проект на С. Белковски се помещава телеграфопощенската станция. Д-р С. Георгиев я закупува и преустройва през 1937 г. в градска поликлиника, а след 1944 г. в нея се помещават гинекологично и родило отделение. Сградата на Герганов е надстроена чрез приобщаване на мансардния етаж и покриването му с плосък покрив, дистанциран от покривната тераса с характерна тръбна колонада. Фасадата е преустроена чрез изнесеня към булеварда мощен еркер, наложено е хоризонтално членение с редуване на ивици от гладка фасадна мазилка и непрекъснати, включително

⁷ Снимка, публикувана през януари 1936 г., показва, че първият етап е завършен през 1935 г. – Общински вестник, брой 40, 1.1.1936 г.

⁸ Реклама на фирмата „Братя Карачорови“ за строителни материали. – Янтра. Седмичник за култура и просвета, бр. 11, 4 май 1935 г., с. 6.

⁹ По данни на Мария Карачорова – Камман, внучка на П. Карачоров.

¹⁰ ДА – В. Търново, ф. 29к, оп. 1, а. е. 540. Към юли 2020 г. частен инвестиционен интерес предвижда изграждането на шестетажен хотел с подземен паркинг в рамките на предвидения през 20-те години на ХХ в. имот за сграда на околното инженерство. <https://www.borbabg.com/2020/07/10/za-bliizo-2-mln-iv-izkupiha-nyakolko-sgradi-v-top-tsentra-na-veliko-trnovo-za-da-vidignat-sedemetazhen-hotel/>

¹¹ Сградата не присъства на снимките от Първия стопански събор от лятото на 1939 г., фигурира в завършен вид на снимка от лятото на 1942 г.

в ъглите, лентовидни остъклявания. В проекта си от 1969 г. арх. Д. Кънев включва оригиналната конструкция от 1896 г. в северозападната част на Общината, еркерът е увеличен и подпрян с колонада за рамкиране на съвременния площад, запазено е хоризонталното членение на фасадата от 1937 г., приобщено чрез каменната фасадна облицовка и добавяне на характерни елементи.

Унищожаването на архивите на техническата служба във Велико Търново възпрепятства издирването на данни за авторите на сградите. Преустройството на четирите сгради и унищожаването на оригиналните функционални разпределения и технологичните детайли на дограми, облицовки, парапети, покривни покрития и др. е допълнителна пречка пред проучването. Оскъдният брой живеещи през междувоенния период в града архитекти в съчетание с обичайната професионална и творческа миграция през разглеждания период, включително привличането с редицата конкурси през 30-те години на XX в. на водещи имена в българската архитектура като С. Белковски, Васильов и Цолов, Хр. Пешев и др., разширяват допълнително рамката на възможните автори. Четирите сгради контрастират радикално както със заварения от края на XIX в. архитектурен контекст на площада, така и с почти съвременния им неокласически, обществено финансиран ДНА. Характерните общи белези като стоманобетоневата конструкция, обтекаемите ъглови обеми, плоските покриви тераси с козирки на тръбни колонади, партерните проби, облицованите или боядисани в бяло опростени фасади с подчертано хоризонтално членение с лентовидни остъклявания илюстрират формулираните от Льо Корбюзие принципи на модернизма през 1926 г. и издават почерците и авторските търсения на архитекти от поколението, академично школувано в новите принципи на архитектурата.¹²

Появата на модерните сгради бележи икономическия подем във Велико Търново и несъмнено отразява предпочитанията на своите възложители.

По-големият от братята Петър и Христо Карачорови, родом от с. Бербово, Еленско, емигрира в началото на века в САЩ и успява да открие в съдружие хотел в Чикаго. Завърща се в България, за да участва във войните.¹³ Със средства, спечелени в САЩ, основава заедно с брат си Христо, който е учител, фирма за търговия със строителни материали. Меценат и дарител на читалище „Надежда“, в началото на 30-те години на XX в. Петър Карачоров е общински съветник, поддържа активни търговски връзки с Италия, за което свидетелства и настаняването на преподавателите от италианската езикова школа в града в апартаментите на фирменото доходно здание.¹⁴ Изборът на неизвестния засега проектант

¹² Le Corbusier. *Toward an Architecture*. Los Angeles: Getty Research Institute, 2007.

¹³ По данни на Мария Карачорова-Камман, внучка на П. Карачоров.

¹⁴ По сведения на Сенка Бъчварова на 94 г., чийто баща Хараламби

несъмнено е продукуван от формирования под влияние на американската, а по-късно и на италианската архитектура Вкус на П. Карачоров. Очевидно проектирането на първия етап от доходното здание на ъгъла на ул. „Ивайло“ и бул. „Хр. Ботев“ се случва кохерентно с ръководеното от П. Карачоров посещение на група от 25 български търговци и индустриалци в страната на Мусолини през април 1934 г.¹⁵ и очертава сред вероятните проектанти дипломираните в Италия Н. Ямантиев или Н. Дюлгеро.¹⁶

Стиловият анализ на проектираното под влияние на архитектурата на Льо Корбюзие доходно здание на братя Карачорови обаче определя като най-вероятно авторството на архитектурния тандем Р. Радославов и К. Джангозов¹⁷, родени във Велико Търново и дипломирани в Париж. Арх. Р. Радославов, който стажува при О. Пере заедно с младия Ш. Е. Жанре-Гри и вероятно е в основата на избора на Льо Корбюзие да посети и отдели специално внимание на Търново в своите бележки от пътуването си през 1911 г., които впоследствие стават база за формулиране на петте принципи на модернизма.¹⁸ Специфичното обрамчване на отворите на първия етап на зданието на Карачорови (1935) корелира с детайли от сградите на арх. Р. Радославов в Египет и Ливан от началото на 30-те години.¹⁹ Обтекаемият ъглов обем, прецизно детайлираната каменна облицовка, включително хоризонталните фризове, рамкиращи отворите и маркиращи еркерното наддаване, общи за втория етап на Карачорови (1941) и Общинското доходно здание на ул. „Сердука“ № 5а в София (1934 – 36), издават авторския почерк на К. Джангозов. В подкрепа на тази хипотеза в биографията си на член на САБ арх. Джангозов декларира авторството си на неустановени засега жилищни сгради във Велико Търново. Това очертава възможността за други негови реализации в града,

Бъчваров участва в езиковите курсове по италиански език.

¹⁵ Карачоров, П. Днешна Стопанска Италия. – Общински вестник, бр. 26, 02.1935 г., с. 212

¹⁶ Николаи Дюлгеро (1901 – 1982) е български художник, дизайнер и архитект, базиран в Торино, централна фигура за движението на втория италиански футуризм „секондо футуризм“ през 20-те и 30-те години. Следва във Виена и Дрезден, през 1923 г. посещава „Баухаус“, завършва архитектура в Торино.

¹⁷ Константин Джангозов, роден през 1906 г. в Търново, следва на издръжката на вуйчо си арх. Р. Радославов архитектура в Париж. След дипломирането си през 1934 г. работи в столичната Дирекция по кадастър, архитектура и благоустройство (1935 – 1936). Автор заедно с Радославов на жилищни кооперации в София. Основател на Териториалната проектантска организация – София.

¹⁸ Le Corbusier, *Journey to the East*, ed. I. Zaknic. MIT Press, 2007.

¹⁹ Радослав Радославов (1888-1979), е роден в Търново, дипломира се в Париж, участва в редица конкурси (1913-1919), вкл. за дестилерия в Панама (с реализация), мобилизиран е, след което работи във Франция, Египет и Ливан. В периода 1937-1941 г. работи заедно с К. Джангозов в София. Димитров, Л. С. Благозовението на старите майстори. – Архитектура, бр. 9-10, 1980 г., с. 78, Стоилова, Л. Архитект Радослав Радославов и принципите на модернизма. – Архитектура, бр. 1, 2019, с. 38-46.

включително сред останалите от разглежданите сгради като тази от запад на ДНА.

Липсата на данни за възложителите затруднява допълнително идентифицирането на авторите на жилищните сгради от двете страни на ДНА. Различията в композиционен замисъл по отношение на военния дом, във фасадното членение и четимите архитектурни детайли издават различни авторски почерци. Експериментите под влияние на „корабната стилистика“ на Льо Корбюзие на арх. Н. Ямантиев превръщат работещия основно за индустриалците от Габрово и района архитект сред претендентите за авторството на сградата, разположена източно от ДНА. Характерната дискообразна покривна козирка, маркираща цилиндричния ъглов акцент е общ елемент за сградата, включена в профсъюзния дом във В. Търново и сградата на ул. „Цар Освободител“ № 2 в Г. Оряховица. Сходното решение на гъбовидно извитата козирка на фирменото здание на Контохов и Негенцов (1937 – 1938) на ул. „Янтра“ № 1 в Габрово, издава почерка на Ямантиев и подкрепя хипотезата за авторството му на двете сгради.²⁰

Арх. Виктория Ангелова-Винарова, също родена във Велико Търново, ръководител на архитектурното бюро към Министерството на обществените сгради, пътищата и благоустройството (1936 – 1938), която проектира разширението на разположената в съседство Девическа гимназия (1933), също попада сред възможните автори на една или повече от разглежданите сгради. Реализациите на редица медицински заведения през 30-те години, сред които Кожно-венерическата, Нервно-психиатричната клиника и II хирургия при Медицинска академия (1934 – 1936) я нареждат сред вероятните автори на преустройството в градска поликлиника на сградата на С. Иванов, реализирано през 1937 г.²¹

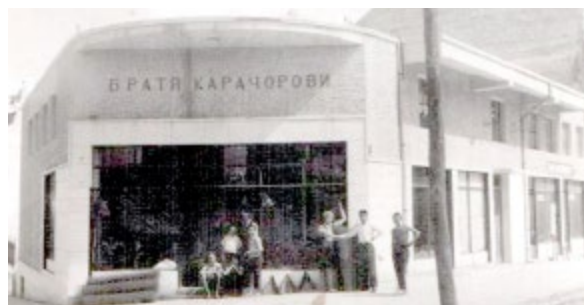
Архивните фотографии са съхранили непознато, но ярко модерно лице на южния фронт на централния градски площад „Майка България“, град Велико Търново от края на 30-те и началото на 40-те години на ХХ в., демонстриращо пионерските реализации на петте принципа на модернизма на Льо Корбюзие

²⁰ Нено Ямантиев (1902 – 1965), роден в Габрово, дипломира се в Рим, където е инициатор заедно с Л. Далчев за поставянето на паметна плоча на св. Кирил. Участва в проектирането на Двореца на Лигата на нациите. Работи в София, проектира предимно жилищни сгради – ул. „Априловска“ в Габрово, къщата на И. Георгиев и вилата на г-р Хлебаров в Плевен и др. САБ, фонд Жеков – Ямантиев декларира в биографията си като член на САБ реализации на жилищни сгради в Г. Оряховица.

²¹ Виктория Ангелова-Винарова (1902 – 1947) е родена в Търново, дипломира се в Дрезден (1925). Стажува в Министерството на обществените сгради, за чиято сграда на пл. „П. Славейков“ (Столичната библиотека) печели конкурс (1926). Автор на реализациите на конкурсните проекти на Дома на правниците в София, Окръжната палата в Кърджали (с арх. Ч. Мутафов); проектира Втора хирургия, санаториума за гръдоболни в с. Радуници и др., ръководи архитектурно бюро заедно с арх. В. Винаров в София (1942 – 1944).

в традиционно оценяваната като консервативна и враждебна за модернизма архитектурна среда на историческата българска столица около четвърт век след неговото посещение.

Краткият епизод с висока стойност в архитектурната история на града просъществува в своята цялост за сравнително кратък времеви отрязък за около десетилетие, от началото на 40-те години докъм края на 40-те или началото на 50-те години, когато първо е преустроена сградата, разположена западно от ДНА, последвана от включването на сградата от източната страна на ДНА в застройката на профсъюзния дом, включването на бившата градска поликлиника в сградата на Общината в началото на 70-те години. Преустройството през 90-те години на сградата на братя Карачорови слага поантата в окончателното заличаване на модерното лице на централния градски площад от средата на ХХ в. Унищожаването на архивната проектна документация, на оригиналните функционални решения и архитектурни детайли, затруднява идентифицирането на архитектите, автори на новаторските експерименти в духа на ортодоксалния функционализъм и жилището-машина, очевидно възпитаници на водещите европейски архитектурни школи под влиянието на Льо Корбюзие и Баухаус. Хипотезите за възможното авторство на родените в града арх. Р. Радославов, арх. К. Джангозов и арх. В. Винарова-Ангелова или арх. Н. Ямантиев очакват конкретни факти в тяхна подкрепа или опровержение и остават отворени за попълване на палитрата от архитекти, които оставят своя творчески почерк във Велико Търново

Сградата на братя Карачорови в първоначалния ѝ вид след 1935 г., частна колекция Р. Петков

„Паметникът на победите“ със сградата на братя Карачорови и сградата на ъгъла с ул. „Ивайло“, преди 1942 г., частна колекция Р. Петков

Надстроената сграда на братя Карачорови след 1941 г., частна колекция Р. Петков

„Паметникът на победите“ със сградата на братя Карачорови и сградата на ъгъла на бул. „Хр. Ботев“ и ул. „Ивайло“, 1936 – 1941 г., частна колекция Р. Петков

Сградата на братя Карачорови, днес НЗОК, с променена стилистика

Сградта от 30-те години на ъгъла на ул. „Ивайло“ и „Майка България“, вградена в строежа на профсъюзния дом

Градската поликлиника по време на преустройството, 1936 г., частна колекция Л. Цонев

Градската поликлиника преди започване на строежа на сградта на Общината през 1971 г. по проект на арх. Д. Кънев, частна колекция Р. Петков

Сградата на бившата градска поликлиника, днес част от Общината

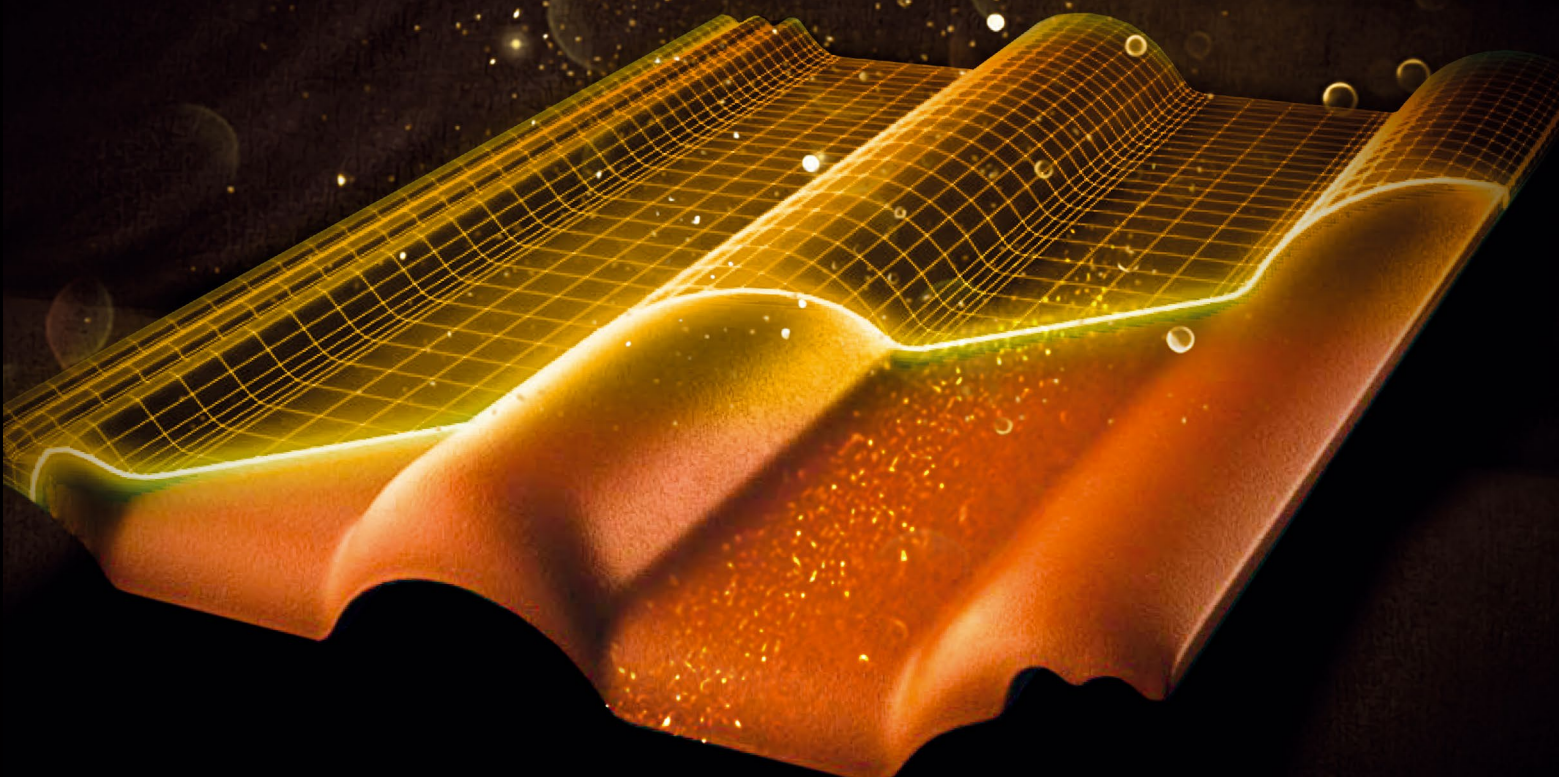

Сградта от 30-те години на ъгъла на ул. „Ивайло“ и „Марно поле“ с усвоена покривна тераса и покрита със скатен покрив

PART OF BMI GROUP

PROTECTOR® PLUS

- **ОЩЕ ПО-ГЛАДКА** и ЕСТЕТИЧНА ПОВЪРХНОСТ
- **ОЩЕ ПО-ДОБРА** ЗАЩИТА СРЕЩУ ЗАМЪРСЯВАНИЯ
- **ОЩЕ ПО-ДОБРА** ЗАЩИТА ОТ ОБРАЗУВАНЕ НА МУХЪЛ И ПЛЕСЕНИ
- **ОЩЕ ПО-ДОБРА** ЗАЩИТА ОТ ЕКСТРЕМНИ КЛИМАТИЧНИ УСЛОВИЯ
- **ОЩЕ ПО-ДЪЛГОТРАЙНА** ЗАЩИТА НА ЦВЕТА

 0700 119 20

(на цената на един градски разговор)

Всичко за покривни системи
Брамак ще намерите на:
www.bramac.bg
www.remontnapokriva.bg

Брамак Покривни системи ЕООД
Централно управление
2100 Елин Пелин, п.к. 31

BRAMAC

ИМАМЕ ГРИЖАТА ЗА ВАШИЯ ПОКРИВ!

СЪВРЕМЕННИЯТ ЖИВОТ НА СТАРАТА АРХИТЕКТУРА НА В. ТЪРНОВО

РЕСТАВАРЦИЯ НА ХАН „ХАДЖИ НИКОЛИ“

арх. Николаї Георгиев

Роден – 1962 г. в гр. Велико Търново

1982 – 1988 ВИАС – гр. София, Архитектурен факултет

1979 – 1980 ПМГ „Васил Друмев“ гр. Велико Търново

Професионална реализация

2007 – 2020 „ВизАрхНГ“ ЕООД, Управител – проектант

2011 – 2015 Община Велико Търново, Председател на Комисия ТСУ

1998 – 2000 Община Свищов, Главен архитект

1998 – 2019 ЕТ „Стил – арх. Николаї Георгиев“, Управител

Април 1994 – март 1998 РДНСК – гр. Велико Търново, Инспектор ТСУ

Март 1988 – април 1994 ТПО (Териториална проектантска организация), Проектант

Придобит опит

Проектиране на обществени, промишлени, жилищни сгради.

Консервация, реставрация и адаптация на сгради паметници на културата.

Реставрация на култови сгради (църковни храмове и манастири) от национално и местно значение.

Опит в сържавна и общинска администрация.

Участие в конференции на САБ и КАБ.

Семинари по опазване на културно-историческото наследство.

Награда от конкурс „Сграда на годината 2010“

Награда от конкурс „Фасада на годината 2012“

САБ – Велико Търново – ръководство до 2018 г.

Един от най-ценните, значими и емблематични образци на монументална обществена архитектура от късния период на Възраждането в България и Велико Търново е Хан „Хаджи Николи“. Обявен е за Народна старина в ДВ, бр. 221/28.10.1927 г. и за Архитектурен паметник на културата от национално значение в ДВ, бр. 102/1964 г.

I. ИСТОРИЧЕСКИ ДАННИ

През периода на Късното възраждане (1856 – 1878) в Търново се активизира извънредно много търговията и се разрастват градските чаршии и пазари. За удобство в непосредствена близост се строят ханове и складови помещения, „маази“, които са предпочитани пред извънградските безистени и кервансарай. Към Освобождението имало около 70 хана, повечето от които са руини.

Ханът на Хаджи Никола Д. Минчев – богат търговец от Търново, е построен от гениалния самороден строителен талант Никола Фичев през 1858-1862 г. на старата Самоводска чаршия. Сградата е използвана от търновските

На снимката са наследникът на Хан „Хаджи Николи“ – доктор Васил Николиев (Вляво) заедно с новите собственици – американското семейство Юта и Едмънд Бек. Снимани са в двора на хана в деня на сделката – 2006 г.

Хан „Хаджи Николи“ – архивна снимка

занаятчии за склад на стоки, внасяни от Европа и Близкия изток, а по-късно в него са развити абаджийски и др. работилници. В югозападното приземно крило помещенията са превърнати в магазини. Няколко години преди Освобождението сградата е фабрика за преработка на тютюн, собственост на индустриалеца Славчо Хаджипаскалев.

След Освобождението години наред стаите са пригодени за работилници на дребни занаятчии.

Сградата е подслонявала пътуващи търговци и техните стоки и е съчетавала различни функции. В приземието е имало камина – очевидно за посетители. Всички помещения по етажите също разполагат с комини. Сигурността на съхраняваните стоки е налагала изграждането на магазините и аркадата от юг, за да бъде защитен от зачестилите кражби обособеният двор.

Историята на Хана по време на социализма (преди реституирането му през 1992 г.) включва частична реставрация от арх. Стефан Пенков през 1967-1969 г., след което до 1987 г. е Етнографски музей.

През 1992 е реституиран от наследници. Повече от десет години е затворен за посетители и потънал в разруха.

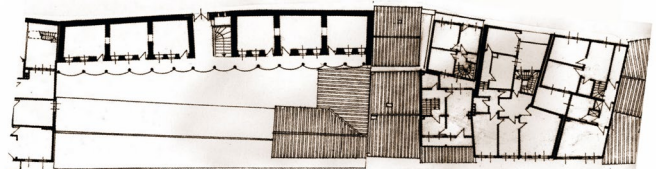
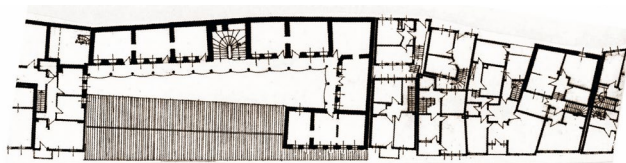
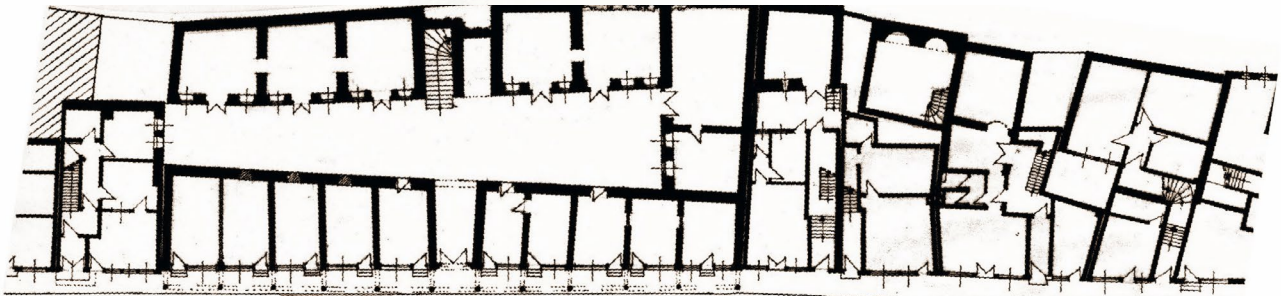
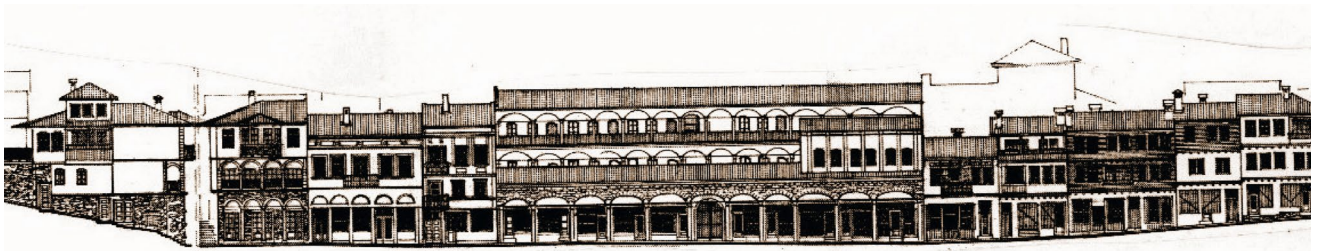
2006 е годината, в която американският инвеститор Едмънд Бек придобива собствеността и започва реставрация в екип с архитекти и строители.

II. АРХИТЕКТУРНА СПРАВКА

По планова схема сградата е с голям обем, разположена на стръмен (9 м разлика в котите), с малка дълбочина терен. Обемите са стъпаловидно оформени, фасадите – ажурно третирани, използвани са характерни архитектурни мотиви с конкавни профили на корнизите, парапети и каменен цокъл, елиптична линия на сводове и арки. Стилизиран е каменният детайл на корнизите и капители.

Тесният надлъжен двор се ограда от три страни: от североизток с двуетажно крило и приземие, от югоизток – с едноетажно крило и приземие, и от югозапад – с приземно ниво – магазини. Основанието за съществуване на двуетажно крило от северозапад е една стара снимка на К. Иречек, което подлежи на допълнително проучване. Североизточното и югоизточното крило са развити като при кервансараите с надлъжен ред от помещения, свързани с тесен коридор, отворен към вътрешния двор. Югозападното приземно крило, предвид начина му на градеж, е строено по-късно и видоизменено, като се състои от ред помещения, обвърнати към улицата и проход към двора.

Конструкцията на всички крила е масивна, изградена от тухли, камък и желязо съгласно изискванията по онова време за запазване на стоките от пожар. За същата цел и сигурност всички прозорци имат железни капаци, вратите

Хан „Хаджи Николи“ – уличен силует и планове

В приземията са изцяло железни, а по етажите – обшити с ламарина. Магазините са затваряни с големи железни кепенци-хармоники.

Стените са изградени от ломен и грубо обработен камък, подовете са от масивни, сравнително плоски тухлени засводявания. Всички стени са носещи, а при колонарните коридори, вследствие на различните междуколони разстояния, хоризонталните сили се поемат от обтегачи с квадратно сечение.

ХАНЪТ Е ЕДНО ОТ НАЙ-ЗНАЧИМИТЕ ПОСТИЖЕНИЯ НА НИКОЛА ФИЧЕВ.

Досега сградата претърпява няколко промени. През 1929 г. се засяга югозападното крило за прокарване на улица с габарит по плана от 1907 г. и за да се построи Старата поща. Демонтираните каменни колони са апликирани към стената на магазините, изграден е каменен надзид с елиптични слепи арки, дървена стреха и магазините са пригодени за гаражи. В някои от помещенията са закрити сводовете и на подовете е поставено за настилка дъшме, предвид използването им за бекярски жилища.

Проучването от НИПК през 1962 г. установява, че комплексът е запазен в оригиналния си вид без съществени промени, но със силното наводняване на северната стена, изградена върху скала. Следва реставрация през 1967-1969 г., като се прокопава английски двор по цялата дължина на сградата по ул. „Въстаническа“ и в дълбочината на каменния зид, на 0,60 м под нивото на помещенията, с

разбиване на скалата.

След реставрацията по проект на арх. Стефан Пенков до 1987 г. там се е помещавал Етнографски музей, след което основната сграда е предоставена на Националния музей на архитектурата, а дюкянните – на АЕК „Самоводска чаршия“. През 1992 г. е реституиран и върнат на наследниците.

До 2006 г. Ханът пустее заключен, в пълна разруха. В основната сграда липсват части от мазилките, пукнатини по сводовете застрашават конструктивната устойчивост, каменните колони по чардаците, корнизите и каменната настилка са ерозирани и с конструктивни пукнатини, дворът е изоставен. Дюкянската част е продадена на трети лица.

ДНЕС ХАН „ХАДЖИ НИКОЛИ“ СЕ РАДВА НА НОВ ЖИВОТ С НАДЕЖДАТА ДА НАДЖИВЕЕ МНОГО СЪВРЕМЕНИ СГРАДИ.

През 2006 г., след придобиване на собствеността от американския инвеститор и тригодишна работа на проектантите и строителите, днес с прецизно консервираната и адаптирана 150-годишна сграда градът се гордее. За гости и жители на града – ценители на лукса, са на разположение: ресторант с пет различно декорирани зали, винарна, приятен двор, изложбени зали и галерия за изобразително изкуство, музей.

В интериора са използвани естествени материали – дъбов паркет, италианска подова

Хан „Хаджи Николи“ - след реставрация

керамика, дървена дограма, врати и мебели от масивна дървесина.

Автентичната фасада и обем са запазени.

- Запазена е обемно-пространствената композиция.

- Точно възстановени и приспособени към вътрешното пространство са фасадните елементи.

- Запазен е мащабът и връзката с околното застрояване.

- Използвани са традиционни строителни техники, материали, детайли и обемно-пластични елементи.

С творчески подход, умело дозиране и съчетаване на утвърдени методи на реставрация и консервация сградата е адаптирана за нов живот в съвременни условия.

Работата протича на два етапа – първият включва неотложни мерки за спасяване на сградата – консервация и продължителна реставрация.

Адаптацията, предмет на втория етап, първоначално предвижда заведение и хотелска част, но аргументите в полза на изложбени зали и музей вместо хотел надделяват. Функцията дълго се обсъжда. Желание на възложителя Едмънд Бек е максимална достъпност за посетители, което на практика не е възможно, ако помещенията по етажите се ползват за настаняване. Работата е трудоемка, обемна и в същото време деликатна и прецизна – изцяло ръчна.

Хан „Хаджи Николи“ е сграда, която ще надживее много съвременни сгради. Преживяла всички тежки земетресения на XX век, засегнала града: Чирпанското от 1913 г., Вранчанското и Стражишкото през 70-те години. Начинът на изграждане на масивната зидария осигурява здравина, която и до днес се счита за строително постижение. Освен това всички сводове са различни като конструктивен подход, което прави сградата уникална.

Автентичната фасада и обем са запазени по архивни снимки. Новата функция е щадяща спрямо оригиналната субстанция. Обслужващите помещения и кухнята на заведението са изнесени в съседна сграда от източна страна, която се закупува специално за целта. Поръчан от Хаджи Николи, сътворен от майстор Никола Фичев, преживял изпитанията на времето, получил изключителен шанс да вдъхнови инвеститор меценат в лицето на Едмънд Бек. Инвестиция в сложен и скъп процес на реставрация, консервация и адаптация, специално отношение и грижа по опазването на изключително значимата за Велико Търново сграда без очаквания за бърза възвращаемост.

Чудесен резултат на благородно вложен ентузиазъм, енергия и средства, с респект към националното културно наследство.

Проектът за реставрация е привилегия на екип - проектантско бюро „ВизАрхНГ“ ЕООД – арх. **Николай Георгиев**.

Конструктор – инж. Евзени Томев

Впечатляващият резултат не би бил възможен без перфектното изпълнение на строителна фирма „**Инж. Димитър Димитров ЕООД**“.

Интериорът е талантливо консултиран от **DIDO-ART**.

В Националния конкурс „Сграда на годината 2010“ „Хан Хаджи Николи“ печели две награди: Специалната награда на журито „За инвестиция в опазване на културно-историческото наследство на България“ и „Награда на публиката“.

Хан „Хаджи Николи“ - интериори

РЕСТАВРАЦИЯ НА ЙОНОВ ХАН

арх. Драгомир Йосифов

Архитект Драгомир Йосифов е основател на проектантско бюро „Аморф Архитекти“ ООД.

Хоноруван преподавател и докторант в Архитектурния факултет при ВСУ „Черноризец Храбър“.

Има множество публикации и доклади в различни конференции, част от които:

- Публикации в сборник с доклади от Петата международна научна конференция „Архитектура, строителство – съвременност“, 8-10 юни 2011 г., гр. Варна

- Архитектурно-композиционен анализ на парк „Асеневици“, гр. В. Търново

- Консервация, реставрация и експониране на кули и крепостна стена между тях в античен кастел „Трансмариска“ – Община Тутракан

- Шеста международна научна конференция „Архитектура, строителство – съвременност“, 30 май – 1 юни 2013 г., гр. Варна

- Участие в международен проект и заключителна конференция „Русия в сърцето на България“

- Реставрация, адаптация и разширение на „ХОТЕЛЪ БОРИСЪ КНЯЗЪ ТЪРНОВСКИ“ – гр. Велико Търново, УПИ III – 1351.

Вписан е в публичния регистър по чл. 165 от Закона за културното наследство.

Като проектант и ръководител на проектантски колектив е изработил множество обекти, обхващащи различни дейности и етапност в проектирането като градоустройство – ПУП-ПЗ и РУП, промяна на предназначение, инвестиционни проекти във всички фази и категории на проектиране (паметници на културата, промишлени обекти, жилищни сгради, обществени сгради, търговски сгради и др.).

В професионалната си практика е участвал в разработването на проекти и извън пределите на България, както и в такива, финансирани от фондове на Европейския съюз.

Йонов хан е една от многото прекрасни великотърновски къщи, датиращи от периода след Освобождението. Майсторството и любовта към детайла, приложени за създаването на това съкровище, се четат от цокъла до оформянето на челните дъски на покрива. Има някакво вълшебство във факта, че една нова сграда в последна фаза на завършване и една стара сграда, изстрадала и търпяла набезите на времето, си приличат. Както при новата сграда усещаме живота в постройката и истински я разбираме преди да дойде картонът – когато настилките още не са скрили инсталациите, прескачаме ел. трасета и проследяваме логиката на носещата конструкция, така и при една стара сграда, чиято фасада е наранена, подовете продънени, а покривът отворен.

Моментното състояние

Моментното състояние на сградата е истинско предизвикателство дори само да се опише. Интериорът почти напълно липсва поради дълготрайното му излагане на елементите на

природните условия. От запад по посока наклона на терена природата е превзела обратно част от територията с растения и пръст. Голяма част от орнаментите по фасадата са силно наранени, счупени, липсват. Покривът е в тежко състояние, почти всеки негов елемент е видимо на границата на пълната разруха.

Прекрасна!

Колко прекрасна, прекрасна е тази къща въпреки това! Сегментирането на фасадата хоризонтално и вертикално, хармоничната пропорция на елементите, тази толкова богата и въпреки това стилна декорация около прозорците и при преминаването на етажите, броят и оформянето на дървените подкоси на покрива, огънатата греда над главния вход, която, макар и да липсва напълно в единия си край, говори за неподправено майсторство, мерак на граденето и вниманието на ценител.

Внимание от ценител

След дълги години без грижа, Йонов хан отново получава внимание от ценител в лицето на

американец Едмънд Бек чрез Прокуриста на фирма „Бул бек“ ООД г-н Любомир Марков, който решава да го придобие и възстанови. Тексаският мултимиллионер е носител на наградата „Велико Търново“ за реновацията на Хан „Хаджи Николи“ и е доказал доброто си отношение към безценното архитектурно и културно наследство на града. Екипът на „Аморф Архитекти“ сме хората с професионална експертиза, обследвахме и разработихме план за възстановяването на Йонов хан. Какво всъщност предвижда той?

Модерен хотел

Сградата се връща към оригиналното си предназначение – да дава подслон за гости на града. Модерният хотел се развива на пет нива, а подпокривното пространство се обособява в стаи.

Партер (първи етаж)

На ниво партер (първи етаж) с главен вход към ул. „Опълченска“ се развиват фойето с лоби-бар и рецепцията към хотела, а също така и не малък ресторант с директен достъп от улицата. Стръмният терен от запад обуславя два етажа без възможност за ослънчаване, а характерното склучено застрояване на север и юг означава отново намален достъп на естествена светлина в интериора. Избраното решение, както и в оригинала, е запазването на вътрешния атриум

с покривно остъкляване, който се превръща в светлинен кладенец, преминаващ през цялата височина на сградата, от покрива до нивото на рецепцията.

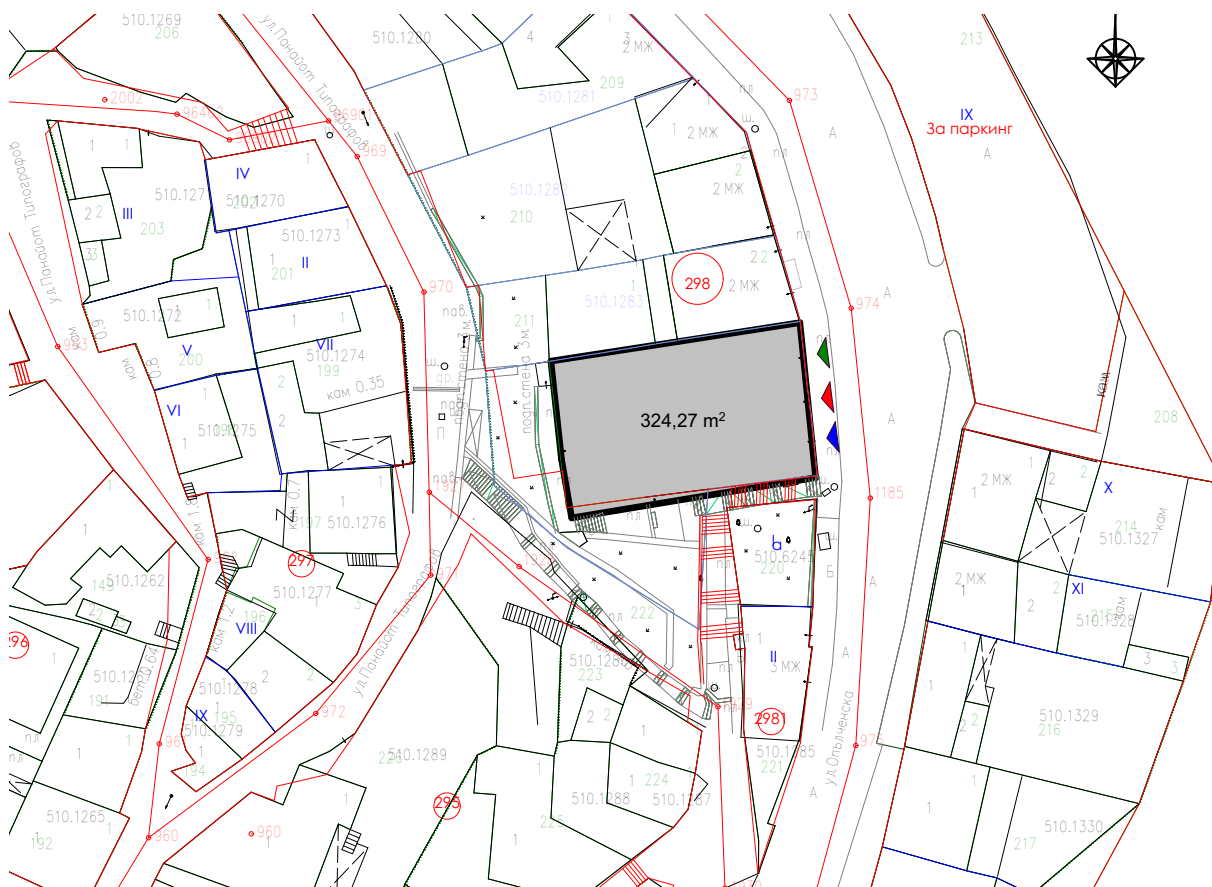
Втори и трети етаж

На втори и трети етаж са развити идентични разпределения с по 7 помещения – стаи, студиа и апартаменти за настаняване със самостоятелен санитарен възел. Третият етаж е превърнат от необитаем покрив в полезна част от сградата. При него стаите към улицата получават допълнителна естествена светлина чрез прозорци в покривната равнина, които са необходими, тъй като се запазват оригиналните отвори по фасадата, а тяхната функция остава по-скоро декоративна.

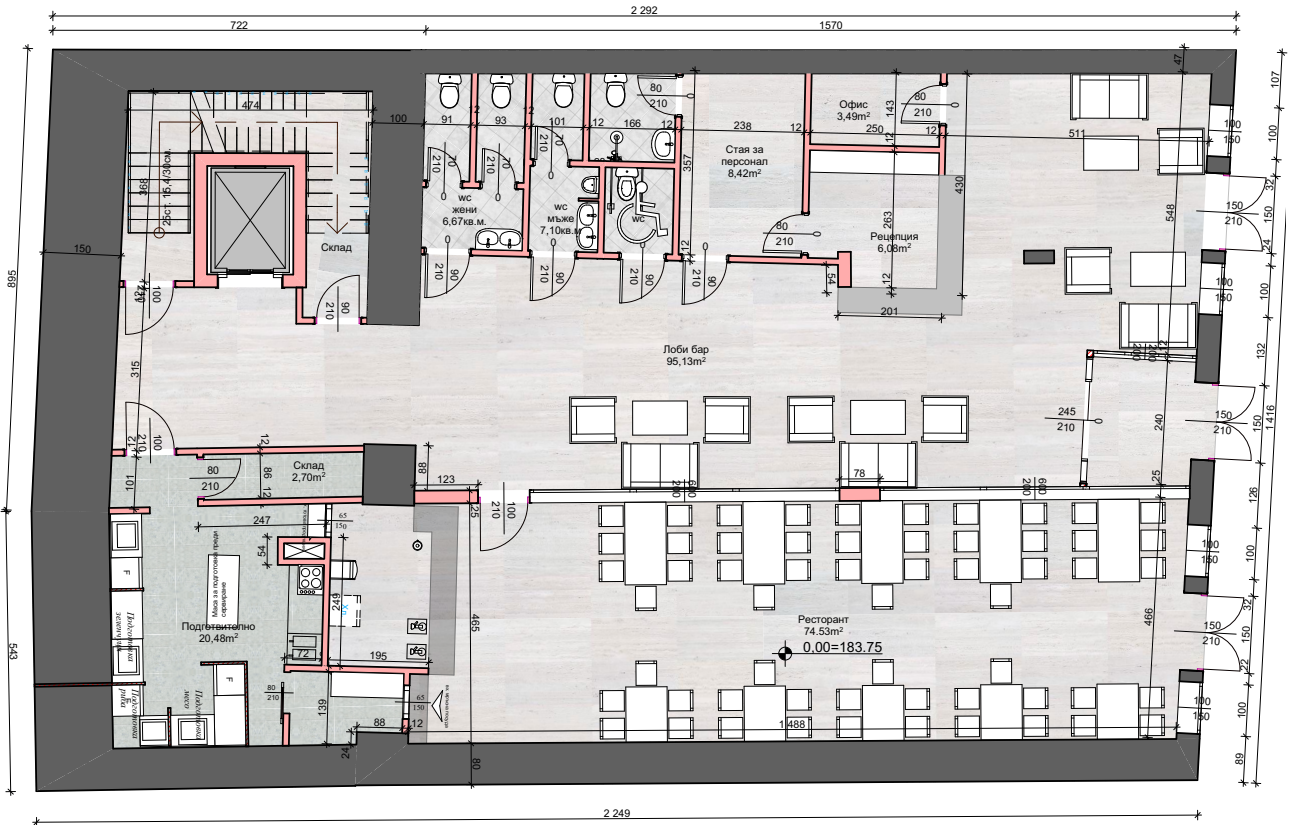
Допълнителен обем

Четвърти и пети етаж помещават допълнителния обем на сградата. На четвъртия етаж се намират общо 3 отделни хотелски единици, едностаян апартамент, двойна стая и най-големият за сградата – двустаен апартамент с две бани и две двойни стаи. От изток към главната улица помещенията са без надзид, тъй като скатът стига до ниво кога готов под. Разчита се единствено на решения с покривни прозорци за светлина и гледка навън, като някои от тези прозорци се превръщат в

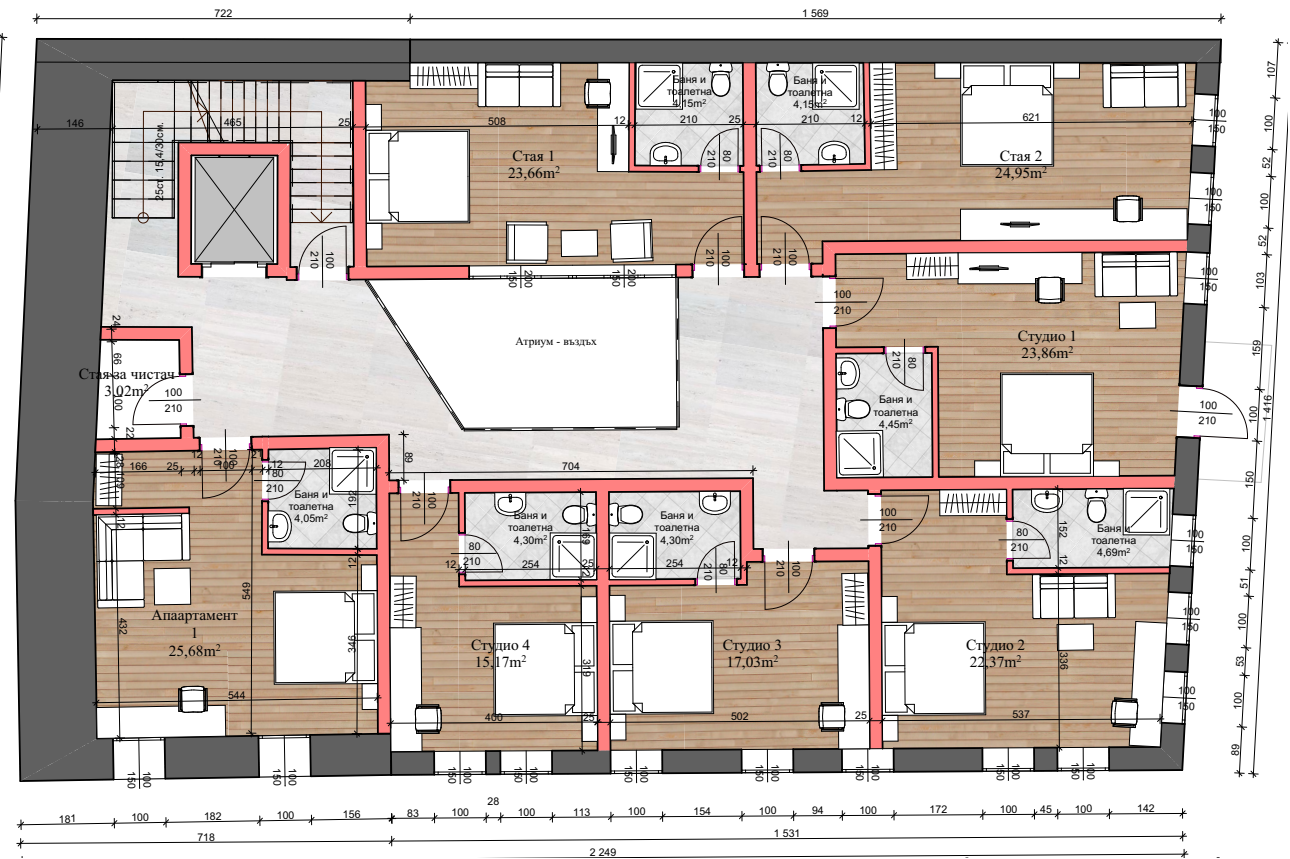
Градоустройствена ситуация

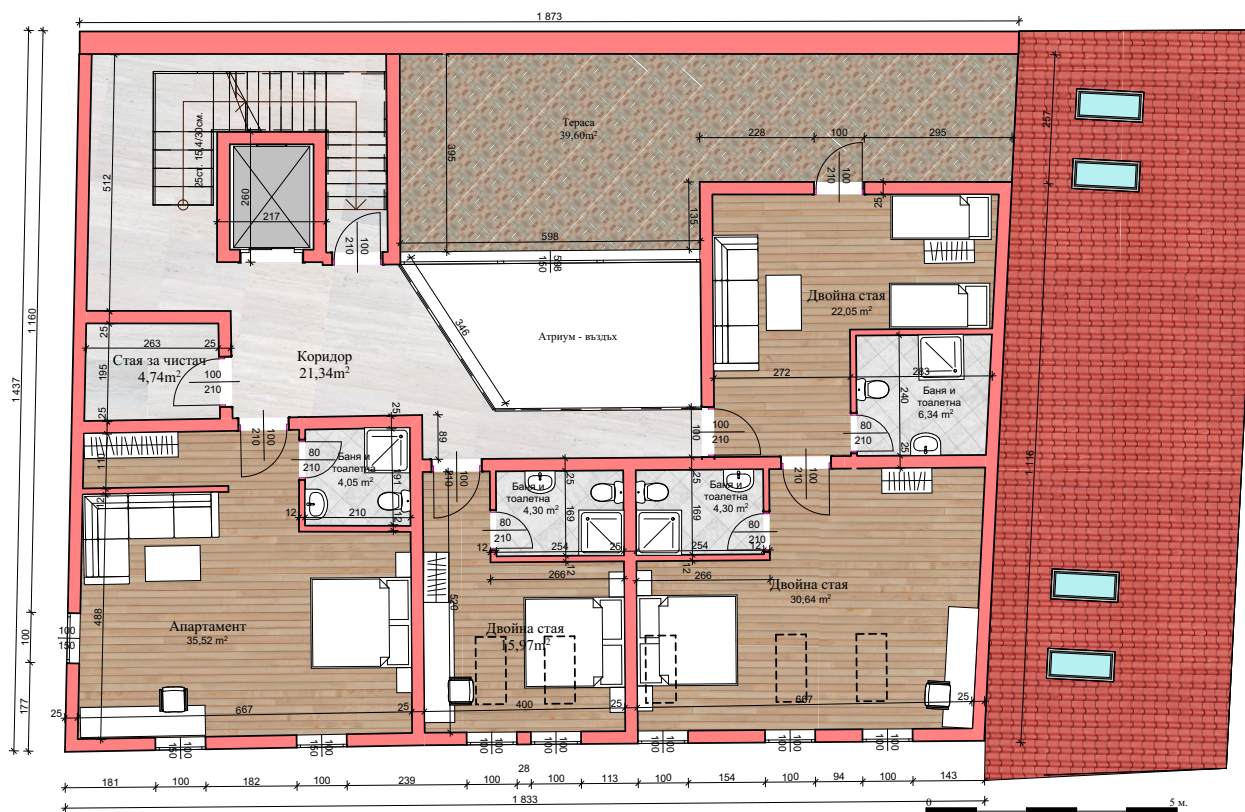

Разпределение първи етаж

Разпределение втори етаж

Разпределение на четвърти етаж

балкон с панорамна гледка над главната улица. На юг чрез използването на комбинации от скатни и вертикални решения гостите на Йонов хан получават не само светлина, но и връзка с околността.

Панорама

На ниво пет се намира последният апартамент в хотела и широка покривна тераса около остъкляването на атриума. Оттук всички гости могат да се насладят на прекрасната панорама, стигаща отвъд Царевец и Трапезица през деня, или с питие в ръка да се насладят на спектакъла „Звук и светлина“ през нощта.

Огърлица от пендари

Същинските работи по възстановяването на Йонов хан тепърва предстоят, но проектът обещава да вдъхне нов и богат живот на сградата. Винаги е предизвикателство да се работи в контекста на историческата, културна и архитектурна памет, а поради характерния стръмен терен, инициативата прилича на истински подвиг. Независимо от трудностите, на базата на събрания опит и с подкрепата на г-н Бек, твърдо сме убедени, че Йонов хан ще се превърне в блестяща пендара в огърлицата от прекрасно възстановени стари къщи по хълмовете на Велико Търново.

Съществуващо състояние на хана

Визуализация на фасадата към улицата.

Визуализация отгоре

Интериор – визуализация

„Йонов хан” – визуализация

VELUX®

Архитектурните награди "Животворна светлина" са награди за проектиране с дневна светлина през покрива.

Актуална информация за издание 2020 и срокове за регистрация на проекти, следете на:

www.jivotvorna-svetlina.velux.bg

или сканирайте кода:

Животворна светлина

Награди за Архитектура и Дизайн

АРХИТЕКТИТЕ НА В. ТЪРНОВО

ВЕЛИКО ТЪРНОВО

арх. Иван Чолаков
Сашка Александрова
арх. Матей Савов
арх. Стефан Цонев
арх. Милен Маринов

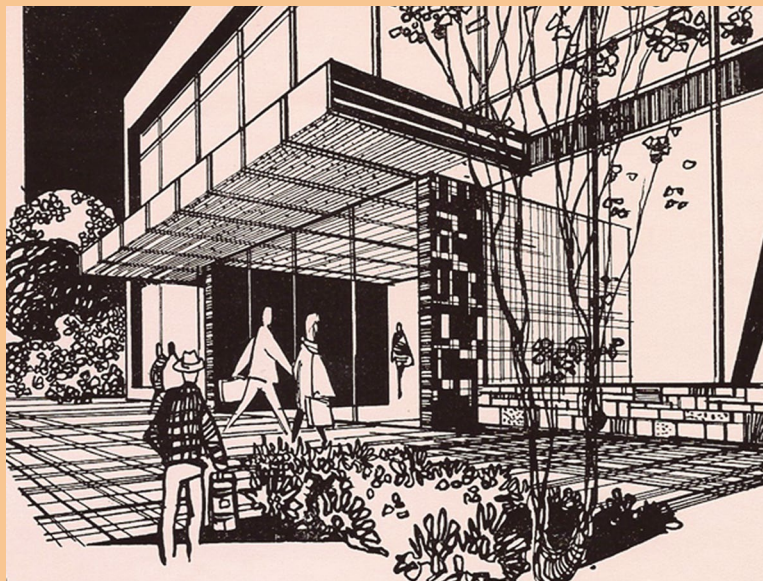

ЗА АРХИТЕКТ ЖИВКО ДРАГОМИРОВ С ПОЧИТ И ПРИЗНАТЕЛНОСТ

арх. Иван Чолаков

арх. Живко Драгомиров

Вход на автогара гр. Севлиево – скица

Архитект Живко Драгомиров е роден на 11 януари 1928 г. във Велико Търново. Завършва архитектура във висшето техническо училище в гр. Бърно, Чехословакия и постъпва на работа в Зоналната проектантска организация във Велико Търново.

Целия си съзнателен творчески живот арх. Драгомиров отгаде на родния си град Велико Търново и региона – сътвори немало жилищни и обществени сгради, непрекъснато търсеше оригинални, неповторими решения, отстояваше позиции за днешния и утрешния ген на старопрестолния град.

В една своя публикация в списание „Архитектура“ – бр. 2 от 1966 г., арх. Драгомиров пише: „Съвременната архитектура трябва да решава не само съдържанието, целесъобразната планова схема и добрата икономическа характеристика, но да поставя решително въпроса за националния характер и дух, пропити с оптимизъм и красота. Не друго, а националният колорит трябва да допринесе за проявяването на тази живописна стойност на българската архитектура, която е изграждала в миналото, трябва да изгради и сега понятието за милия и обичан роден дом,

който трябва да бъде бранен като живота... Българската кръв, която тече в организмите на нашите старинни селища, не трябва да остарява никога. Нашата архитектура трябва да формира в рационални и съвременни художествени форми своето съдържание, а композицията, претворяваща традицията, да бъде изградена от разчленена материя и пространства, отмерени с национална топлина и изящество“.

Така изразената част от неговото лично творческо кредо беше в основата на пряката му работа като проектант и строител.

Към жилищната архитектура се отнасяше с достолепно внимание – създаде много впечатляващи и днес обекти:

- Жилищните сгради по северната страна на ул. „Васил Левски“ във Велико Търново;
- Високите блокове по ул. „Козлодуй“ във Велико Търново;
- Първата жилищна група за обновяване на стария град в началото на Самоводската чаршия;
- Жилищен ансамбъл „Възраждане“ в Лясковец.

Истинско удоволствие изпитваше от работата

Почивен дом във Вонеща вода

Сграда на Областно управление на МВР

Групово жилище в В. Търново

жк „Възраждане“, Лясковец

Изложбени зали, в. Търново

по обществените сгради. Работеше със замах, вдъхновено и с много любов. Така създаде уникални за Велико Търново и региона обекти, в които защити по най-достоеен начин своето разбиране за съвременна българска архитектура. Това виждаме в най-добрите му реализации:

- Почивен дом във Вонеща вода
- Сграда на БНБ (сега Уникредит Булбанк)
- Областно управление на МВР
- Автогара ЮГ във ВеликоТърново
- Изложбени зали – ВеликоТърново
- Картинна галерия в Стражица

Особено внимание арх. Драгомиров отделяше на архитектурния детайл. Търсеше оригинални решения за всеки обект. Така се раждаха безброй скици за елементи от ковано желязо, дърворезба или каменна пластика – всичко това той създаваше и с подчертаната артистичност на добър художник.

„Архитектурното творчество, като многостранна дейност, решаваща едновременно утилитарни и естетически потребности, е неразривно свързано с духовния и материален уровень на хората, чийто нужди и стремежи удовлетворява. В този смисъл, за да бъде нашият

архитектурен портрет пред бъдещите поколения правдив, той трябва да отразява високохуманните принципи на нашето общество, да бъде млад и жизнен и да отразява светлината на националния колорит. Тези принципи да не бъдат изключения, а да станат за нас – българските архитекти – дълбоко осъзната творческа тенденция.“

Това написа арх. Живко Драгомиров в публикацията от 1966 г., искрено вярваше в тези свои разсъждения и ги отстояваше с цялата си творческа енергия.

За многообразната си творческа дейност арх. Драгомиров получава всеобщо признание и е удостоен с много държавни отличия: Народен орден на труда – сребърен, орден „Кирил и Методий“, орден „Червено знаме на труда“ и др. През 1984 г. получава званието „заслужил архитект на НРБ“ и златната значка на САБ.

Арх. Живко Драгомиров почина на 1 февруари 2013 г. на 85-годишна възраст. Той беше широко скроен човек, талантлив архитект и художник, оставил трайна следа в израждането и духовното развитие на ВеликоТърново.

ВЕЛИКО ТЪРНОВО ПРЕЗ 70-ТЕ/80-ТЕ ГОДИНИ НА МИНАЛИЯ ВЕК – ТЪРСЕНЕ НА ОРИГИНАЛНИ И ЗНАЧИМИ АРХИТЕКТУРНИ РЕШЕНИЯ

арх. Иван Чолаков

Това бяха важни години за изграждане и утвърждаване на Велико Търново не само като съвременен град, но и като признат център в търсенето на нови идеи и форми за изява на традиционната българска архитектура. Тази трудна, но и завладяваща творческите сили задача се носеше достойно от малкия, но много вдъхновен екип от архитекти, инженери и проектанти на Районната проектантска организация.

Решаващ пронос за добрите творчески успехи имаше и фактът, че за Велико Търново работеше екип на „Главпроект“, ръководен от вече утвърдения майстор арх. Никола Николов, който беше назначен и за главен проектант на старая престолния град. В този колектив се изработи нов общ устройствен план на града и се заложиха първите обекти на нов градски център. В кратък срок в екипа на арх. Николов бяха проектирани и започна изграждането на хотел „Велико Търново“, широкоформатно кино „Полтава“, сграда на Община Велико Търново, Партиен дом и др.

Великотърновските архитекти поеха своята огромна отговорност за отстояване на

местните традиции и вложиха неимоверен труд за комплексното изграждане на оригинална и самобитна жизнена среда за своя уникален град.

Особено внимание беше отделено на нови важни обществени сгради, променили познатата визия на централната част. Реализираха се сградите на БНБ, СЪДЕБНАТА ПАЛАТА, ИЗЛОЖБЕНИ ЗАЛИ, ЦЕНТРАЛЕН ВОЕНЕН АРХИВ, ХЕИ, МЛАДЕЖКИ ДОМ, РАЙОННА ПРОЕКТАНТСКА ОРГАНИЗАЦИЯ, КОМБИНАТА ЗА УСЛУГИ, ОКС и др.

В жилищната архитектура се постигнаха впечатляващи успехи. Това се отнася както за индивидуалните обекти, така и за масовото жилищно строителство, където се търсеха нови обемно-пространствени решения и визия, наложена с умело употребяване на традиционните строителни материали – камък, дърво, облицовъчна керамика и бели мазилки. На два основни жилищни комплекса бяха присъдени престижни награди: на жилищен комплекс „ТРИЪГЪЛНИКА“ („Кольо Фичето“) Национална награда за архитектура, а на жилищен комплекс „Теодосий Търновски“ – специалната награда на Първото световно биенале на архитектурата „ИНТЕРАРХ – София 81“.

Хотел „Велико Търново“ – арх. Никола Николов

Община Велико Търново – арх. Данаил Кънев

Комбинат за услуги – арх. Иван Чолаков

Застрояване на „Свлачицето“ – арх. Иван Чолаков

Жилищен комплекс „Триъгълника“ – арх. П. Матанов,
арх. Магда Бацова-Матанова

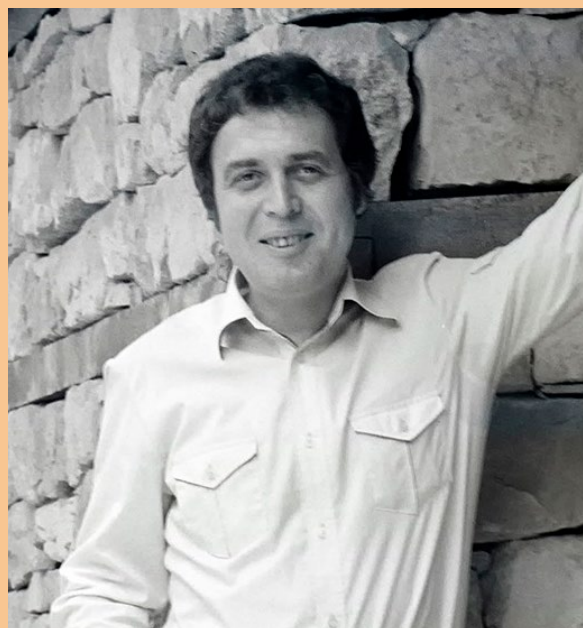

Жилищен комплекс „Теодосий Търновски“ – арх. Иван Чолаков

ЗА АРХ. ТЕОФИЛ ТЕОФИЛОВ С ПРЕКЛОНЕНИЕ

Сашка Александрова

Арх. Теофил Теофилов е роден е на 21.12.1944 г. в Пловдив. Завършва Архитектурния факултет във ВИСИ през 1968 г. Специализира в Международния център за изследвания, консервация и реставрация на културни ценности (ICCROM) в Рим, Италия от 1972 до 1973 г.

През 1973 г. с конкурс става научен сътрудник в областта на теорията, историята, реставрацията и консервацията на паметници на културата към Института по изкуствознание при БАН – НИЛ при НИПК. В периода 1986-1989 г. специализира „Управление на културните процеси“ в Москва. До 1986 г. работи като проектант и научен сътрудник към НИПК. От 1986 до 1989 г. е кмет на В. Търново.

От 1989 г. е директор на Националния музей на архитектурата във В. Търново. Сред реализираните му проекти са реставрациите на църквите „Св. Димитър Солунски“ – кв. „Асенов“ и „Св. Четиридесет мъченици“ в Търново, църквите „Рождество Христово“, „Св. Георги“ и „Св. Атанасий“ в с. Арбанаси, „Св. св. Петър и Павел“ и „Св. Димитър“ в гр. Свищов, Тракийски култов комплекс край с. Свещари, Голяма Базилика в Плиска, Кръгла (Златна) църква – Преслав, обекти в Царевец, Борис Деневата къща, Къщата с маймунката, Мост на Кольо Фичето в гр. Бяла и други обекти от съкровищницата на българската средновековна и възрожденска архитектура.

Автор е на около 60 научни статии по направени изследвания на културни паметници от Античността, Средновековието и Българското възраждане. Носител е на орден „Кирил и Методий“ I и II степен и награда „Оборище“.

През 2005 г. е удостоен с наградата „Велико Търново“ за цялостната си изследователска и професионална дейност.

На времето е последната дума!

Така казваше арх. Теофил Теофилов всеки път, щом заговорехме за наследството, с което той иска да бъде запомнен. Но той нямаше претенции за вечност, нито за памет, нищо че името му е свързано с двете най-важни църкви във Велико Търново – „Св. 40 мъченици“ и „Св. Димитър“. Едната той наричаше „моята най-голяма мъка“, другата – „моята мила рожба“. Работил е и за други църкви във Велико Търново, в Пловдив, в София, подарявал е проектите си, силите си, времето си. Но сякаш сянката му е възградена в онези двете – „Св. 40 мъченици“ и „Св. Димитър“. Сега разглеждам разговорите ни и се радвам, че толкова много думи са останали запазени върху хартия. Него го няма вече 12 години, но думите връщат времето назад.

Той седи в малкия си кабинет. Бюрото му е затрупано с чертежи, броеве на „Държавен вестник“, листовце хартия и още листовце хартия. Пепелникът е пълен с цигари и той самият почти е невидим заради дима. Усмива се. Тео обичаше да говори с журналистите във Велико Търново. Вярваше на нашата гилдия и винаги имаше време за въпросите ни, които никога не свършваха. Беше сладкодумец, който не просто говореше, а разказваше приказки.

Понякога в кабинета му звучеше Челентано. Понякога – Висоцки. И двамата му бяха по мярка. Челентано, по-скоро езикът, на който той пее, го връщаше към слуховете, че ще става посланик в Италия. Забавляваше се с тази история и гледаше така да завърти отговора си, когато го питахме истина ли е, че да е нито „да“, нито „не“. А Висоцки беше символ на носталгията му по онези три години в Москва, когато се учил как да бъде кмет.

Казваше, че животът му е пълен с върхове и падения и нямаше никакъв проблем нито с върховете, нито с паденията си. Спомянах си, няколко дни преди да навърши 60, отидох при него, за да си говорим за живота му и за това какво е да се гледаш от висотата на тези 60. Обаче той не искаше. Обясняваше, че е зациклил на 44 и така му харесва. Но сяда, вади празен лист и разделя страницата на две. „Сега да видим с какво се гордея и от какво се срамувам“. Уточнява, че гецата му са извън всякаква скала, затова ще иде реч за професионалните му гордост и разочарования.

„Най-голямата ми гордост е Златната черква в Преслав, макар че те ми я събориха“. „Те“ бяха хората, с които той е водил битки и бяха способни да го разлютят за отрицателно време, защото са позволили на времето да разруши направеното от него.

Другата мила рожба на арх. Теофилов е храмът „Св. Димитър“ във Велико Търново. Тази църква той наричаше „моего страдание и щастие, моята мила рожба“. Той беше проектант на

реставрацията ѝ и все повтаряше, че я е направил по всички канони и с много обич, но вместо да ѝ се радва, той гледаше как я опустошават. Арх. Теофилов може би още е единственият, който знае всичко за църквата – историята ѝ, плановете, по които е била построена, археологията, дори легендите за нея и светеца, който я покровителства. Беше категоричен, че църквата „Св. Димитър“ е по-важна за града ни от „Св. 40 мъченици“, защото името на Търново става популярно след въстанието от 1185 г. и с тази църква.

Тя е имала поне 10 опита за реставрация, преди с нея да се заеме Тео и тя да се превърне в голямата му страст. Защото никога не се е месил в работата му, не са му пречили да я направи такава, каквато е била. И тя стана върхът в неговата кариера.

Най-неочаквано в графата „провали“ той вписа годините си на управление. През 1985 г. станал окръжен началник, година по-късно го направили кмет. За малко бил и главен архитект на Велико Търново. Наричаше тези години пропиляно страдалческо време, защото не можел да проектира и да прави научна кариера. Вместо това ходил да учи в Москва как да бъде кмет. Там се научил да пее на руски и да обича Висоцки и Есенин.

Три години го образovali в руската столица, където заминал като номенклатурен кадър на ЦК на БКП. Учил „Управление на културните процеси в едно соц. общество“. Диплома обаче Тео няма, защото Елка Константинова не го пустила да защити дипломната си работа.

Когато говореше за кметуването си, Тео признаваше, че никога не намерил отговор на един въпрос – защо Пенчо Кубадински е избрал именно него за кмет на Велико Търново. Не крие, че е бил любимец на партийния лидер, въпреки че бил сигурно единственият, който се осмелявал да му опонира. Веднъж само не можал да го надприказва – когато партийният лидер решил, че в Търново трябва да има паметник на Асеновци и си харесал мястото, където сега се издигат царете. Архитектът застанал насреща му и отскял, че най-хубавото място е това на галерията. Тео знаел, че няма как да съборят сградата, но пък щял да изневери на себе си, ако не опонира на Кубадински.

Не пазя този лист, който Тео тогава раздели на две, за да направи равнометка на земните си 60 години. Но помня, че когато каза: „Това е“, църквата „Св. 40 мъченици“ я нямаше нито при гордостите, нито при паденията му.

„О, тя е моята най-голяма мъка. Тази църква не е нито моят връх, нито моята пропаст. Тя е най-големият ми страх. Умирам от ужас, че може да бъде поредната барака, която няма да се използва. Страх ме е, че когато църквата бъде завършена, некадърници и завистници ще изсипят върху

главата ми всичката жлъч, на която са способни. Примирил съм се, но очакването ме тревожи." Така каза тогава арх. Теофил.

Той работи за „Св. 40 мъченици“ от 1970 г. Няколко пъти печели конкурсите за обновлението на храма, а до 1996 г. ключовете от църквата стояха в джоба му. После завистниците и некадърниците, от които той се страхуваше, му отнеха всякакъв достъп до нея. И той отстрани гледаше как стихии и хората я разрушават. Но Господ си знае работата и след няколко години му я върна. И Тео я направи. Може би не точно така, както му се искаше, както я е сънувал и я е виждал във въображението си, но я направи, за да съхрани в нея останките на старата черква, стенописите и колоните.

До последно арх. Теофил беше в тази група историци и археолози, които категорично и без уговорки вярваха, че в „Св. 40 мъченици“ е бил погребан царят Калоян. След повече от четири десетилетия изследвания той написа книга за храма и всичките му превъплъщения. И все повтаряше: „Старата църква е много ранна. Които и да е бил нейният строител, е сложил вътре колоните на Крум и Омуртаз“. Той постъпва по същия начин, както Борис, когато прави Голямата базилика в Плиска, където слага Крумови колони с надпис. В Търново тази базилика играе ролята на Голямата базилика в Плиска. Има материали, които говорят, че всичко това се е случило през X век, когато е напълно възможно Търново да е епископски център. Вло Вълв, откривателят на Калояновия гроб, пише, че настилката е била вдигната, за да се положи гробът, но това не е така. Настилката е хлътнала, значи гробът я предхожда. Ако приемем, че галерията е свързана с голямото преустройство от 1230 г., значи този гроб е бил вече там. При абсидната част е, откъдето тръзва манастирското крило, и мястото съвсем не е случайно“.

Тео доживя да види църквата готова, да присъства на прерязването на лентата, да стои до саркофага, в който бяха положени останките на Калоян, и да ръководи храма като институция. После направи проектите за „Възкресение Христово“ в Руските гробища и за храма на Великотърновския университет - „Св. Патриарх Евтимий“. И ги подари.

За всичко, което е направил за Търново, стана почетен гражданин. Но той самият казваше, че неговите истински 15 минути слава не са нито когато прерязваха лентата на „Св. 40 мъченици“, нито когато българският патриарх дойде за първа копка на Университетския храм, а когато разгадал седмолестника на прабългарите. Тази розета е открита през 1961 г. от Станчо Ваклинов в Плиска. Ваклинов смятал, че е открил амулет, а неговите колеги вярвали, че става дума за хороскоп, затова търсили закодираните зодиакалните съзвездия. Тео беше убеден, че никои не е прав и търсеше своята истина. И тя го доведе до идеята, че седемте листа на розетата са

Храм „Свети четирдесет мъченици“

Храм „Свети четирдесет мъченици“

Храм „Свети Димитър“

гните на седмицата, а самата розета е Вечният календар.

Вярваше, че следващият му славен момент ще бъде, когато успее да разгадае фантастичните илюстрации и гуми върху сандъка от Терачина. Сандъкът, в който Борис пратил дарове за папата Лъв, го привлечаше с митологичния и епически характер на написаното върху него. Казваше, че докато бил в Москва и другите четели за Ленин и Сталин, той четял митологията на Средна Азия. Тогава просто усетил тайните, но започнал да мечтае да ги узнае, когато видял сандъка в музея „Палацо Венеция“ в Рим.

Запознах се с Тео, когато беше директор на Националния музей на архитектурата. Водил ме е от зала в зала, за да ми показва с какво богатство е пълен. Видях го как видя края на този музей. Бори се с нокти и зъби, но се бори сам и изгуби. Знам, че дъщеря му Марина мечтае този музей – привилегия за града, да бъде възстановен. Искам да вярвам, че това е възможно, както е възможно името на Тео да бъде вписано сред благодетелите на Велико Търново. Идеята е на Велика Иванова, която дълги години ръководи културата в старата българска столица.

Малко преди да си отиде от земния живот, тя поиска съгласието на Марина името на баща ѝ

да допълни списъка, който свършва с благодетели от началото на XX в. и после – сякаш грядът ни няма такива. Идеята на Велика остана недовършена, но той го заслужава, защото според едно свидетелство Тео е дарил на Търново труп на стойност 711 000 лв.

Легендата за една девойка, пазителка на „Св. 40 мъченици“ беше любимата приказка на Тео. Тази приказка разказва, че в деня на светите 40 мъченици от олтара на църквата излиза момиче, облечено в бяло. Девойката стояла пред олтара със свити за молитва ръце, после запалвала един златен свещник и с него обхождала оградата. На трите места, където били погребани трима български владетели, момичето спирало и дълго се молело, след това тръгвало към стария, зазидан от турците изход. Вратата се отваряла сама, надгробните плочи се размествали и тракали глухо. Янтра се удряла в бреговете, но щом сянката пристъпела, настъпвала гробна тишина. Прег всеки забравен и потънал в бурени гроб тя запалвала кандило и когато накрая тръгвала към реката, за да се окъпе, на брега блещукали ламъчета. По първи петли литвала като ангел към олтара и се стопявала в него.

На 12 март 2008 г., когато Тео и вечността се свързаха, сенките станаха дъве.

Сашка Александрова

Родена в Казанлък, но отдавна нарича себе си великотърновка. Завършва СУ „Емилиян Станев“, след това българска филология във ВТУ „Св. Кирил и Методий“ и журналистика в СУ „Св. Климент Охридски“. Цялата си кариера свързва с журналистиката и с областта на образованието и културата, които са ѝ ресор във вестник „Борба“, където работи вече 20 години.

Стихосбирки: „Пъстро сърце“ (1992), „Врата през дъжда“, Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“ (1996), „Неволно“ (1999), „Дъщерите на Каї“ (в съавторство с Марина Петрова), изд. „Слово“ (2002), „Надежда за още“, изд. „Захарий Стоянов“ (2012).

И книга с проза „Раждането на щастливата жена“, изд. „Абагар“ (2017).

АРХ. МАТЕЙ САВОВ, СЪЗДАТЕЛ НА ВЕЛИКОТЪРНОВСКОТО АРХИТЕКТУРНО БЮРО „МАТИС“:

ЖИЛИЩАТА СЕ ПРОМЕНЯТ МНОГО БЪРЗО. ПРЕДСТОИ ФУНКЦИОНАЛНО И ДИГИТАЛНО ПРЕОБОРУДВАНЕ НА ЖИЛИЩНИТЕ СГРАДИ

интервю на Силвия Златкова

Арх. Матей Савов е роден през 1953 г. във Велико Търново. През 1979 г. завършва ВИАС София – архитектура. В периода 1979-1992 г. е ръководител група в ЗПО Велико Търново. От 1992 г. до днес е управител на Архитектурно бюро „Матис“.

Арх. Савов, представете накратко Архитектурно бюро „Матис“ ЕООД, Велико Търново. Кога и как създадохте едно от водещите бюра в региона?

- Архитектурно бюро „Матис“ ЕООД, В. Търново е учредено през 2005 г. Едноличното дружество е правопреемник на ЕТ „Архитектурно бюро МАТИС – Матей Савов“ с регистрация от 1992 г. Основната дейност на проектантския екип е свързана с проучване и проектиране на обществени, жилищни и промишлени сгради, инфраструктурни обекти, интериорни решения и дизайн, градоустройство, ландшафтни решения, консултации. Услугите, които предлагаме са в областта на прединвестиционните и предпроектни проучвания, консултации във всички етапи на инвестиционното проектиране, комплексно проектиране по всички части, включително идейни и работни интериорни решения. Дейността на фирмата включва още адаптация на стари сгради към нови функции и санирането им съгласно нови нормативни изисквания, свързани с европейски директиви. В допълнение извършваме координиране на проекти във всички проектни фази, съгласуване на проектна документация, авторски и инвеститорски контрол. Предлагаме също така консултантска услуга за инвеститорите при изготвяне и дефиниране на техните инвестиционни намерения, изготвяме тръжна документация, участие в организационни срещи с оференти.

Разкажете повече за екипа от специалисти, с който работите и какъв е обхватът на дейността ви.

- Архитектурно бюро „Матис“ ЕООД разполага с добре подготвен екип от специалисти, което гарантира на всеки клиент индивидуален подход, а на всеки проект – адекватно и качествено решение. Работата на екипа обхваща целия цикъл от консултиране при избор на подходящ терен за строителство, пространствени и функционални проучвания на средата, изготвяне на вариантни обемно-пространствени и функционални решения на сградите, проектиране и изготвяне на техническа

арх. Матей Савов

„Грийн парк“, жилищно-търговска сграда

Бизнес център на фирма „Тремол“

документация по всички части. Екипът ни извършва проследяване, координиране, съгласуване на работата на проектантите във всички проектни фази, до избор на утвърдени фирми за изпълнение на строително-монтажни и довършителни работи. В екипа ни през годините са участвали над 60 специалисти.

Какви ваши проекти се реализираха за тези години и какви са в ход?

- Реализираните сгради през тези години не са малко. Не съм ги броил и не бих го направил. Това са различни видове сгради, като преобладаващи са жилищни сгради и комплекси, построени основно във Велико Търново, комплекси в Разград, Варна, Габрово и някои други градове в страната. Част от реализираните сгради във Велико Търново са: комплекс „Грийн парк“, включващ търговска, жилищна и офисна част, проектите на местната строителна компания „Илстрой“: комплекс „Боляри“, жилищен комплекс „Слънчев ден“, поредицата от жилищни сгради на фирма „Роуд“ в жк „Триъгълника“, бизнес център „Тремол“ и много други.

В ход е изпълнението на няколко по-големи жилищни обекта по наши проекти. Пред завършване е комплекс „Мармарлия“ с осем броя жилищни сгради и разгъната площ над 30 хил. кв. м с магазини и гаражи на местната фирма „Инвестстрой ВТ“. Жилищен комплекс „Водостроител 2“, който е в процес на изпълнение и се очаква да приключи през следващата година. В ход е строителството Етап 1 на жк „Орловец“ и се очаква да приключи през 2021 г. От жилищните сгради в напреднала фаза е жк „Яворов“ – II етап.

Коя е най-емблематичната ви реализация?

- Нямам „любимо дете“. Пред завършване е жк „Мармарлия“ и в този момент работата и основните ми вълнения са насочени натам. До този етап реализацията на този обект най-плътно

се доближава до проекта, а това винаги радва архитекта.

Какви са тенденциите в проектирането на жилищните сгради?

- През последните 30 години функционално и технологично жилищните сгради се променят много бързо. Жилището е „машина за живеене“. Не помня кой го беше казал, но като машина няма как жилището да остане далече от дигиталната ера. Предстои ни скоростна дигитализация на дома, превръщането му в „умна къща“. В много страни се правят опити за 3D принтиране на къщи. Много скоро, след преболедуването на „детските болести“ на тази технология, тя ще е основната за изграждане на домове.

Как виждате развитието на Велико Търново през следващите години? Ще се задръжи ли според вас този жилищен подем? Докога и каква според вас е перспективата?

- В годините Велико Търново се разраства екстензивно. През 1945 г. градът е бил с население малко над 15 000 жители, към днешна дата регистрираните жители са около 80 000, а реално живеещите са повече. Територията му се е увеличила над четири пъти. Явно този град има потенциал да привлече хора, търсещи не само препитание, но и добро място за живеене, образование, култура и история.

Относно жилищния подем – нови жилища винаги са се търсили и ще се търсят. В контекста на казаното, предстои функционално и дигитално преоборудване на „жилището“, а оттам и необходимостта от нови жилищни сгради и основни реконструкции на старите. Това и сериозната историческа напастеност на града ме прави оптимист за развитието му.

„Грийн парк“, офисна сграда

Жк „Мармарлия“ (Визуализация)

Жк „Водостроител 2“ (Визуализация)

Жк „Мармарлия“ (Визуализация)

Жк „Орловец“ – втори етап (Визуализация)

ЖК „МАРМАРЛИЯ“ – МЕГАКОМПЛЕКС ПРЕД ЗАВЪРШВАНЕ

Над четири пъти се е увеличила територията на В. Търново през годините. През 1945 г. градът е бил с население малко над 15 000 жители, към днешна дата регистрираните жители са около 80 000, а реално живеещите са повече, споделя част от фактологията, показваща разрастването на града арх. Матей Савов, съзателят на Архитектурно бюро „Матис“ – едно от водещите архитектурни бюра в региона. Той е категоричен, че градът има потенциал да привлича хора, определя го като добро място за живеене, образование, с богата култура и история. Относно жилищния подем и развитието на града е оптимист – „нови жилища винаги са се търсили и ще се търсят“, казва арх. Савов. Определя жилището като „машина за живеене“. За реализираните сгради по негов проект казва, че няма „любимо дете“. По проект на Архитектурно бюро "Матис" е в ход строителството на няколко мащабни жилищни проекта.

Пред завършване е жилищен комплекс „Мармарлия“ с осем броя жилищни сгради и разгъната площ над 30 хил. кв. м, изграден на мястото на „Аптечно управление“ във Велико Търново с възложител местната фирма „Инвестстрой ВТ“.

Комплекс „Мармарлия“ включва 216 апартамента, 170 паркоместа, 30 магазина, 10 офиса, първите три от които са разположени на северозапад, останалите – на юг, югоизток и изток. Партерните етажи са заети от офиси, банков клон и магазини, включително голям магазин, разположен във вътрешния двор, а сутеренът – от два подземни гаража, магазини, фитнес. Разположен непосредствено до един от най-красивите паркове на Велико Търново – парк „Дружба“, в централната зона на града и икономически активен район, комплексът граничи с една от основните улици на града – ул. „Мармарлийска“. Комплексът съвместява едновременно комуникативно и спокойно място с добра панорама към парка и околните зелени хълмове. Изградените жилища в комплекса са разположени в два основни блока (А и Б), подземен и надземни паркинги, детски площадки, офиси и голям магазин за първично обслужване. Голямото зелено пространство в центъра на комплекса гарантира както благоприятен климат във всички апартамента, така и спокойно място за игра на деца и уют на затворените комплекси. За всеки тип апартамент е разработен интериорен

Жилищен комплекс „Слънчев ден“

Жилищна сграда на фирма „Роуд“

жк „Мармарлия“ (реализация)

жк „Мармарлия“ (реализация)

проект с високо качество на довършителните работи и висок стандарт на обитаване.

Проекти в строеж

Жилищен комплекс „Орловец“, Етап 1

Това ще е първият във Велико Търново комплекс от затворен тип с контролиран достъп. Жилищен комплекс „Орловец“ ще се разположи на площ около 13 дка в кв. „Картала“ и от всички страни е заобиколен от улици. Комплексът има уникално разположение в предпочитания за живеене кв. „Картала“. На запад граничи с парка на жк „Картала“, на изток с борова гора, а на север и юг с вече изградени жилищни сгради.

На територията му се предвижда изграждане на пет жилищни блока с магазини, апартаменти и необходимия брой гаражи и паркоместа. Голямото озеленено пространство в центъра на комплекса гарантира както благоприятен микроклимат във всички апартаменти, така и спокойно място за игри на деца, също и уют на затворения комплекс.

При окончателното сизавършване ще се простира

на близо 40 хил. кв. м разгърната застроена площ. Строителството ще протече в два етапа. При първия етап ще бъдат изградени блокове 1 и 2, а при втория етап – блокове 3, 4 и 5. Очаква се първият етап от изпълнението на комплекса да приключи през следващата година. Възложител е „Строителна компания ВТ“ ООД.

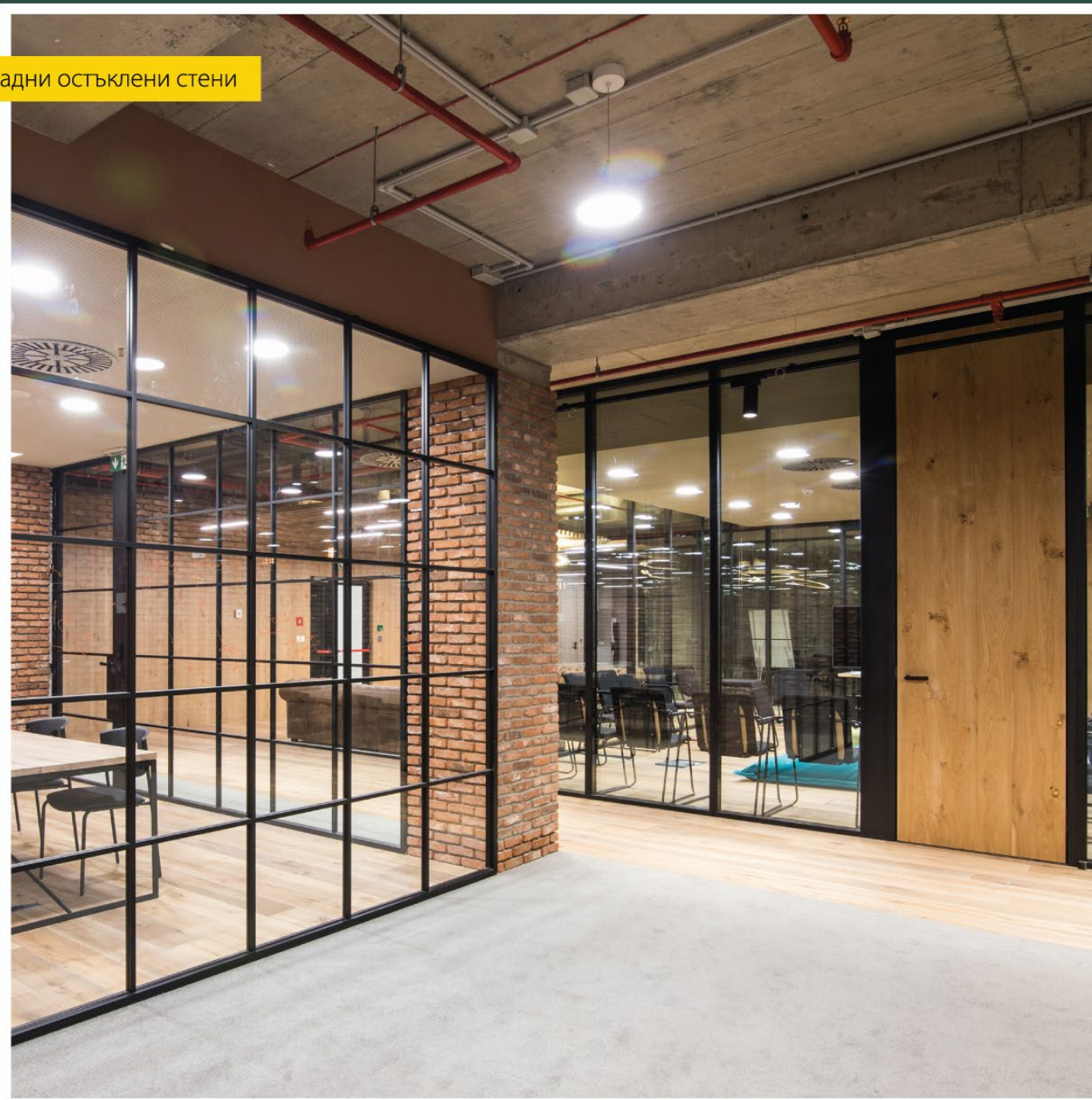
Жилищен комплекс „Водостроител 2“

В процес на изпълнение е жк „Водостроител 2“, разположен също в кв. „Картала“. И тук строителството е разделено на два етапа. Първият се изпълнява в източната част на имота и включва жилищни входи А и Б с 24 броя апартаменти, 4 гаража и паркоместа и 3 магазина. Вторият етап се разполага в западната част и включва: жилищни входи В и Г с 27 броя апартаменти, 14 гаража и паркоместа, 4 магазина, 15 подземни гаража, 3 бр. подземни и 34 открити паркоместа. Строителството се очаква да приключи през 2021 г.

Жилищен комплекс „Яворов“ – II етап

От жилищните сгради в напреднала фаза е вторият етап на жилищен комплекс „Яворов“.

преградни остъклени стени

• интериорни врати • луксозни входни врати

• капандури • прозорци • окачени остъклени фасади • слънцезащити • щори • сгъващи врати • плъзгащи врати • входни врати

— НАШИ БРАНДОВЕ —

ART
PARTITIONS | DOORS | WINDOWS

FANCY
STRUCTURALLY BONDED

PANORAMA
DOORS | WINDOWS

MOBY
FLEXIBLE/OPERABLE
WALL PARTITIONS

entrance
ELIT
DOORS

АРХИТЕКТУРАТА Е ИЗЖИВЯВАНЕ И ВЪЗПРИЯТИЕ НА СЕТИВАТА

арх. Стефан Цонев

Роден през 1978 г. в София.

Има магистърска степен по архитектура от Университета в Щутгарт, Германия. Работил е за архитектурното бюро FOSTER + PARTNERS в Лондон след дипломирането си. Носител на няколко награди и отличия от европейски архитектурни форуми и признание от архитектурната камара на Баден-Вюртенберг и Баварската камара на архитектите. Работил е и за архитектурно ателие cdr-architektur в Германия.

Развива собствено архитектурно бюро С-АРХ-БИЛДИНГ ЕООД от 2010 г. в гр. Велико Търново и работи по проекти в цялата страна и в чужбина.

Убеден съм, че оптимизирането на градската среда и въвеждането на модерни технологии и иновации за екологично устойчиво развитие е посоката, в която трябва да се развиват архитектурните проекти.

Важен е балансът за качеството на живот – между образование, здравеопазване, сигурност, приобщеност, свободно време и възможност за реализация. Той трябва да дава на отделния индивид и семейството му възможност за лесно планиране на бъдещото му развитие.

Архитектурата е изживяване и възприятие на сетивата и въпреки че има стандарти, породени от физиологията на хората, психологическото изживяване и въздействие за всеки човек е различно и индивидуално. Въздействието на затвореното пространство, в което се намираме и което ни обгражда, неизменно влияе на комплексните ни усещания за комфорт, щастие и добро чувство като цяло, въпреки ежедневните проблеми, с които всеки се сблъсква и му се налага да преодолява.

Комплексността на един проект зависи от изживяванията и възпитанието на възприетията през живота на дадения възложител и инвеститор, до момента в който той се е решил на стъпката да построи нещо свое, като мине през етапа на проектирането и визуализирането на собствената си идея. Архитектът е човекът, който трябва да го съпровожда и помага във вземането на решения, необходими за действителната реализация на проекта, които да са балансът между фантазия и реализъм, породени от съответните дагености.

Участвал съм в знакови проекти. Един от тях е Правителственият комплекс (така нареченият Вторичен софийски център) в столицата през 2009 г., който трябваше да се осъществи на бул. „Цариградско шосе“. В конкурса участваха кандидати от „Топ 10“ на световната архитектура с архитектурни бюра от Лондон, Милано и Париж. От българска страна участваха два консорциума „АДАИС“ и „Г-3“, създадени от български архитектурни и инженерни бюра. Аз участвах в консорциум „АДАИС“ от страна на архитектурното бюро „Студио Нурков“, за което работех по онова време. Този консорциум беше съставен от 19 български архитектурни и инженерни фирми, с председател арх. Георги Бакалов и зам.-председател арх. Димитър Димитров.

Самият конкурс имаше международно жури и проектът беше класиран на 3-то място след проектите на победителя арх. Доминик Перо и подгласниците му от архитектурно бюро „Фостър + Партнърс“.

Друг интересен проект е басейнът с отварям

покрив, който се намира в хотелски комплекс в село Шкорпиловци и е реализиран през 2012 г. Той е първият подобен в България. Възложител е Георги Демиров – управител на варненска фирма. Той е човекът, който имаше визията да бъде изградено нещо нестандартно и търсеше проектант с подобно мислене.

Идеята беше да имаме басейн с минерална вода, който да бъде достатъчно открит през лятото и достатъчно закрит през зимата, за да може да се използва цялогодишно, което да направи черноморския курорт атрактивен и през времето, когато е извън активния сезон.

Тук е мястото да отбележа заслугата на конструктора инж. Пламен Боянов, който пое отговорността да разработим тази комплексна и отговорна задача и на екипа от варненски инженери – инж. Иван Иванов и инж. Марин Маринов, с които разработихме задвижването. Самият басейн беше изпълнен от инж. Николай Ангелов и инж. Стоян Кожухаров, с които чудесно си партнирахме за успоредното изграждане на басейна и връхната конструкция. Имах удоволствието да работя с тези чудесни професионалисти, което беше ключът към изключително лесната и бърза комуникация, което в крайна сметка доведе и до съответния резултат.

Обектът беше открит през пролетта и функционира през този летен сезон. За моя

радост отзивите за обекта от почиващите са изключително положителни.

Проектът на това съоръжение е първи по рода си за България и беше доста сложен като задание от страна на възложителя, защото трябваше да се съобразим с много предварителни ограничения и с изключително кратки срокове.

Самото подвижно съоръжение премества 20 м, а размерите на покривната площ са 20 м на 24 м. Височината на самото подвижно съоръжение е по-малко от 3 м, което беше част от заданието и допълнително усложни проекта.

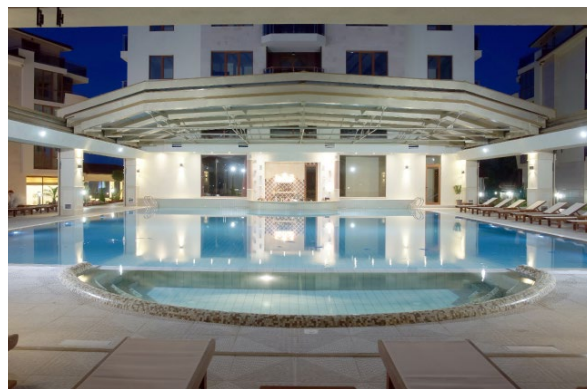
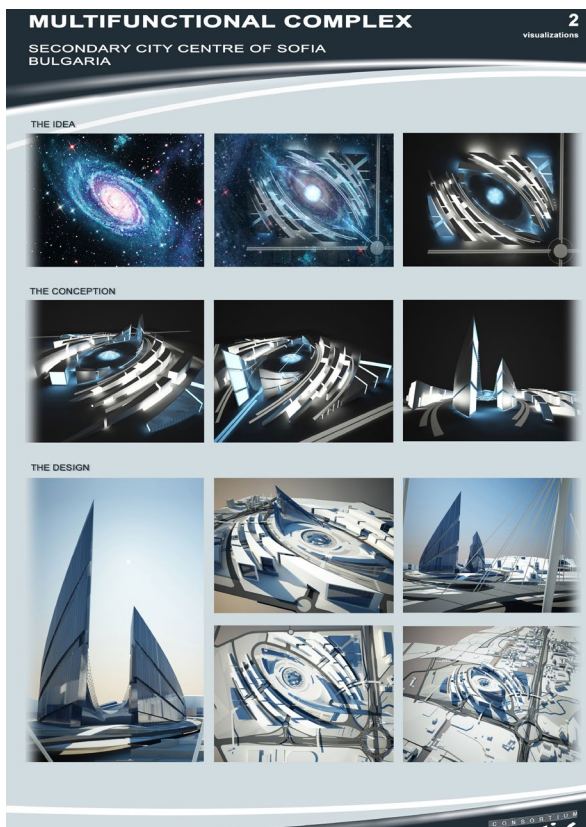
Подвижната конструкция е покрита с олекотен материал – поликарбонат, с достатъчно добри топлоизолационни качества. В случая стъклото беше неудачен материал заради тежестта си. Обаче пък използването на съвременния материал е изключително успешно, защото светлината изпълва цялото пространство и създава матиращ ефект. Така летовниците, които са в затворено съоръжение, се чувстват като на открит плаж.

Вместимостта на басейна е около 400 кубика минерална вода и дава възможност за поддържане на здравето на посетителите. Вентилацията е перфектна и независимо от атмосферните условия има приток на свеж въздух и усещане за комфорт.

За мен беше удоволствие да работя с инвеститора, който има усет за красивото и оригиналното. Това е много важно, защото

Сн. консорциум „АДАИС“

Басейнът с отварям покрив, хотелски комплекс с. Шкорпиловци, Сн. Георги Демиров, 2012

днешните туристи вече търсят други, по-различни преживявания, особено през периода на почивката.

Следващият по-нестандартен и анонсиран като „най-оригинален“ проект беше реализиран като дарение за Община Велико Търново през 2014 г. В подкрепа за кандидатурата на града за културна столица на Европа през 2019 г.

Основната концепция на проекта е използването и впитането в разработката на една основна геометрична фигура като равностранния триъгълник, която е натоварена с много символика още от най-дълбоката древност и стига до Вавилон и Древна Гърция, когато се е смятало, че светът е изграден от четири основни елемента, наричани в наше време „класически“. Те са огън, въздух или небе (в различните култури), вода и земя. Символите на тези четири елемента са свързани със или са равностранен триъгълник. Основоположни са и за много други аспекти на живота ни като посоките на света, зодиакалните знаци и много други.

Основният елемент за изграждането на павилиона е равностранният триъгълник и за да бъде една идея по-интересна от „обикновен“ равностранен триъгълник, този основен елемент е решен като тримерен обект, изграден от 7 повърхнини. Основният материал, от който се изграждат триъгълниците и целият павилион е дърво. Решено е 7-мата повърхнина на основния

триъгълник да е прозрачна, което е мое решение и искам да символизира „прозрачността“, към която нашето тепърва прохождащо гражданско общество се стреми.

Идеята е да вpletем към така или иначе вече натоварения със символика триъгълник с митичното число седем, което пък от своя страна е сборът на числата 3+4, които съответно символират целостта на духовното и материалното. 3 – духовното (светата Троица) и 4 – материалното (4-те класически и древни основополагащи елемента).

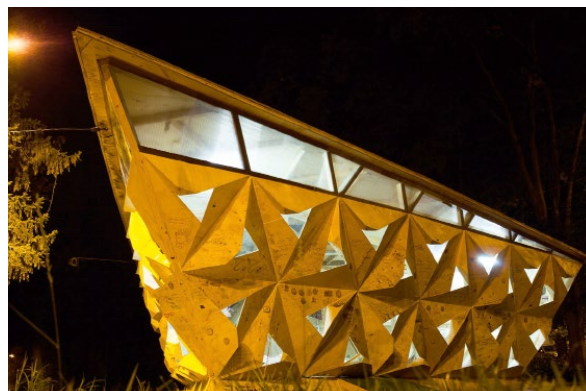
За да е още по-интересно и сложно, павилионът е конципиран да бъде изграден от 77 равностранни обемни триъгълника, като крайният резултат също носи символика и е една триъгълна пирамида, обърната с основата нагоре, с отстранен връх, което да показва и напомня, че това място е създадено за истинските, земните хора, които с ежедневните си решения поддържат "върха" или „елита“, символизиращ върха на една пирамида, на раменете си. В идеята за демокрацията, към която обществото се стреми от вече повече от 30 години, нормалната пирамида няма своето място.

Хората, за които беше създаден павилионът, трябваше да се чувстват поканени да творят и споделят идеите си в него, като използват дървени шайби, върху които да изписват идеите си или да рисуват върху тях и след това да ги

Басейнът с отваряем покрив, хотелски комплекс с. Шкорпиловци, Сн. Георги Демиров, 2012

Павилион, дарение за Община В. Търново, 2014, Сн. Милан Миланов

залят върху страните на павилиона и да станат съпричастни към идеята и духа на кандидатурата на Велико Търново за културна столица на Европа през 2019 г.

Продължавйки темата с обекти, изпълнени изцяло от дърво, не мога да не спомена и дървената къща в Горна Оряховица.

Във функционално отношение проектът спазва заданието от възложителя, което като основна функция е за жилищни нужди. Еднофамилната сграда е на два етажа, изцяло изградена от дървена носеща конструкция и дървени преградни стени.

На кота ±0,00 са разположени следните помещения: вх. преддверие с площ 6,2 кв. м; спалня с площ 18,5 кв. м с баня и WC към нея с площ 3,8 кв. м; баня и WC с площ 6,6 кв.м; коридор с площ 10,3 кв.м; килер с площ 4,9 кв.м; кухня-трапезария, хол и всекидневна с площ 62,9 кв. м и тоалетна под стълбищно рамо с площ 3 кв. м.

Застроената площ на първия етаж е 130,2 кв. м.

На кота +3,20 се достига чрез двураменно стълбище с общо 20 бр. стъпала с височина 16 см. На това ниво са разположени следните помещения: спалня 2 с площ 26,8 кв. м, спалня 3 с площ 15,3 кв. м и тераса към нея от 4,3 кв.м, баня с WC с площ 5,2 кв. м, коридор с площ 9,7 кв. м, стая за забавления с площ 48,6 кв. м и тераса към нея с площ 4,3 кв. м. Застроената площ на втория етаж е 147,2 кв. м.

Проектът за еднофамилна къща в с. Самоводене също бих причислил към нестандартните заради второто ниво с великолепна гледка, което разнообрази на пръв поглед относително стандартната едноетажна еднофамилна сграда.

В областта на обществените сгради са реализирани проекти, някои от тях с интересни решения като модернизация, внедряване на енергоспестяващи мерки и изграждане на достъпна среда в сградата на ОУ „Св. св. Кирил и Методий“, вкл. благоустрояване на дворни площи, гр. Габрово.

В областта на промишлените сгради също са реализирани много проекти, някои от тях с интересни и нестандартни решения. Например разширение на второ ниво на съществуващо производство за тестени изделия собственост на хлебозавод „ЯНА-1“ ЕООД, с. Ресен.

Това е сграда над съществуващ производствен цех и разширението беше осъществено без спиране на работния процес на фабриката на първото ниво, докато се изграждаше второто.

Едно от основните изисквания при нас като проектанти при 90% от всичките ни промишлени обекти, които сме изпълнили с проектантския екип, с който работим от 2010 г.

Предстоят нови и интересни разработки, които да бъдат реализирани.

Сградата на XXI век, в която трябва да прекарваме работния си ден, трябва да бъде иновативна, интелигентна, екологична и в унисон със съвременните технологии, а ние като архитекти имаме възможност да даваме и насоките за развитие на технологиите, нещо, което разработвах по време на дипломната си работа в Университета в Щутгарт. Колегите в западните страни се възползват от тези технологии, но в България, както с всичко останало, тук закъсняваме. Затова съм решил да вървя по

*Дървената къща в Г. Оряховица,
Сн. Стефан Цонев*

*Еднофамилна къща в с. Самоводене,
Сн. Стефан Цонев*

Сградата на ОУ „Св. св. Кирил и Методий“, гр. Габрово, Сн. БАУМИТ

собствен път в архитектурата, независимо от кризата или реалностите в нашата страна. Съвременните технологии имат възможностите да създават комфорт за хората, които работят в тези сгради. Под комфорт разбирам не само достатъчна осветеност и изпълнение на всички физични параметри, описани в нормите,

а и минимизиране на стреса, провокиране на желание не просто ползващите сградата и архитектурните обеми да работят, а да творят, което само по себе си означава да се чувстват мотивирани и свободни да генерират нови нестандартни и полезни идеи. Моята визия за съвременната сграда е хармония от свобода, светлина, уют и творчески порив.

Хлебозавод „ЯНА-1“ ЕООД, с. Ресен, Сн. Стефан Цонев.

Предстоящи проекти – Визуализация

ОТКРИТ ПРОЕКТ ЗА ЦЪРКВА НА АРХИТЕКТОН ДИМИТЪР СЕРГЮВ ОТ ТРЯВНА

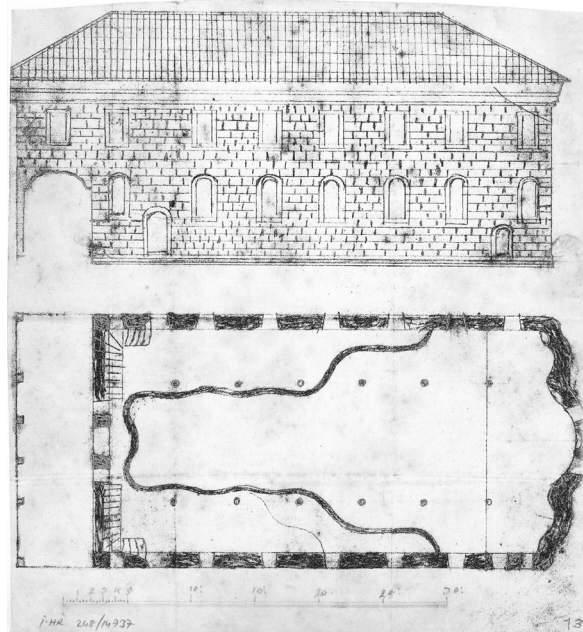
арх. Милен Маринов

Арх. Милен Трифонов Маринов е роден и живее в гр. Велико Търново. Завършва художественото училище в гр. Трявна, специалност „Дърворезба“ и архитектура във ВИАС – София през 1992 г. Дипломира се в катедра „Обществени сгради“ при проф. Благовест Вълков. Дипломната му работа на тема „Летище София“ е отличена с наградата на САБ. Работи по изучаване и опазване на културното наследство.

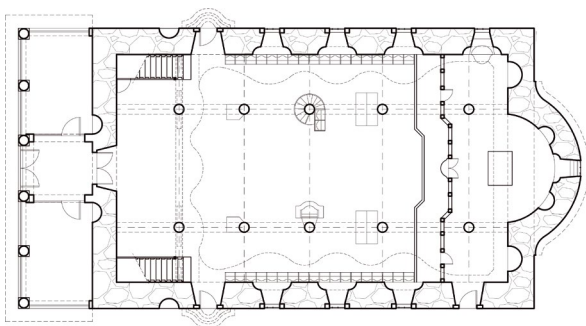

В новооткрити документи и запазени преписки в Османския архив в Истанбул се откри неизвестна досега кореспонденция от град Котел. Същата съдържа искане – писмо за построяване на нова църква в града. Датата на искането е 12 април 1870 г. Като приложение и илюстрация на своето желание поданиците са приложили и графична част – чертеж от един лист, а писмото съдържа описание на точните размери на бъдещата църква. След архитектурен анализ, събиране и обработване на писмени публикации и документи се установява по безспорен начин, че графичната част от писмото е проект за църква. Проектът е за църквата „Св. св. Петър и Павел“, изработен е през 1833 – 1834 г. от архитектон Димитър Сергюв от град Трявна.

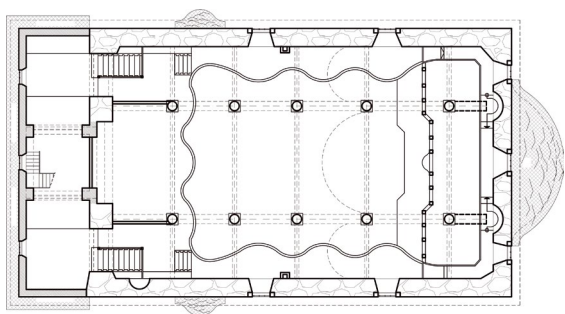
Строителството на култови сгради от немюсюлманските поданици на Османската империя се осъществява след преминаването на строго определена процедура, чиято регламентация в т.нар. Класически период XV – XVII в. се различава от тази през XIX в., когато започва епохата на Танзимата. За съжаление, акцентите в историческите изследвания падат основно върху процедурата за строителство на църкви в ранния период и едва в последно време се наблюдава интерес и към промените, настъпили през XIX в. При управлението на султан Махмуд II (1808-1839) се наблюдава

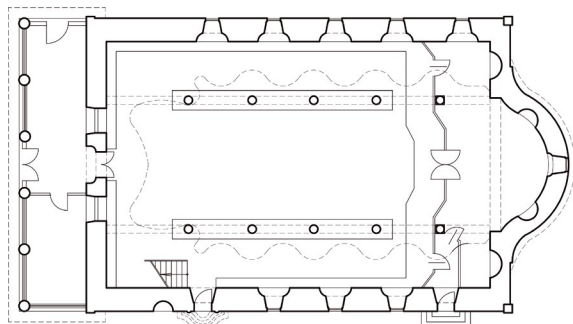
„Св. св. Петър и Павел“, гр. Котел (1834 – 1836)
от османския архив I.HR.00248

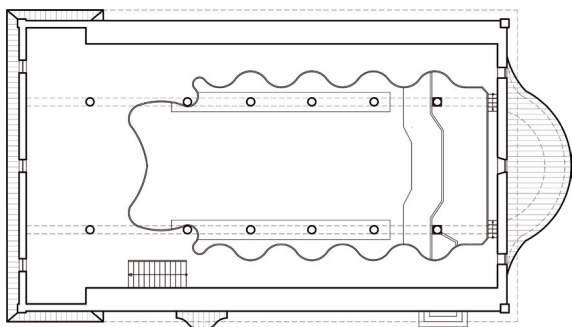
„Св. Георги“, гр. Трявна (1832-1837) – първо ниво

„Св. Георги“, гр. Трявна (1832-1837) – второ ниво

„Св. Архангел Михаил“, 1860, с. Червена Вода,
Русенско – първо ниво

„Св. Архангел Михаил“, 1860, с. Червена Вода,
Русенско – второ ниво

бум в издаването на разрешения за строеж на нови или ремонт на вече съществуващи църкви в балканските провинции на Империята. Този процес е продължен и при управлението на султан Абдул Меджид I (1839 – 1861) и особено след провъзгласяването на втория реформен акт на Танзимата – Хатихумаюнът от 1856 г., който вече задава конкретна правна рамка на процедурата по строеж или ремонт на християнските храмове.

Запазената османска документация в българските архивохранилища се ограничава основно до финалния етап на процедурата – издадените султански фермани, които разрешават на населението в дадено селище да построи нов храм или да ремонтира вече съществуващ. В настоящото съобщение са използвани новооткрити документи, съхранявани в Османския архив в Истанбул (*Başbakanlık Devlet Arşivleri – Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı*), свързани с желанието на населението на Котел да построи своя втора църква. Те се съхраняват в архивен фонд *İrbde Hariciye (IHR) 248* и обхващат цялата процедура – от изпращането на молбата на котленските първенци до издаването на везирското тескере, на чиято база е издаден и султански ферман, разрешаващ строителството на новата църква, който обаче не е включен в преписката (общо 17 страници). Посочените османски документи включват и графична част от един лист, с печатите на Османския архив, които са доказателство за автентичност.

Писмото на котленци с дата 12 април 1870 г. е искане за построяване на нова черква „Св. Богородица“ с определени размери и като графика са приложили план и фасада на църковна сграда. След събиране на допълнителна информация и архитектурен анализ се установи, че графичната част представлява проект на църквата „Св. св. Петър и Павел“ в Котел. Изработен е от архитектон Димитър Сергюв от Трявна през 1833 – 1834 г.

Тревненецът Димитър Сергюв, син на потомствения тревненски строител уста Сергю, е роден около 1790 – 1792 г. (последни проучвания показват 1806 г. за година на раждането му). Учил се като чирак и калфа при баща си и започнал да строи като майстор-строител. Една от ранните му творби е „Калинчевата къща“ в Трявна (1830). За първи път се подписва като архитектон на църквата „Св. Георги“ (1832 – 1837) в село Любенова махала.

От летописеца Жендо Вичев и от Константин Иречек научаваме за строителството на църквата „Св. св. Петър и Павел“ в Котел. От летописеца Жендо Вичев научаваме, че строителството е подготвено през 1833 г., а на 1 май 1834 г., след служба, майсторите са започнали да разрушават старата църква и да изграждат новата. Главният майстор е уста Досу: „що беше челякът без мустаки, без брада сиреч късе и имаше йощи едно младо момче именям уста Димитър“ (Димитър Дойковчето – б.а.)¹.

Константин Иречек отбелязва, че църквата се е отличавала „с хубавата си орнаментика по изкусно изрязаните врати на иконостаса“ и добавя, че „цялата работа се ръководила от един самоук майстор Димитър от Трявна, който казват и днес е жив (става дума за резбаря Димитър Дойковчето – б.а.), показва ми ръкописния план на църквата и чистия чертеж на темплото с украшенията по него“².

¹ Тулешков, Николай. Храм „Успение Пресветия Богородица“ в град Търговище, 2002, с. 10.

² Иречек, Константин. Пътувания по България, 1974, с. 788; Тулешков, Николай. Черквата „Успение Пресветия Богородица“, с. 10; Христова, Вера. История на църквата

От тези писмени сведения стигаме до ясният факт, че Димитър Сергюв е изработил чертежи и оттам и сметки колко ще струват сградите и какви ще бъдат по размери. В Османската империя е царял ред, ясна йерархия и контрол по допускането и строителството на обществени сгради.

За архитектурния анализ са използвани сведения, огледи и снимков материал на всички известни църкви, построени от архитектон Димитър Сергюв. Църквата „Св. Георги“ (1832 – 1837), с. Лобенова махала, църквата „Св. св. Петър и Павел“ (1834 – 1836) в Котел, църквата „Успение Пресветия Богородици“ (1847 – 1849), с. Енчовци, община Трявна, църквата „Св. Георги Победоносец“ (1848-1852), Трявна, църквата „Успение на Пресвета Богородица“ (1849-1851), Търговище, църквата „Св. Арх. Михаил“ (1860), с. Червена вода, Русенско, църквата „Св. Възнесение“ (1868), с. Писанец, Русенско. Последната църква е довършена от неговия ученик първомайстор Генчо Кънев.

Когато за първи път се докоснем до такъв стар чертеж – проект от толкова известен майстор, какъвто е архитектон Димитър Сергюв, ръцете ни треперят.

Пред нас е изобразена църква, сграда в план, който е смесица между двата етажа, двете нива на църквата и фасадата ѝ от юг.

Планът и фасадата са поместени чисто академично, нагоре е север, абсидата е на изток и фасадата съответства на плана пред нас. Без съмнение тази графика е проект на църква, което ясно личи по графичния мащаб в долната част на листа. Същият е в турски (строителни) аршини през пет (5) аршина и първият, пет аршин е разделен на пръсти. Като знаем, че един аршин е равен на 24 пръста или на 0,758 м и 1 пръст е равен на 0,031 м, определяме размерите на начертаната църква. Без съмнение графичният мащаб определя чертежа като проект, реален проект с размери.

За султанския ферман е било необходимо да се знаят размерите за дължина, широчина и височина на сградата, както на големите сгради и на брой врати и прозорци. Именно това налага да се изработи план и фасада на църквата, за да се определят тези показатели за обекта.

Проектът на църквата в план е смесица от плановете на първо и второ ниво. Открит притвор, както на всички неговни църкви, вмъкнат в тялото на църквата. От запад колонада с пет арки, забележете, първата арка е широка, колкото е широка и арката в дълбочина. След това се дели на още три арки. Една от характерните черти на архитектон Димитър Сергюв е вмъкването на притвора в тялото на църквата. В по-късните си работи отделя притвора с корниз от обема на сградата. Пред нас по ходовата линия е входът на църквата от три врати – една централна и две по-малки. Следва ясният и симетричен план на църквата. За първи път майсторът изгражда две симетрични стълби за балкона, като част от тях възражда в себелината на западните стени на сградата³. Стегнатата, чиста симетрична композиция на цялата църква. Изобразен е характерният виец се лентъчен балкон на второ ниво, най-характерен за майстора. Същият балкон е на всички неговни големи трикорабни църкви и представлява виеца лента, съобразена с колоните. Динамиката на архитектурното пространство е с изключително усещане в интериора на храма. Забелязва се и вариант

³ „Св. Георги“ в Трявна, 2009, с. 26.

³ Тулешков, Николаи. Храм „Успение Пресветия Богородици“, с. 13-14.

Църква „Св. Архангел Михаил“, 1860 г., с. Червена вода, Русенско

Църква „Св. Архангел Михаил“, с. Червена вода, Русенско – детайл

Църква „Св. Архангел Михаил“, с. Червена вода, Русенско – интериор

на чертежа (на стената от юг на плана), като майсторът се е колебал за големината на балкона, но не му е стояло добре и е отпуснал балкона още на изток. В църквата „Св. Георги“ в Трявна и „Св. Арх. Михаил“ в с. Червена вода, Русенско, Димитър Сергюв достига до завършеност на балкона, като същият изцяло обикаля интериора на храма. Превръща го в галерия, макар и не по каноните на църквата, защото преминава и над олтарата на храма.

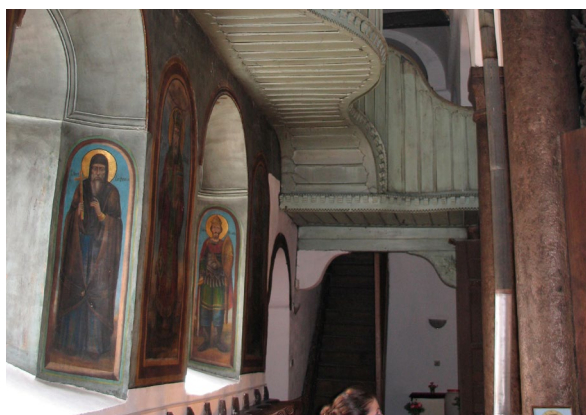
Трикорабната църква завършва с абсида, но забележете друг авторски похват, проскомидийните ниши се издвигват и на фасадата от изток. Така динамиката на трите кораба на църквата отекват и на фасадата от изток.

По чертежа на фасадата вече казахме за академичното ѝ поместване над плана на църквата. Фасадата е

Църква „Св. Георги“, гр. Трявна (1832-1837)

Снимка от наоса на църква „Св. Георги“, гр. Трявна

Църква „Успение Богородично“ (1849-1851), с. Енчовци, Тревненско

изградена от слян обработен камък на редова зидария. Обрамчващи камъни на прозорци и врати, каменен цокъл и широк профилиран каменен корниз. Всичките тези елементи на фасадата са характерни за фасадите на всички негови църкви, доразвити с нови детайли и похвати.

Църквата е с дебели каменни стени, дървени колони и дървен широк балкон, преминаващ и над открития притвор. Дървено засводяване на „скритата“ трикорабна базилика и дървена покривна конструкция с покритие от керемиди (турски керемиди). Изобразен е и иконостасът с една линия, тоест ясно е проектирано мястото на иконостасната преграда с размери, за която също се твърди, че е имало проект „... и чистия чертеж на темплото с украшенията по него“⁴.

⁴ Иречек Константин. Пътувания по България, с. 788;

За съжаление, църквата „Св. св. Петър и Павел“, построена от архитектон Димитър Сергюв в Котел през 1834 – 1836 г., изгаря през големия пожар, обхванал Котел през 1894 г. Пожарът е обхванал църквата от запад, каменните стени се разрушават от огъня, горят дървените колони, дървеният голям балкон, дървено засводяване и дървената покривна конструкция. През 1898 г. църквата е възстановена и силно преустроена, в строежа е участвал и първомайстор Генчо Кънев, най-известният ученик на архитектон Димитър Сергюв. Първоначалната планова схема е запазена, като е прибавен широк притвор от запад.

Проектът на църквата „Св. св. Петър и Павел“ е открит към писмо с дата 12 април 1870 г. на котленци с искане за построяване на нова църква. Размерите, които са искали за новата църква, са: дължина 45 аршина, широчина 25 аршина, височина 20 аршина, пет врати и 30 прозореца⁵. Същите размери са и могат да се отчетат в проекта на архитектон Димитър Сергюв. Това говори, че котленци са били доволни от работата на майстора и са харесвали своята църква „Св. св. Петър и Павел“, като са използвали проекта и за искане на султански ферман за допускане изграждането на нова църква. Съхранили и запазили са проекта на църквата си от уста Доси и около шест години след неговата кончина в 1864 г. са го използвали за искане султанско позволение - ферман за изграждане на новата си църква „Св. Троица“ в Котел.

Намирането на проект на църква, изработен от архитектон Димитър Сергюв е започнал от най-ниско стъпало, чирак и калфа, до достигане на един изключителен майсторлък – самобитно творчество и негов личен почерк. На млади години е правил макети от восък, под къщата му е имало свецоливница, а като архитектон е изработвал проекти с „карандаш“ на значими сгради – църкви, и правил сметки колко ще струват и за колко време ще ги построи. Архитектон Димитър Сергюв обучава и оставя редица свои ученици - майстори, като най-известният от тях е първомайстор Генчо Кънев от Трявна.

БИБЛИОГРАФИЯ

Кировъ, Г. *Летописъть на Женда Вичовъ отъ Котель. Сборникъ, научен отгътъ*, кн. XII, с. 367.

Русев, И. *Сие да се знае*, 1999, с. 29-32.

Тулешков, Н. *Храм „Успение Пресветия Богородици“*. Сборник доклади от Националната научна конференция, посветена на 150-годишнината от построяването на черквата „Успение Пресветия Богородици“ в град Търговище, 2002, с. 9-21.

Коева, М., Тулешков, Н. *Първомайстор Генчо Кънев*, 1987, с. 26-28.

Горанова, Л. *Тревненска архитектура*, 2008, с. 18-19.

Христова, В. *История на църквата „Свети Георги“ в Трявна*, 2009, с. 22-27.

Христова, В. *Църквата „Свети Георги“ в Трявна*, с. 11-15.

Стойков, Р., Русев, Ш., Аврамова, И., Петров, П., Иванов, Т. *Любенова махала. Исторически алманах. Част 1*, 2012, с. 128-131.

Тулешков, Николай. Черквата „Успение Пресветия Богородици“, с. 10.

⁵ Превод на писмото г-р Николай Тодоров.

ПРОЕКТ НА ПЪРВОМАЙСТОР ГЕНЧО КЪНЕВ ЗА ЦЪРКВАТА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“ В СВИЩОВ

арх. Милен Маринов

В средата на 2019 г. група османисти начело с доц. д-р. Гергана Георгиева от ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, д-р Николай Тодоров и д-р Невена Неделчева попадат на преписка в Архива при министър-председателя на Република Турция. Цялата преписка съдържа редица документи, искания за построяването на църковни сгради от Великотърновския край. Един от документите с индекс I.HR.00256 е преписка за построяване на нова църква в град Свищов. След получаването на копие от документите

и превеждането им от османотурски език на български от д-р Николай Тодоров се открива към същите и графична част. Писмото е резюме на молбата – искане за построяване на нова църковна сграда от вилаетската канцелария с дата 11 април 1872 г. В молбата се иска построяване на нова, четвърта черква с размери: дължина 36 аршина, широчина 22 аршина, височина 15 аршина. Към кореспонденцията по процедурата на искането са приложили и графика-план и ситуация на църковна сграда. След събиране

Най-старият кадастрален план на гр. Свищов, 1915

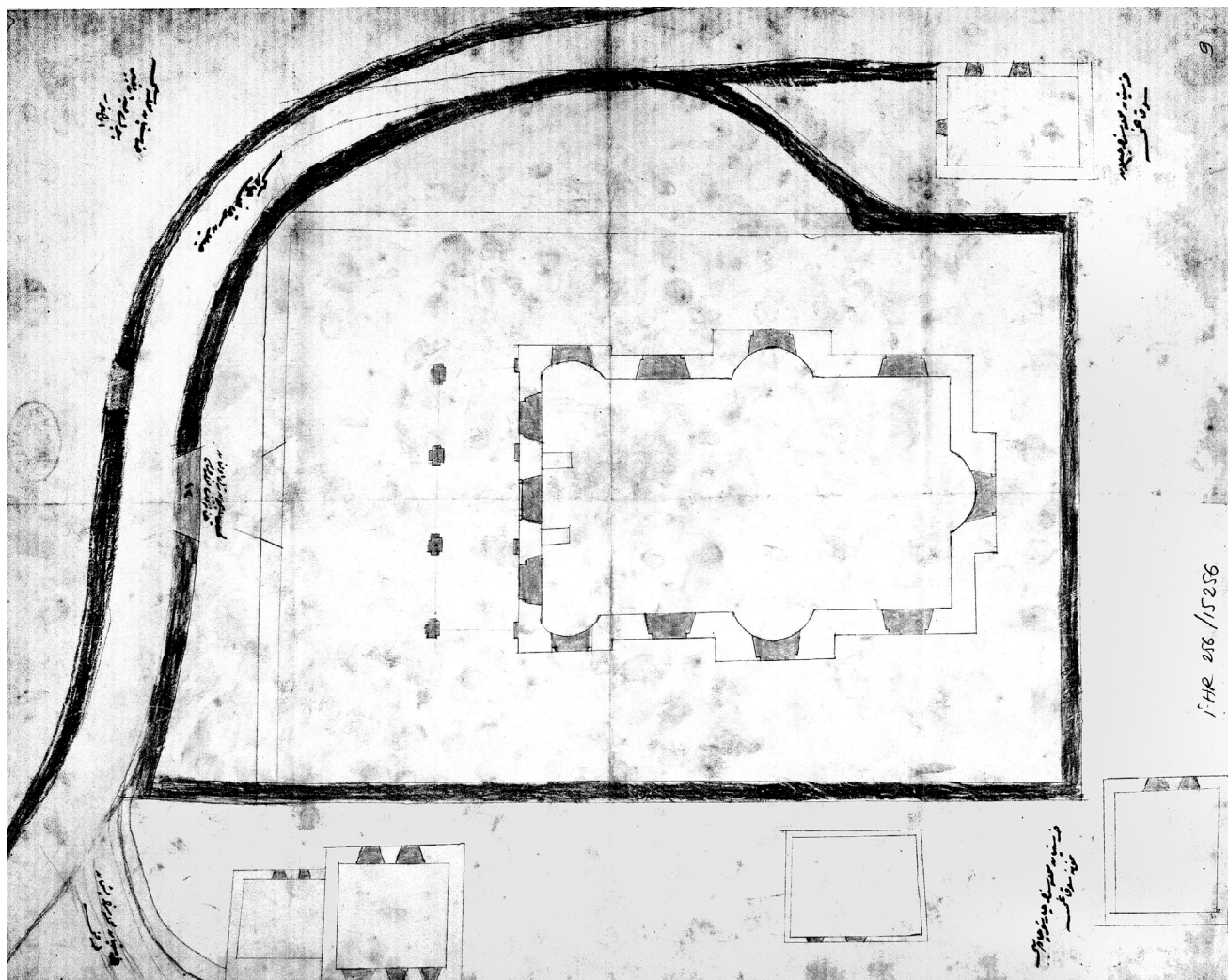
на допълнителна информация и архитектурен анализ се установи, че графичната част представлява проект на църквата „Св. св. Кирил и Методий“ в Свищов. Изработен е най-вероятно през зимата на 1871 – 1872 г. от първомайстор Генчо Кънев от Трявна.

Първомайстор Генчо Кънев от махала Генчевци (в близост до Трявна) е известен български първомайстор. Роден през 1829 г., Генчо Кънев е най-известният от учениците на архитектон Димитър Сергюв. Както своя учител, така и първомайстор Генчо Кънев е изработвал проекти за своите сгради.

Както отбелязва и проф. Николаџ Тулешков, по спомени на сина на майстора Дабко Уста Генчов, зимно време е чертаел с карандаш на хартия върху маса със стъклен плот. Нищо не е давал да се слага на масата и да се влиза в стаята му¹. Така че изработването на проекти от нашите възрожденски майстори не е било рядко действие, а е било целенасочена и

¹ Коева, М., Тулешков, Н. Първомайстор Генчо Кънев, 1987, с. 50.

утвърдена практика. Много често същите майстори давали проектите си на доверени хора майстори да ги работят на място, като те самите наглеждали строежа. Това доказва интелигентността и усета на нашите възрожденски първомайстори, които са строили много и разнородни обекти по българските и съседните нам земи. Освен църкви, и то най-известните, характерни и емблематични храмове, първомайсторът е строил и първите класни училища. Те са били като типови проекти, негов запазен знак, реализирани от неговите много братовчеди Генчовци, всичките от махала Генчевци, Тревненско. Другата причина за изработване на проекти е била искането от османските власти за строителството на църковни сгради. Това е била цяла регламентирана процедура с посочване на исканите размери, брой врати и прозорци и местоположение на сградата. Една преписка е от 7-8 до 12-17 документа, писма, подпечатани и написани на османотурски език, оформени от различните нива на турската

Проект и ситуация на църква „Св. св. Кирил и Методий“ гр. Свищов от първомайстор Генчо Кънев 1.HR.256

администрация. Писането по чертежите е било от тези администратори, за да укажат, да дадат пояснения на по-горните какво е изобразено: врати, прозорци, пътища, сгради и др.

И така пред нас е открит чертеж на църковна сграда в самостоятелен двор. За първи път се открива чертеж-ситуация с разположение на улици и допълнителни постройки, къщи. Остър и характерен ъгъл на улиците, характерна пресечка и прецизно начертана църковна сграда. С открит притвор от правоъгълни колони, три врати и характерни две конхи от север и юг. Абсида, също като конхите, отвън с правоъгълна форма, а вътре с полудъга. Датата на писмото е 11 април 1872 г., а разположението на църквата е в „Харизан махалеси“ в Свищов.

Прозрението ме озари, когато препрочетох пътеписите на Феликс Каниц „Дунавска България и Балканът“: „...През 1874 г. Свищов наброяваше около 2000 български, 100 влашки, 1532 турски и 160 цигански къщи ... Всички те са разделени в 6 махали, а също и махала „Крайна“, наречена още „Кенар“ или „Харизан“, в средната махала има трета църква – „Преображение“. Строежът на голямата църква завършва през 1867 г. Конструктивно тя не е свързана с града и в декоративно отношение е без особен стил, каквито са повечето модерни постройки в тези области, включително и в Цариград ... Свищовлии не харесваха новата си църква „Преображение“ ... и сега в „Крайната махала“ се строи нова църква, за която емигрираният в Букурещ богат търговец от Свищов на име Балабан завеща основен фонд от 1000 дуката. Благодарение на лихвите, други доброволни дарения и помощи капиталът бе увеличен и новият строеж осветен от търновския митрополит“².

Няма съмнение, че новата църква, за която говори Феликс Каниц в „Крайната“ махала или „Харизан махалеси“, е църквата „Св. св. Кирил и Методий“ в Свищов. Като ориентираме чертежа от османския архив, най-стария план на квартала и сегашния план на града, откриваме веднага, че това е същата църква, околните пътища и застройка.

„Църквата „Св. св. Кирил и Методий“ в Свищов принадлежи към най-значителните творчески изяви на Генчо Кънев. Той я строи, когато се намира в зенита на своето творчество и реализира само за няколко години Априловската гимназия в Габрово, училищата във Върбица и Елена и няколко по-малки сгради в други селища“³. Асен Василиев отбелязва: „Едновременно със

² Каниц, Феликс. Дунавска България и Балканът, 1995. Т. 2, с. 43-44.

³ Коева, М., Тулешков, Н. Първомайстор Генчо Кънев, с. 67.

строежа на Априловската гимназия уста Генчо Кънев наел и ръководил постройката на църквата „Св. св. Кирил и Методий“ в Свищов. В тази църква той е вложил значителни промени по отношение на общоприетите планове на строените дотогава църкви у нас“⁴. Изказаното от видния български учен мнение отразява вярно новаторския характер на тази църковна сграда. В нея Генчо Кънев изявява най-пълно схващанията си относно характера на българската архитектура, която трябва да заеме от европейската всичко най-добро и да го влече в собствената си образна система. „Църквата „Св. св. Кирил и Методий“ представлява творчески манифест на майстора, манифест, изразен на единствения писмен език, който той владее добре – архитектурния“⁵.

„Опитаме ли се да дадем оценка на църквата „Св. св. Кирил и Методий“ в Свищов като обект на нашето историко-архитектурно развитие и като степен от развитието на съзателя ѝ, трябва да отчетем, че Българското възраждане не притежава по-смело изпълнение на куполна сграда като пространство, размери и конструкция. ... Това поставя църквата на едно от първите места сред паметниците на културата у нас и налага за нея да бъдат полагани грижите, които тя напълно заслужава.“⁶

Уви, днес църквата „Св. св. Кирил и Методий“ в Свищов е в тежко, окайващо и обидно плачевно състояние. В резултат на големите земетресения през 1986 – 1987 г. куполът и покривът на църквата пропадат. Направено е защитно покритие около 1990 г. от ламарина, излети са бетони на покрива и монтирани строителни скелета (незнайно от кого и по какви проекти). И така църквата стои затворена, обрасла с растителност и паяжини (не искам да публикувам снимки от интериора ѝ). В затворения притвор местният свещеник изнася редовно църковни служби и молитви, включително и за СПАСЕНИЕТО и реставрацията на един ХРАМ, емблематичен за нашата възрожденска архитектура.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Коева, М., Тулешков, Н. Първомайстор Генчо Кънев, 1987.
Каниц, Ф. Дунавска България и Балканът. Т. 1, 2, 3, 1995 – 1997.
Христова, В. „Уста Генчо Кънев - един Данте в българската архитектура“. – Тревненска седмичка, 23.11.2009 г.
Василиев, А. Материали за тревненските народни майстори – строители и резбари. – Известия на ИГА, кн. 3-4, 1952.

⁴ Василиев, А. Материали за тревненските народни майстори-строители и резбари. – Известия на ИГА, кн. 3-4, 1952.

⁵ Пак там.

⁶ Коева, М., Тулешков, Н. Първомайстор Генчо Кънев, с. 69.

**АРХИТЕКТУРНО
ОБРАЗОВАНИЕ**

ВЕЛИКО ТЪРНОВО

арх. г-р Делфин Абулкер
арх. Флоранс Бабикс
арх. Галина Пировска
арх. Петър Петров
арх. Мартин Лазаров

„ЕКОЛ ДЕ ШАЙО“ В БЪЛГАРИЯ

ОБУЧЕНИЕТО В УЧИЛИЩЕ „ШАЙО“ ВКЛЮЧВА СЕДЕМ ДИСЦИПЛИНИ:

- История на архитектурата и изкуствата;
- Изследване на градска среда, територии и ландшафт;
- Две технически дисциплини от областта на строителството:
  - а – Конструкция и укрепване на стари сгради;
  - б – Материали и професионални умения в строителството;
- Теории и доктрини в областта на реставрацията;
- Законодателство, управление и икономика на недвижимите паметници на културата;
- Практически занятия: ателие и професионален стаж.

ЧЕТИРИМА ДИРЕКТОРИ РЪКОВОДЯТ ПОСЛЕДОВАТЕЛНО СЪВМЕСТНАТА ПРОГРАМА „ШАЙО-БЪЛГАРИЯ“:

- Ален Марино (Alain Marinos) – от 1996 до 2000 г.
- Франсоа Лоайе (François Loyer) – от 2000 до 2003 г.
- Мирей Грюбер (Mireille Grubert) – от 2003 до 2020 г.
- Беноа Мелон (Benoot Melon) – от 2020 г.

ЧЕТИРИ ЕКИПА ОТ ПО ДВАМА СПЕЦИАЛИСТИ – ГЛАВЕН АРХИТЕКТ ЗА ИСТОРИЧЕСКИТЕ ПАМЕТНИЦИ / АРХИТЕКТ ЗА ИСТОРИЧЕСКОТО НАСЛЕДСТВО СА ОТГОВАРЯЛИ ЗА ПРОВЕЖДАНЕТО НА КУРСА:

- Бенжамен Мутон (Benjamin Mouton) / Флоранс Бабукс (Florence Babics) – от 2000 до 2006 г.
- Доминик Ларпен (Dominique Larpin) / Florence Babics – от 2006 до 2009 г.
- Ришар Дюпла (Richard Duplat) / Florence Babics – от 2010 до 2016 г.
- Dominique Larpin / Florence Babics – от 2016 г.

СПИСЪК НА ОБЕКТИТЕ, ИЗУЧАВАНИ В РАМКИТЕ НА АТЕЛИЕТА ЗА 20-ГОДИШНИЯ ПЕРИОД НА СЪТРУДНИЧЕСТВО

- 2001 и 2003 г. – Арбанаси (край Велико Търново): изучаване на градската среда
  - Плаково (край Велико Търново): архитектурно изследване на църквата
- 2005 г. – Смолян: село в Родопите: 1 православна църква и 2 традиционни къщи
- 2007 г. – Овча могила: поселище в Дунавската равнина: 1 православна църква и 1 глинена къща
- 2010 г. – Долен: село в Западните Родопи: 1 православна църква и 2 къщи
- 2012 г. – Скорците: село в Предбалкана, близо до Трявна: 1 православна църква и 2 къщи
- 2015 г. – Черепиш: районът на православния манастир в Стара планина: 2 църкви и 2 сгради
- 2018 г. – Пловдив: старият град : 1 археологически обект и 4 къщи от епохата на Българското възраждане

ПРЕДСТАВЯНЕ НА СПЕЦИАЛИЗИРАНИЯ КУРС НА „ЕКОЛ ДЕ ШАЙО“ ПО ПОВОД 20 ГОДИНИ ОТ СЪЗДАВАНЕТО МУ

арх. д-р Делфин Абулкер
арх. Флоранс Бабицс

Делфин Абулкер

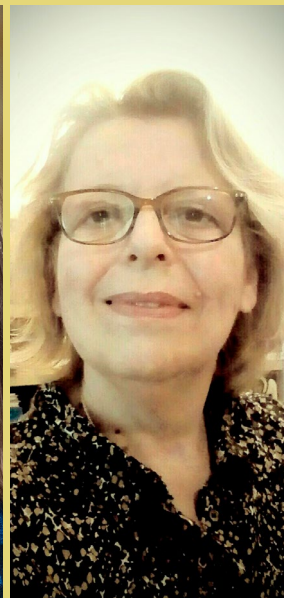
Делфин Абулкер е френска архитектка и предприемач, магистър по История на изкуството и доктор по Социология на изкуството. Заема длъжността заместник-директор на училище „Шайо“, отговарящ за развитието и партньорствата. Работила е като преподавател и лектор в различни архитектурно насочени учебни заведения, след което става Съветник по въпросите на архитектурата и културното наследство на министъра на културата Франк Рийстер.

Флоранс Бабицс

Флоранс Бабицс е архитект в областта на културното наследство с диплома от училище „Шайо“ (Париж, 1995 г.). Освен че е ангажирана с архитектурната си практика, от 2000 г. насам е един от ръководителите на курса на „Шайо“ в България и на уъркшоповете на „Шайо“ в Румъния и Италия. Член е на Борда на директорите на ISOMOS, Франция, и на Френско-британския съюз на архитектите.

арх. д-р Делфин Абулкер
PhD arch. Delphine Aboulker

арх. Флоранс Бабицс
arch. Florence Babics

ОБРАЗОВАТЕЛНИЯТ КУРС НА „ШАЙО – БЪЛГАРИЯ“
От 2000 г. училище „Шайо“ (École de Chaillot) и Националният институт за паметниците на културата (НИПК) в София обединяват усилията си за създаване на условия за специализация на архитекти в областта на културното наследство. Плод на това сътрудничество, професионалният курс на „Шайо-България“ е единствен по рода си на Балканите. 130 специалисти от България, Северна Македония и Сърбия, които са завършили курса в рамките на 8 сесии в продължение на 2 години, вече работят в областта на реставрацията, експонирането и адаптацията на архитектурното наследство, градската среда и ландшафта на Балканите. Те са главни архитекти в големите градове или развиват собствен бизнес в областта на културното наследство.

ИСТОРИЯ НА ПРОГРАМАТА „ШАЙО-БЪЛГАРИЯ“

След реформата от 1991 г., която слага край на обучението на български архитекти-реставратори в Националния институт за паметниците на културата (НИПК), в страната се усеща липсата на специалисти, занимаващи се с реставрацията на архитектурни паметници. Архитектите Галина Пировска и Виктор Попов, които работят в тази област, решават да потърсят помощта на „École de Chaillot“ – учебно заведение с международно признание, което да провежда специализацията на млади архитекти в областта на опазването на културното наследство.

Училището École de Chaillot е създадено през 1887 г. от архитект Анатоле дьо Бого (Anatole de Baudot) (1834 – 1915), ученик на Йожен Виоле льо Дюк (Eugène Viollet-le-Duc). Днес под ръководството на Беноа Мелон (Benoît Melon) училището предлага специализиращи курсове за дипломирани архитекти

с разнороден професионален опит, които имат желание да усъвършенстват знанията и уменията си в областта на реставрацията и консервацията на архитектурни ансамбли, градски и ландшафтни обекти с културно значение.

Училището Шайо е образователният отдел на Cité of Architecture and Heritage (Cité de l'architecture & du patrimoine), който се ръководи от Мари-Кристин Лабордет от 2018 г. Разположено в рамките на града, то е интердисциплинарна институция, която свързва най-големия музей на архитектурата и наследството в света (22 000 м², спонсориран от Министерството на културата), най-голямата европейска архитектурна библиотека и е признат център, посветен на съвременната архитектура. Понастоящем всички водещи архитекти, които отговарят за най-престижните паметници във Франция, са дипломирани в École de Chaillot. Делфин Абулкер е заместник-директор, отговарящ за развитието и партньорствата от 2019 г. Натача Паккер ръководител на международното сътрудничество от десет години.

Програмата се провежда в рамките на 2 дни на всеки две седмици в продължение на 2 години, така че обучавашите се да не прехвърлят професионалните си ангажименти. Със своите практикуващи преподаватели „École de Chaillot“ е партньор, здраво свързан със същината на професията, притежаващ както академична компетентност, така и практически опит от работата на терен. Сътрудничеството между училище „Chaillot“ и НИПК е част от стратегията за международна реализация на френския опит в областта на опазването на културното наследство, приета от Министерството на културата на Франция. От самото начало тази стратегия е подкрепена от Главна дирекция „Инспекторат за опазване на културното наследство“ към Министерството на културата, от Министерството на външните работи и от Френския институт в София.

В отговор на тази обща воля сътрудничеството между двете институции води до създаването на френско-българска програма за обучение през 1999 г., наречена „Програма за професионално обучение на архитекти в областта на опазването на паметници на културата“. Курсът се провежда на френски език със симултанен превод: преподаването на френски език е важно преимущество на това сътрудничество, което подобрява имиджа и представянето на Франция пред света.

Професионалният курс на „Шайо – България“ включва както лекции по теоретични дисциплини, така и обучение на терен с посещение на обекти и практически занимания, включващи проучвания на действителни случаи и данни.

МЕТОДЪТ „ШАЙО“ В УСЛУГА НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО НА БЪЛГАРИЯ

Програмата на „Шайо – България“ включва лекции, упражнения, „ложи“, курсови работи с ръководител и посещения на обекти, към които се добавя и индивидуален дипломен проект.

Българската част от обучението включва история на архитектурата, археология, църковно

строителство и местни паметници на културата, богослужебни декори, стенописи, както и елементи на законодателството. Някои от дипломантите оказват помощ при провеждане на ателиетата на място и изготвянето на дипломните работи, участват в комисии или стават на свой ред преподаватели.

Френското участие е насочено към методите и средствата за съхранение, доктрините, както и към техническите дисциплини (увреждания на сградите, анализ на конструкциите, техники за укрепване и реставрация на материалите), адаптирани към проблемите в България. Преподавателите са главни архитекти в областта на историческите паметници, архитекти в областта на опазване на културното наследство, а също и отговарящи за инспекцията на историческите паметници, архитекти в областта на сградостроителството във Франция, ландшафтни специалисти или строителни инженери.

Международното сътрудничество помага на École de Chaillot да осъзнае спецификата на своята роля и своята идентичност. В контакта с други учебни заведения и университети училището обогатява виждането си по отношение на обучението и успява да го доразвие.

За преподавателите, да опознаят устройството на старите махали, интериора на традиционните къщи, местните техники на строителство и материалите, е начин да вникнат в културата на страната партньор и дава началото на полезен обмен, обогатяващ техния педагогически опит.

При провеждане на ателиетата на терен се търсят местни културни обекти от дърво в селските райони и сгради в стил ар нуво в градовете, православни църкви и манастири, както и паметници от епохата на османското владичество в България.

Вече двадесет години, на всеки две години тридесетина архитекти от частния или публичния сектор се записват в курса на „Шайо – България“, за да специализират в областта на реставрацията на паметници на културата. Раздаването на дипломите се провежда във Френския културен институт в София и завършва с откриване на изложба с техни работи. Високото ниво на обучение, което предлага курсът, е причина за неговия нарастващ авторитет.

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА РАЗШИРЕНИЕ НА ДЕЙНОСТТА НА БАЛКАНИТЕ

Към днешна дата около 130 архитекти от България, 6 от Сърбия, 6 от Северна Македония и 1 от Русия са посещавали курса в София, като 102-ма са се дипломирали.

Мнозинството от тях работят в областта на управление и реставрация на паметниците на културата, към общински администрации или в собствени компании. Заемат различни отговорни постове в администрацията. По-специално можем да дадем пример с вицепрезидента на Камарата на архитектите в България, главни експерти в общините София, Пловдив, Бургас и Велико Търново, както и в Националния институт за паметниците

на културата (НИПК). Не трябва да пропуснем и специализант, заемал поста главен инспектор в Министерството на културата на България, както и груг, който е бил докторант към Българската академия на науките.

Курсът на „Шайо – България“ е познат и в Република Северна Македония. Повечето от дипломантите на курса заемат високоотговорни постове в Министерството на културата или в груги местни структури, занимаващи се с опазване на културното наследство.

Специалистите, завършили курса получават и официално признание, предвид факта, че четирима архитекти са носители на награди от национални конкурси в областта на културното наследство.

Дипломантите на курса формират активна професионална мрежа за информация, сътрудничество и обмен. Все още млада, но задружна и мотивирана, тази банка от кадри захранва публичния и частния сектор в цяла България, като разширява влиянието си и в Сърбия и Северна Македония.

Интересът към курса излиза извън пределите на България: освен Черна гора, Хърватия и Албания, Северна Македония и Камарата на архитектите на Румъния изразяват интерес към обучението, настоявайки програмата да разшири дейността си в района на Балканите.

Разширяването е израз на волята за обединение на страните от Югоизточна Европа, за което апелират Съветът на държавите от Югоизточна Европа и Регионалният център за опазване на нематериалното културно наследство в Югоизточна Европа (ЮНЕСКО) в сферата на занаятите, фолклора и традициите.

Първоначално базиран в София, през 2018 г. курсът на „Шайо – България“ се мести в историческия център на Пловдив – Европейска столица на културата 2019. Понастоящем курсът се провежда в къща Нишанян, защитена като исторически паметник.

По този начин „École de Chaillot“ може да стане част от нова тристранна ос за научни изследвания и срещи, посветени на културното наследство и устойчивото развитие. С подкрепата на Френския институт в България и Община Пловдив идейният център за развитие в града, който се формира в къща Нишанян, къщата на Ламартин – реставрирана наскоро, и манастира „Св. св. Кирик и Юлита“, ще се превърне в инициатор на плодотворни съвместни дейности за учениците, преподавателите и професионалистите, както и за обществото като цяло.

Този проект за запазване на културното наследство подпомага икономическото и социалното приобщаване на териториите, поставя на преден план майсторството на занаятчиите и предприемачите и насърчава хармоничното и устойчиво развитие, като запазва неподражаемото богатство на селските райони и облика на българските планини.

Трагичният пожар в катедралата „Нотр Дам дьо Пари“ ни припомни до каква степен са уязвими

нашите паметници на културата. Както във Франция, така и в България, те са основата, върху която градим бъдещето си. Ние ги наследяваме и опазваме с една и съща цел – да служат на хората, които трябва да бъдат в основата на нашата задруженост и нашите проекти.

НЯКОИ ОТ ЗАВЪРШИЛИТЕ :

Специализирани агенции в областта на културното наследство:

- Живко Железов и Юлия Железова (2010/2011 г.) във Варна
- Рада Стефанова (2004/2006 г.) и Христина Стефанова (2017 – 2020 г.) в Пловдив
- Мирка Илоска (2000 – 2002 г.) в Охрид, Северна Македония
- Биляна Пачкова-Куфоянакис (2002 – 2004 г.) в Скопие, Северна Македония

Сдружение, специализирано в опазването на паметници на културата:

- Стефан Стоянов (2014/2016 г.), който е и симултанен преводач на курса

Висша администрация:

- Петкана Бакалова (2000/2002 г.), вицепрезидент на Камарата на архитектите в България
- Ирена Христова (2002/2004 г.), Главен експерт в Националния институт за паметниците на културата (НИПК)
- Слави Славов (2006/2008 г.), Главен инспектор в Министерството на културата на България
- Цветанка Хаджипецова (2002 – 2004 г.) в Министерството на културата на Северна Македония
- Поргица Лековска (2004 – 2006 г.) в Министерството на културата на Северна Македония

Главни експерти към Общините:

- Дора Тодорова (2000/2002 г.) в София
- Петър Петров (2002/2004 г.) и Димитър Ахрянов (2017/2019 г.) в Пловдив
- Рада Стефанова (2002/2004 г.) близо до Пловдив
- Венета Иванова (2010/2011 г.) в Бургас
- Донка Колева (2000/2002 г.) във Велико Търново

Обучение и научноизследователска работа:

- Радосвета Кирова (2006/2008 г.), докторантура върху архитектурата от епохата на османското владичество на територията на България към Българската академия на науките и преподавател в курса на „Шайо – България“
- Елисавета Палазова обучава кадри в Техническото училище в Пловдив

**ЕДИН ПРИМЕР ОТ КУРСА 2018 – 2020 г.
СПАСЯВАНЕ НА СГРАДАТА НА СТАРАТА ТЕКСТИЛНА
ФАБРИКА В ГРАД КАРЛОВО: „КАТО ПО УЧЕБНИК“**

Красивата сграда на стари майстори текстилци от XIX век в Карлово е в руини: покривът е разрушен, дупките по фасадата излагат на показ прогънени подове, напукани мазилки и изпочупени дограми. Това е идеално място за провеждане на обучението на 25 бъдещи специалисти в областта на архитектурното наследство в рамките на специализирания курс на „Шайо – България“, което се осъществява под ръководството на български и френски преподаватели.

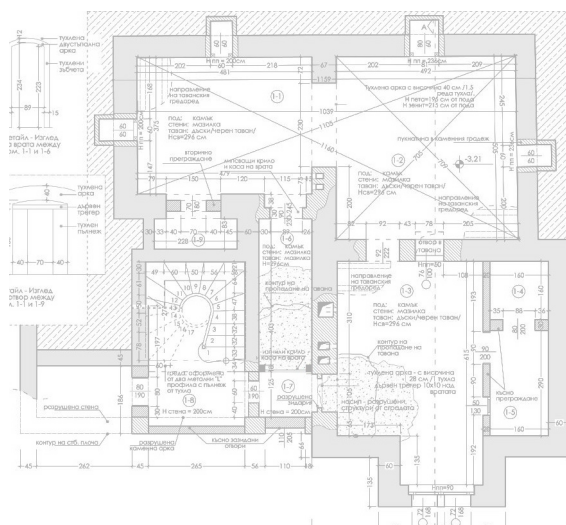
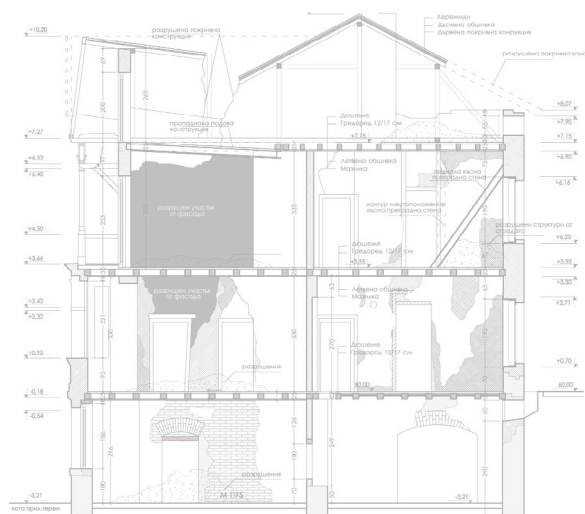
Предложението да се проучи сградата е на архитект Петър Петров, дипломиран през 2004 г. в „Шайо – България“ и настоящ директор. Той успява да убеди Общината в необходимостта сградата да бъде спасена, като събира данни и изготвя предварителен проект за целта, след което наема изпълнител за укрепването на сградата.

Групата от специалисти, заедно с преподавателя Доминик Ларпен, главен архитект по исторически паметници, и Норбер Егуен, инженер-конструктор, специализирал в областта на старинните сгради, изследва носещите конструкции на сградата. Откриват интересни особености в изпълнението и анализират многобройните увреждания, както и елементите, въз основа на които да изготвят оценка на безопасността на сградата.

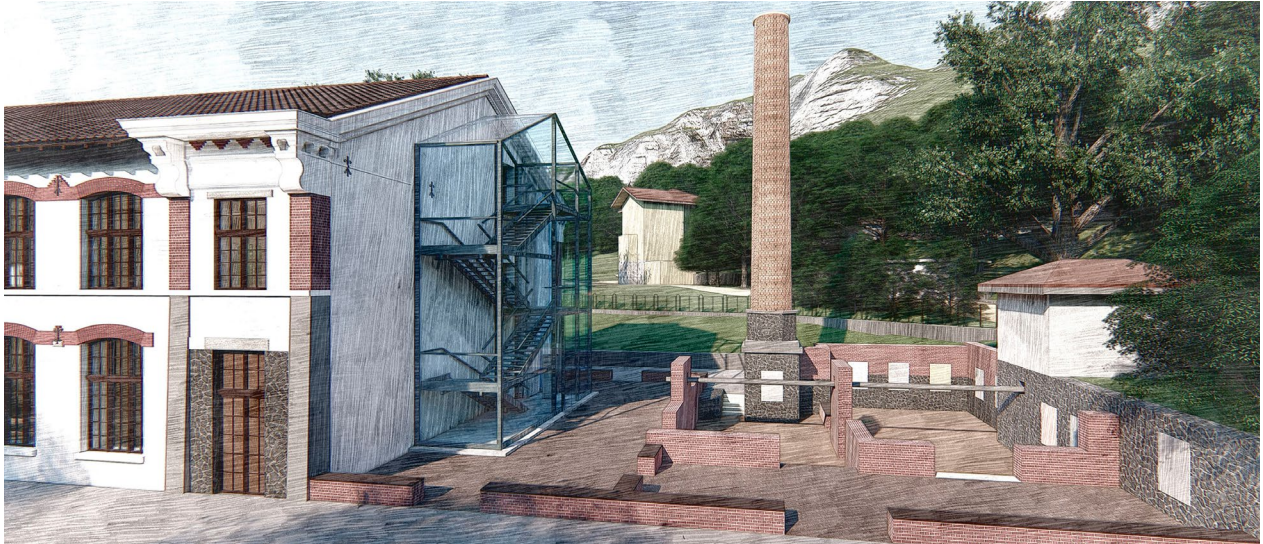
След посещението се провежда т.нар. „ложа“ – индивидуален изпит, при който в продължение на осем часа всеки от специалистите излага вижданията си относно спешните мерки, които следва да бъдат предприети, скицира подпорните елементи, които да гарантират здравината на сградата, и изготвя предварителен идеен проект за укрепване с оглед запазването на сградата като културно наследство.

По-късно двамата местни специалисти, Димитър Ахрянов и Христо Пелтеков, избират обекта на старата текстилна фабрика за тема на дипломните си работи и прилагат един и същ аналитичен подход по отношение на фабриката и помощните постройки. По съвет на преподавателката и архитект в областта на културното наследство Флоранс Бабикс те проучват всички исторически сведения за индустриалната сграда, анализират стратегическото ѝ разположение на брега на реката, ландшафтното и социалното ѝ интегриране в контекста на епохата в тогавашния град Карлово и изготвят оценка за значението на всички нейни елементи като обект на архитектурното наследство.

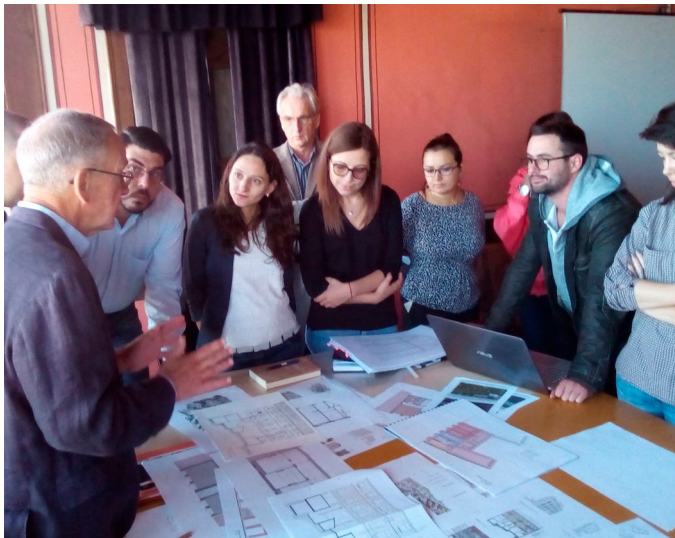
Със съдействието на българските и френските преподаватели специалистите изготвят цялостен проект за реставрацията и адаптацията на сградата, които представят на Община Карлово.

*Проект за възстановяване на къщата на
Евлогий и Христо Георгиеви, гр. Карлово, построена до фабриката*

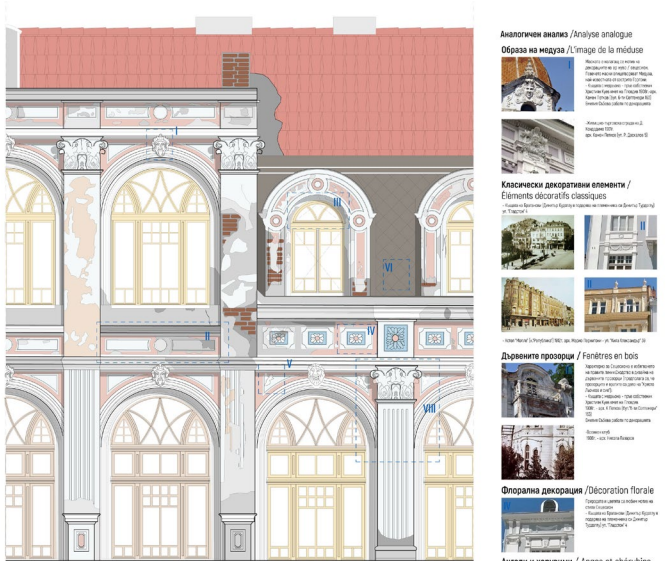
Проект за социализация на Вълнотекстилна фабрика „Евл. и Хр. Георгиеви“
В гр. Карлово. Курс 2017 – 2020 г., арх. Димитър Ахрянов и арх. Христо Пелтеков

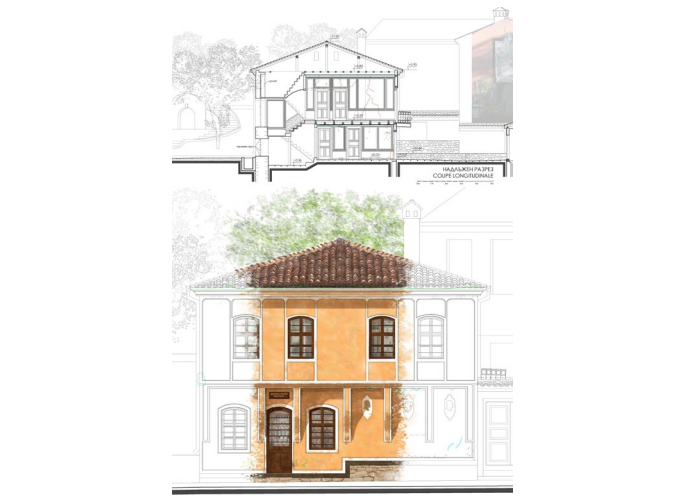
Обсъждане - корекция на извършената работата в курса. Пловдив - 2019 г.
 Вляво: главният архитект на историческите паметници - Доминик Ларпен; В
 центъра: Петър Петров, настоящ директор на Cours de Chaillot - България.
 Кредит: Флоранс Бабик

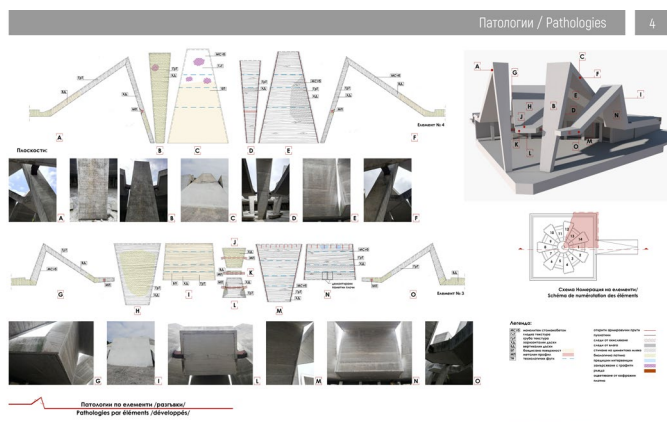
Археологически обект Небет тене в Пловдив - 2019 г.

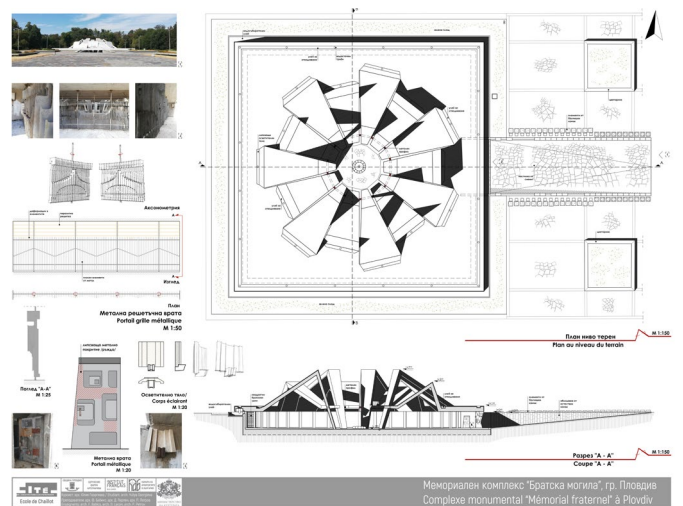
Домът на нимфите - съществуващи деформации по фасадата и снимки на сгради с подобни елементи - част от табло. Практика в Пловдив

Разрез и фасада - съществуващи деформации и външни декоративни елементи - част от табло. Практика в Пловдив

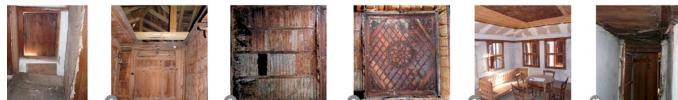
Монументален комплекс „Братска могила“ (1974 г.), гр. Пловдив - част от табло с дипломен проект на арх. Юлия Георгиева - 2020 г.

Монументален комплекс „Братска могила“ (1974 г.), гр. Пловдив - планове, разрез, детайли и снимки на съществуващото състояние

Софит 2ри етаж / Soffit du 2e étage 150

Къщата на Тумангелов в Копривица – проучване на съществуващия софит, конструктивни елементи и деформации – табло с дипломен проект на арх. Петър Белев – 2020 г.

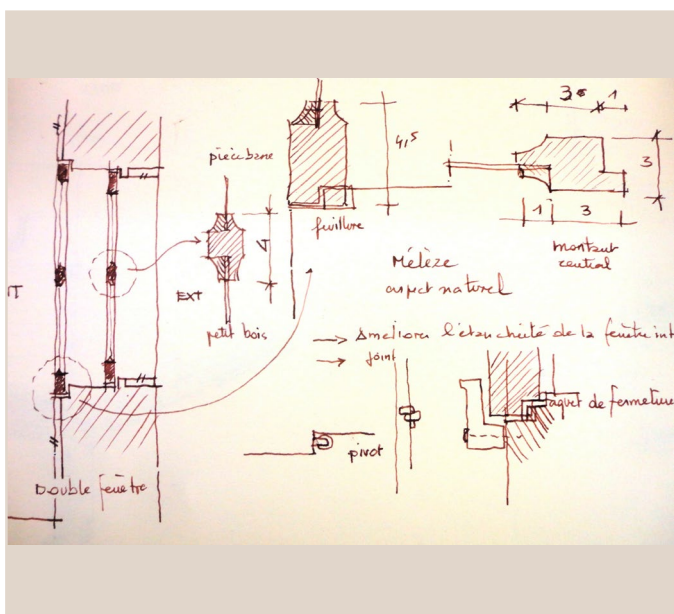
Санитарно състояние / Etat sanitaire

Фасада СИ / Façade Nord-Est 150

Къщата на Тумангелов в Копривица – фасада и снимки, табло с дипломен проект на арх. Петър Белев – 2020 г.

Скици на дървени детайли на сгради в Копривица – Режис Берже, държавен архитект – урбанист

Пейзаж на град Копривица – рисунка, 2014 г., Режис Берже, държавен архитект – урбанист

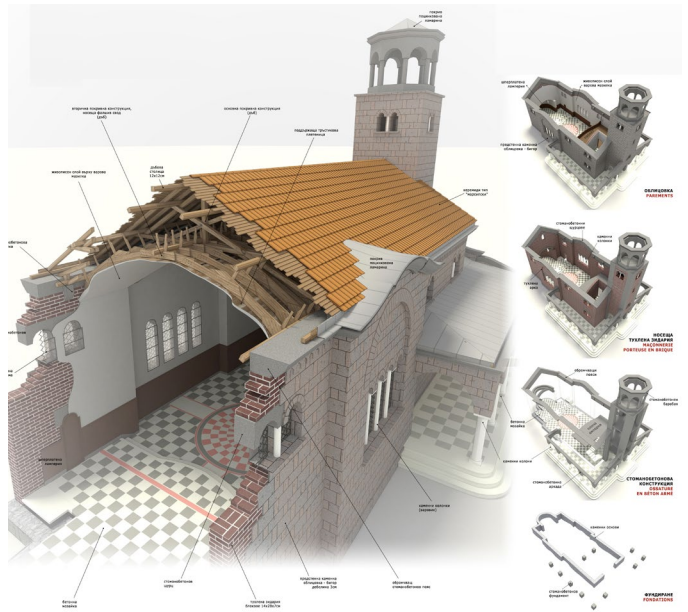
Практика в с. Скорците – 2012 г. Кредит: Флоранс Бабикс

Практика в с. Долен – 2010 г., Кредит: Флоранс Бабикс

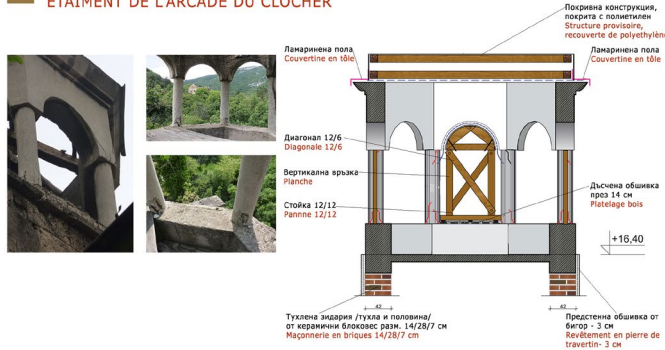

Обсъждане на детайли от каменния покрив с главния архитект на историческите паметници Доминик Ларпен. Практика в Черепишкия манастир – 2015 г. Кредит: Флоранс Бабиц

3D визуализация, представяща принципите на строителството. Практика в Черепишкия манастир – 2015 г.

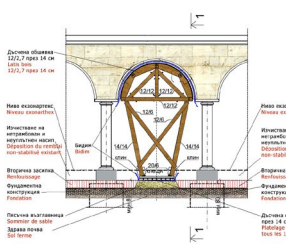
**УКРЕПВАНЕ НА АРКАДАТА НА КАМБАНАРИЯТА/
ÉTAIEMENT DE L'ARCADE DU CLOCHER**

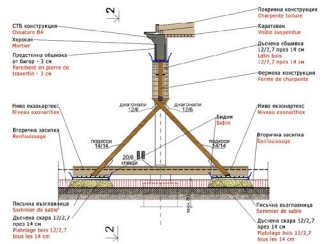
**УКРЕПВАНЕ НА АРКАДАТА НА ЕКЗОНАРТЕКСА/
ÉTAIEMENT DE L'ARCADE DE L'EXONARTHEX**

ВЕРТИКАЛЕН РАЗРЕЗ 2-2/COUPE VERTICALE 2-2

ВЕРТИКАЛЕН РАЗРЕЗ 1-1/COUPE VERTICALE 1-1

Екзонартекс – снимки и детайли, показващи спешни мерки за укрепване. Практика в Черепишкия манастир – 2015 г.

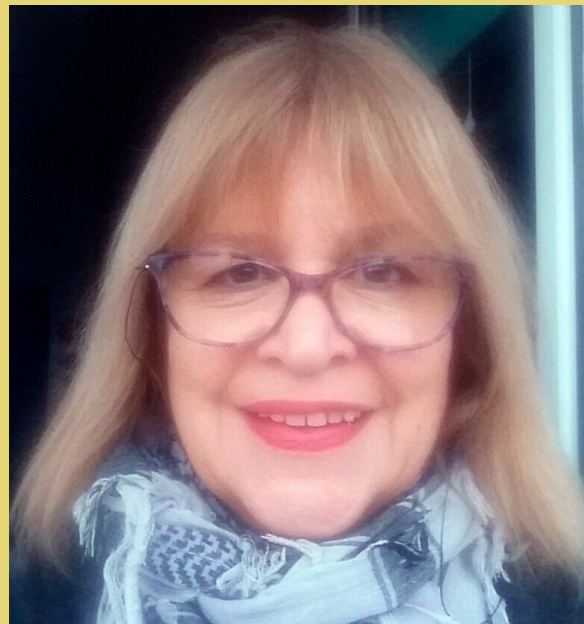
Пловдив – състояние на зидарията - част от табло с дипломен проект на арх. Нина Толева – 2020 г.

Съществуваща фасада – Извадка от дипломна работа (част от табло)

КАК БЕ СЪЗДАДЕН КУРСЪТ ЗА АРХИТЕКТИ ОТ НАЦИОНАЛНИЯ ИНСТИТУТ ЗА ПАМЕТНИЦИ НА КУЛТУРАТА И ECOLE DE CHAILLOT

арх. Галина Пировска
арх. Петър Петров

Арх. Петър Петров има над 25 години професионален опит. Притежава магистърска степен по архитектура от Висшия институт за архитектура и строителство, София. Завършил е двугодишен курс по опазване на наследството, организиран от „Ecole de Chaillot“, Париж и Националния институт за паметници на културата, София.

Започва професионалната си дейност като проектант в НИПК, София. Има няколко специализации във Франция, включително като стипендиант на френското правителство. Работи по обекти в Париж и Тулуза. Притежава сериозен проектантски и административен опит, включително по проекти, финансирани от фондовете на ЕС. Разработва инвестиционни проекти за едни от най-значимите паметници на културата в България от различни епохи, чиито реализации имат три награди от националния конкурс „Сграда на годината“. Към момента изпълнява длъжността главен архитект на район „Централен“, гр. Пловдив.

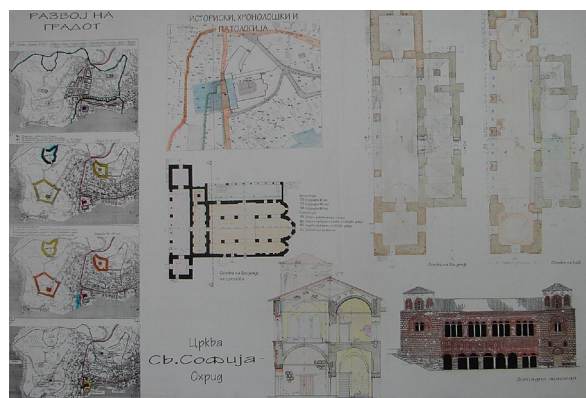
Арх. Галина Пировска е завършила Архитектурния факултет на УАСГ в София. Започва работа като проектант в ателие „Средновековни и антични паметници“ при НИПК София. От 2000 г. е ръководител на Курс за професионално обучение за архитекти по опазване на паметници на културата съвместно с френския институт за историческото наследство Ecole de Chaillot – Париж.

Участвала е в следните по-важни обекти и проекти: Античен обект „Месарите“, Созопол, Източната порта на Филипопол – Пловдив, Тракийска гробница, с. Братя Даскалови, Антична гробница – Силистра, Антична гробница, с. Бабово, Античен град – Никополска Иструм, Казанлъшка гробница, Боянска църква, Скални църкви, с. Иваново, Средновековна крепост – Балчик, Национален археологически резерват „Велики Преслав“, Национален археологически резерват „Средновековен град Червен“.

От 1957 до 1991 г. Националният институт за паметници на културата (НИПК) беше единствената държавна организация, която имаше „монопол“ върху всички дейности по недвижимото културно наследство. Той беше и единственото място, където на „гилдиен“ принцип се обучаваха архитекти като специалисти по консервация и реставрация. НИПК поддържаше системни научни връзки със сходни международни организации и беше обичайна практика специализацията извън България, напр. в ИКРОМ. Изграждането на младите архитекти като реставратори се осъществяваше в условията на постоянна работа на терена под методическото ръководство на старшите специалисти и в пряка връзка с изпълнителите на реставрационните работи. През 80-те години на XX век изпълнителните звена на НИПК бяха преформатирани като тогавашните СМКР, с отчитане на печалба на базата на количество вложени материали за сметка на труда, което рязко компрометира качеството на реализацията на проектите на архитектурните ателиета. Този период съвпадна с грандиозните реконструкции, свързани с честванията на 1300 години от основаването на България и с разпада на самия НИПК.

След реформата на НИПК през 1991 г. от Института остана малка част за изпълнение на т.нар „Държавни правомощия“. Последователно изчезнаха и държавните структури, ангажирани с „художествените паметници“. И много скоро на цялата колегия, останала като експертно звено в НИПК стана ясно, че предстои „криза на кадри“. В тогавашния УАСГ вече бе създадена катедра за специализация по опазване на недвижимото културно наследство. Обаче постигането на компетентност в областта на реставрацията, която е „приложна наука“ и занаят, изисква друг вид преподаване.

В този труден преходен период създаването на курс за обучение на архитекти в НИПК с „външна“ помощ изглеждаше належащо. Специализираната институция, носеща името „Ecole de Chaillot“ от 1887 г. в Париж гарантира създаването на „архитекти на наследство“ с изключителен преподавателски състав от най-добрите практикуващи архитекти. Тогавашният министър на културата Емма Москова, бивш директор на НИПК, и тогавашният директор арх. Людмила Маркова, получиха лобезен отклик на молбата за помощ и сътрудничество от страна на френското Министерство на културата и посолството на Френската република в България. И така експертният състав на НИПК създаде българската част от общия проект, а френската учебна част бе направена от

Църква „Св. Софийа“, гр. Охрид – ситуация, плановете, разрез, фасада – дипломен проект на арх. Мирка Илоска

тогавашния главен преподавател в Ecole de Chaillot – арх. Бенжамен Мутон (Benjamin Mouton) и представителя от българска страна и бъдещ отговорник на курса – арх. Галина Пировска. По същността си тази учебна програма е адаптация по френската.

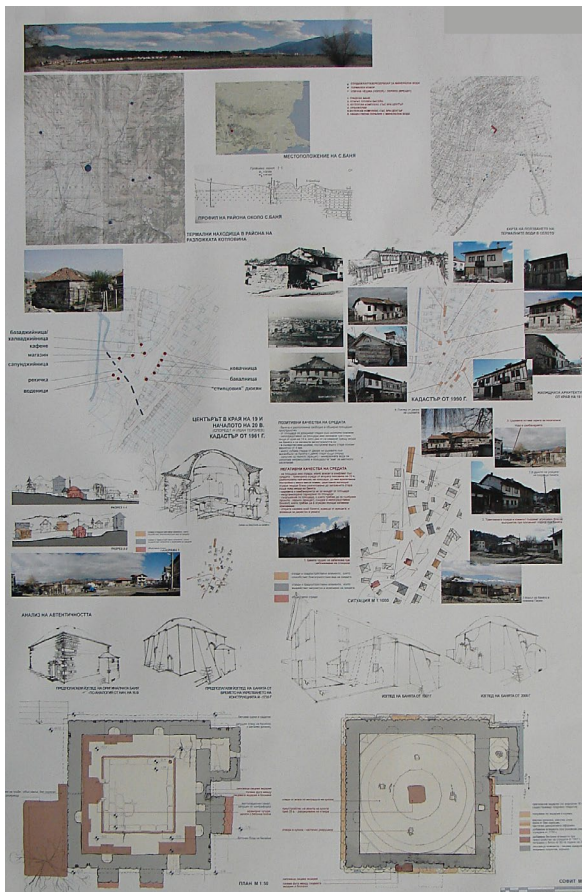
Под ръководството на арх. Георги Узринов и с помощта на дарители за целите на курса бе осъществен ремонт на част от партера на сградата на НИПК на бул. „Дондуков“. През септември 2000 г., в присъствието на министъра на културата, зам.-министъра на външните работи и представители на посолството на Френската република, стартира първото издание на курса, наречен „Следдипломна специализация на архитекти по опазване на паметници на културата“.

Първоначално организаторите на курса бяха трима – арх. Дафина Керелова, арх. Галина Пировска и преводачът – организатор Роза Димитрова. По-късно като преводачи участваха Светлана Изнатова, Малина Сребрина и арх. Стефан Стоянов. Българската учебна част покриваше изцяло лекциите по история на архитектурата по българските земи, археология, история на църковния декор, художествена реставрация, теория и история на реставрацията, изучаване на недвижимите художествени ценности и международни документи, урбанизъм и гр.

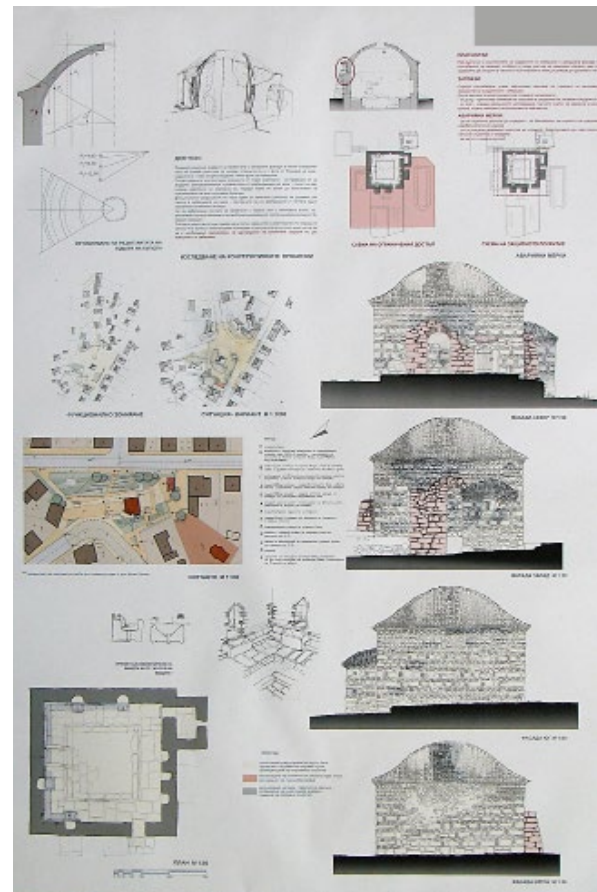
Преподаватели в курса от специализираните институти към БАН бяха:

доц. г-р Иван Панайотов
 проф. Васил Николов
 проф. г-р Казимир Попконстантинов
 доц. г-р арх. Красимира Вачева
 г-р арх. Малвина Русева
 проф. Маргарита Ваклинова
 проф. арх. Николай Тулешков
 доц. Павел Георгиев
 проф. Рашел Ангелова
 проф. арх. Стефан Бояджиев
 доц. Стефка Ангелова
 г-р Евелина Тодорова

Дипломен проект на стара баня, с. Баня – анализ,
арх. Петя Петрова

Дипломен проект на стара баня, с. Баня – проект,
арх. Петя Петрова

Преподаватели от НИПК/НИНКН, включително бивши служители:

- Азлика Икономова – художник-реставратор
  - арх. Боян Кузупов
  - проф. инж. Валентин Тодоров – технолог
  - арх. Виктор Попов
  - Веселина Йончева – изкуствовед
  - арх. Галина Пировска
  - инж. Константин Константинов – конструктор
  - арх. Галя Стоянова
  - Димитър Цветков – изкуствовед
  - арх. Мария Каразлатева
  - арх. Емма Московска
  - Жарин Величков – археолог
  - инж. Иван Иванов – геодезист
  - доц. Йорданка Кандулкова
  - инж. Кирил Георгиев – конструктор
  - арх. Христо Ганчев
  - Лозинка Койнова – художник-реставратор
  - инж. Наташа Тодорова
  - инж. Цвятко Кадийски – климатолог
  - арх. Пламен Шомов
  - проф. д-р арх. Тодор Кръстев
- В последните издания на курса като преподаватели бяха привлечени и бивши курсисти като д-р Радосвета Кирова и арх. Росица Румян. Българските преподаватели участват в

провеждането и журирането на семестриалното ателие и в дипломните защити. Дипломираните курсисти винаги са поканени в помощ на провеждането на семестриалното ателие, което е уникално с това, че съчетава практическа работа на обект с преподаваните теоретични знания. Така в естествен порядък един от отлично дипломираните архитекти и бивш служител на НИПК – арх. Петър Петров, пое ръководството на курса след оттеглянето на арх. Пировска през 2018 г.

С годините програмата на курса за архитекти се променяше и усъвършенстваше. Изискванията към курсистите се увеличиха. Качеството на дипломните работи стана все по-високо, дипломирането – по-трудно, но въпреки това интересът към това уникално за България и региона специфично и трудно обучение расте. Дипломните работи на шестото издание бяха изложени в сградата на Ecole de Chaillot в Париж, а курсистите от седмото издание успяха да синтезират в две думи двугодишното си обучение, като нарекоха изложбата на дипломните си работи „Приключението Шайо“.

ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО СТРОИТЕЛСТВО, АРХИТЕКТУРА И ГЕОДЕЗИЯ „АНГЕЛ ПОПОВ“, ГР. В. ТЪРНОВО – УЧИЛИЩЕ С ТРАДИЦИИ

арх. Мартин Лазаров

През 2012 г. завършва средно образование в Професионална гимназия по строителство, архитектура и геодезия „Ангел Попов“, гр. Велико Търново, специалност „Строителство и архитектура“, професионална квалификация Строителен техник

През 2018 г. завършва висше образование във Варненския свободен университет „Черноризец Храбър“, специалност „Архитектура“

От момента на завършването си към днешна дата работи като учител – теоретично обучение професионална подготовка в ПГСАГ „Ангел Попов“, град Велико Търново.

Професионалната гимназия по строителство, архитектура и геодезия „Ангел Попов“ е открита като Държавно средно техническо училище през 1943 г. заедно с ДСТУ в Стара Загора, Шумен и Враца с Указ № 30 на Цар Борис III, а с Указ № 13/30.08.1944 г. на Цар Борис III е утвърден Законът за приемане дарението на ефорията „Ангел Попов“. Държавното средно техническо училище носи името на видния търновски общественик, предприемач и индустриалец Ангел Попов, който е дарил УПИ от 18 800 м² и 7 милиона лева за построяването на училището. От 1952 г. учениците се обучават в новопостроената сграда.

През изминалите години в гимназията са се обучили над 9000 специалисти по строителство, архитектура, геодезия, транспортно строителство, водно строителство, парково строителство и озеленяване, строителство и архитектура, вътрешна архитектура, производство на мебели. От учебната 2009/2010 г. е открита още една специалност – „Интериорен дизайн“, а от 2014/2015 г. е открита и специалност „Архитектурна реставрация“.

През годините училището носи различни имена, като най-популярното е Строителен техникум. От януари 1991 г. се възстановява името на

ПГСАГ „Ангел Попов“, гр. Велико Търново

ПГСАГ „Ангел Попов“, гр. Велико Търново

техникума „Ангел Попов“ по предложение на учителския съвет и одобрение на Общинската комисия по наименованията, а от 07.04.2003 г. със Заповед на МОН Строителен техникум „А. Попов“ се преименува на Професионална гимназия по строителство, архитектура и геодезия „Ангел Попов“.

ПГСАГ „Ангел Попов“, гр. Велико Търново

Днешните поколения възпитаници на ПГСАГ „А. Попов“ продължават с гордост да се учат от примера на патрона на училището – да бъдат достойни граждани, общественици, дарители. Учениците от гимназията се включват в различни регионални, национални и международни състезания и конкурси. Призови места печелят гимназистите традиционно на националните състезания по професии – Панорама на професионалното образование, „Млад строител“, „Аз мога да строя“ за проектно-сметна документация, международното състезание „Спагети инженеринг“, организирано от Варненския свободен университет „Черноризец Храбър“. От 2017 г. учениците от специалност интериорен дизайн ежегодно се класират на призовите места на международния конкурс „Творчество без граници“ – Хасково, под патронажа на еврокомисар Мария Габриел, като две поредни години призьорите участват в изложба на творбите им в Брюксел. Компютърната рисунка на Виктория Дрънкарева, 12. клас, специалност „Интериорен дизайн“, 2019 г., на тема „Да бъдем по-добри“ с изобразен гядо Добри е подарена от еврокомисар Мария Габриел на папа Франциск. Първи места завоюваха учениците на международния конкурс за детска рисунка „С очите си видях бедата“. Награди възпитаниците на ПГСАГ

„А. Попов“ получават и на национални, областни, общински конкурси и състезания – националния литературен конкурс „Водата избор на живот“ в раздел разказ, областния конкурс за най-оригинална антиреклама на пушенето „Последствията от тютюневия дим“, конкурса за ученическо и студентско творчество „Търново, освобождението и възкресението на България“, конкурса за литературно творчество и рисунка „Моят роден град“, посветен на празника на град В. Търново, математическия турнир на ВТУ „Св. св. Кирил и Методиѝ“. Учениците от 11. и 12. клас се включват в инициативите „Мениджър за един ден“ и „Имам бизнес идея“, като това ги мотивира да правят информиран избор за кариерното си развитие.

След 10. клас учениците на ПГСАГ „А. Попов“ имат възможност да се включат в производствена практика по професията, която се провежда в страни от Европейския съюз по програма „Еразъм+“, като Германия, Латвия, Португалия, като така учениците придобиват компетентности, необходими за реализацията им на българския и европейския трудов пазар.

През дългата си история професионалната гимназия е посрещала и изпращала хиляди ученици, чиято любов към мястото, в което са направили първи стъпки в строителството, архитектурата и геодезията ги връща отново, но вече от другата страна на катедрата. 50% от учителите в направление „Професионална подготовка“ са възпитаници на ПГСАГ „Ангел Попов“. Такъв е и един от най-младите преподаватели – архитект Мартин Лазаров. Неотдавна завършил „Архитектура“ във Варненския свободен университет „Черноризец Храбър“, той започва да трупа

Национално състезание „Варна спагети инженеринг“, 2019

опит в проектантската професия още от втори курс на обучението си, а паралелно с това към днешна дата заема гордо мястото на предшественичката си и своя учителка – архитект Калинка Цонева.

Още с постъпването си арх. Лазаров активно участва в подготовката на младите кадри, организирайки различни извънкласни дейности като клубове по макетиране и архитектурни конструкции, пешеходни обиколки с цел изучаване архитектурните стилове и развитието на градоустройството в старопрестолния град, създава различни проекти за подобряване на училищната среда; успешно подготвя ученически екипи, които към момента са завоювали две първи места и специална награда от Национални състезания, свързани с изучаваната професия.

Идеите и насоките в работата на младия архитект обвързват теорията с практиката,

като лансират дигитализираното обучение и изучаване на разнообразни чертожни софтуери. Той вярва, че именно те са бъдещето на професията и колкото по-рано бъдат усвоени, толкова по-добре децата ще успеят да разгърнат пълния си творчески потенциал и успешно ще се утвърждават в реалната работна среда.

През последните години интересът към професионалното образование е голям. Специалностите в ПГСАГ „Ангел Попов“ традиционно привличат вниманието на завършващите седмокласници.

За учебната 2020/2021 г. професионалната гимназия ще приема ученици в специалностите:

СТРОИТЕЛСТВО И АРХИТЕКТУРА
ИНТЕРИОРЕН ДИЗАЙН
АРХИТЕКТУРНА РЕСТАВРАЦИЯ
ВОДНО СТРОИТЕЛСТВО
ПАРКОВО СТРОИТЕЛСТВО И ОЗЕЛЕНЯВАНЕ

ХУДОЖНИЦИТЕ НА В. ТЪРНОВО

ВЕЛИКО ТЪРНОВО

доц. д-р Миглена Прашкова
доц. Борис Желев Георгиев
проф. Пламен Лезкостун д.п.н
Николай Тихолов
Марчел Ямелиев

ХРАМ „СВ. НИКОЛАЙ“ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО. ДАТИРАНЕ И АТРИБУЦИЯ НА ВЪЗРОЖДЕНСКИТЕ ТВОРБИ

доц. д-р Миглена Прашкова

Доц. д-р Миглена Прашкова, реставратор и преподавател по иконопис в катедра „Църковни изкуства“, Православен богословски факултет, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, гр. Велико Търново

Завършва Националната художествена академия в София, специалност „Консервация и реставрация“ (1991). Получава докторска степен във ВТУ (2016). Доцент е по иконопис в Православния богословски факултет на ВТУ, катедра „Църковни изкуства“, на която е ръководител от 2007 г.

Работи като реставратор на редица паметници на културата, голяма част от които са от „национално значение“ и „световно значение“ – Рилския манастир и Ивановските скални църкви (Затрупаната църква). Един от последните ѝ реализирани проекти е за реставрация на стенописите от XII и XIX век в църквата „Св. арх. Михаил“ в гр. Рила (2018).

Проектира и изписва икони и стенописи за храмове. Участва в много изложби и форуми в България и чужбина, както и в изложбите на българските реставратори. Публикува материали в областта на реставрацията, иконографията и техниката и технологията на църковната живопис. Член е на АРБ, на БНК на ICOMOS и на СБХ, секция „Реставрация“.

Църквата „Свети Николаї“ е един от емблематичните паметници на културата¹ в град Велико Търново, построен през 1836 г. Започнат от Иван Давдата и завършен от Колю Фичето, строежът е първата постройка на големия възрожденски майстор, който тогава е препасан с майсторски пояс (Коева и др. 2002: 194; Радев и др. 2003: 43; Тулешков 2019: 5–24). Храмът е енорийски с четири престола – централен, посветен на св. Николаї, северен на св. Харалампий, южен на св. преп.

¹ През 2019 г. е изготвен проект за цялостна реставрация на паметника, автор на който е проф. д-р арх. Николаї Тулешков. Подготвена е документация за обявяването на храм „Св. Николаї“ във Велико Търново за паметник на културата от „национално значение“, във връзка с което е направено проучване на архитектурно-художествения ансамбъл. По тази проблематика работих заедно с арх. Тулешков, за което използвам случая специално да му благодаря.

Иларион Велики и четвърти на св. патриарх Евтимий Търновски в параклиса, обособен през 1947 г. в преддверието. Църковната сграда е издигната въз основа на правителствен ферман и с благоволенieto на тогавашния владика Иларион Критски (Радев и др. 2003: 25–34). Разрешението е получено през 1832 г., затова се приема, че храмът е построен между 1832 и 1836 г., когато е осветен от търновския митрополит. В негова чест признателните търновци посвещават южния престол на храма на св. преп. Иларион Велики. Свидетелство за това е възпоменателният надпис, вграден над входа към наоса от юг. Вероятно този епиграфски паметник е поставен при възстановяването на храма след големия пожар през 1849 г. Историята на църквата е добре документирана едва от 1849 г., откогато датира известната кондика.

Храм „Св. Николай“ във Велико Търново

Храмът „Св. Николай“ във Велико Търново е свидетелство, от една страна, за развитието на църковните изкуства през XIX, XX, но и през първите десетилетия на XXI век. От друга страна, той е живата история на Търново през Възраждането и след това с богатия си духовен живот и дарителството на гражданите, просветната дейност, борбата за църковна независимост. През 1839 г. тук е открито славянобългарско училище, през 1843 г. е открито първото българско взаимно училище в града, а през 1844 г. е построена отделна сграда за него. Храмът е свидетелство и за стопанско-икономическото развитие на района и политическите процеси в страната чрез архивните документи, съхранени благодарение на църковното настоятелство и свещениците, служили тук. През 1879 г. повече

от 300 депутати се събират в търновската църква „Св. Николай“ на четири предварителни заседания преди провеждането на Великото народно събрание, с което храмът остава ярка следа в новата история на България.

Иконостас и църковен мебелариум

В научната литература вече е доказано авторството на иконостаса в храма, към което пряко отношение имат Колю Фичето и Станьо Нейков Марангозина, обучил в резбарското изкуство големия възрожденски майстор. Като архитектоника и стил неговото пластично решение има връзка с олтарните презгради в главната църква на Преображенския манастир, в църквите на Плаковския и Килифаревския манастир, работени с участието на Станьо Марангозина

(Друмев 1989: 101–102; Тулешков 2001: 35), и с централните светли двери от търновската църква „Успение Богородично“, които са също негова творба (Велкова-Гайдаржиева, Попова 2010: 242–248; Попова 2011: 39). Не е изключено в резбарската майфа при изпълнението на този твърде голям темплон да са участвали и тревненски резбари, както допускат изследователите по-рано (Друмев 1962: 95–106; 1989: 101–102). Дърворезбените творби в интериора на търновския храм включват още владишки трон, три проскинетария и амвон, които са изпълнени в стилово единство с олтарната презграда. Заедно с живописните творби те са част от цялостно замислен художествен ансамбъл, който впечатлява с внушителния си и празничен вид.

Икони

Върху иконостаса в църквата има 16 царски (престолни) икони, 35 празнични икони, още 6 икони с елипсовидна форма от фронтоните на трите венчилки. Част от цялото са живописните полета върху кръстовете и рипидите, както и тези върху таблите в цокълния регистър. Изображения има върху архиерейския трон, на проскинетариите и върху амвона.

Противоречиви са сведенията за образописците, създали иконите за църквата. А. Василев (1965: 41) в книгата си за българските възрожденски майстори първо пише, че всички икони са дело на Йоаникий Папавитанов, но по-нататък цитира авторските подписи на Йордан Михов върху две от престолните икони – „Св. Николай“ и „Иисус Христос“, и допълва: „от него ще да са и иконите на св. Михаил и св. Спиридон“ (Василев 1965: 554). Иконом Асен Петков (1980–1981: 526), събрал в два тома исторически сведения за храмовете във Великотърновска епархия, казва, че всички икони са от Тревненската живописна школа. Цитира авторския подпис на Йоаникий Папавитанов от „Въведение Богородично“ и пише, че храмовата икона е на „Йор. от Елена“. Без да говори за авторството на живописните творби, Л. Прашков публикува ктиторските надписи върху иконите „Св. Екатерина“ и „Христос Велик архиерей“ и цитира точно авторския подпис на Йоаникий Папавитанов от иконата „Въведение Богородично“ (Радев и др. 2003: 75). За атрибуцията на престолните икони пише Е. Попова (2013: 174) в изследването си за еснафите-дарители през Възраждането и определя като творби на Йордан Михов иконите „Св. Никола“, „Св. Троица“, „Св. арх. Михаил“, „Св. Спиридон“, „Св.

Три светители“, „Възнесение на св. пророк Илия“ и „Св. Андрей Първозвану“. Л. Цанева (2013: 17) в монографията си за тревненските зографи казва, че в търновската църква „Св. Николай“ има „цяла галерия“ икони на Йоаникий Папавитанов, без да уточнява кои точно са неговите творби.

Иконите са групирани според времето на тяхното създаване и авторството им, като са анализирани публикуваните сведения, които са съпоставени с нови данни, събрани на място във връзка с направеното проучване (Прашкова 2019: 62–78). Особено важни са техническите и стиловите характеристики на живописните творби, които са разгледани в контекста на групи, работени през този период. От значение са резултатите от извършените реставрационни работи върху експериментален участък от иконостаса², при което са почистени три от иконите, монтирани върху фронтоната на централната венчилка.

Състоянието на иконите в момента – силните повърхностни замърсявания и потъмняването на лаковите покрития, затруднява до голяма степен атрибуцията на всички икони от този иконостас.

Голяма част от иконите са дарени от занаятчийските еснафи в града. Вероятно една от първите икони, поръчани за храма, е тази на св. ап. Тома с житийни сцени, нарисувани в клейма около централното изображение. Живописиста носи някои белези, характерни за творчеството на Симеон Цонюв, който е чичо на Йоаникий Папавитанов и е работил активно през последните десетилетия на XVIII – първите десетилетия на XIX век. Не са известни датирани творби на зографа след 1823 г. (Цанева 2013: 15). Св. Тома се почита като покровител на дюлгерите (Попова 2013: 50–65) и не е изключено иконата да е по-ранна, да е подарена на храма, а по-късно да е монтирана в проскинетария.

По-голямата част от престолните икони са рисувани от Йордан Михов от Елена през 1837–1838 г. Освен шрифтът на надписите, едно характерно разрушение върху иконите ги обединява – липсата на връзка между слоевете на живописиста и лаковите покрития върху партиите, изпълнени със синя боя. В тези участъци на по-голямата част от царските икони лакът е силно деструктурирал и опаднал на

² През 2016 г. във връзка със 180-годишнината на храма е реставрирана венчилката на иконостаса, което послужи за експериментален участък при уточняване на технологията на работа в проекта за реставрация на паметника. Работите са извършени от М. Прашкова безвъзмездно.

места, заедно с част от живописния слой. Тази технико-технологична характеристика също може да определи иконите като рисувани от един зограф или екип. На ръката на Йордан Михов са приписани „Св. Николай“ и „Иисус Христос“, които са с авторски подписи, както и „Св. Троица Новозаветна“, „Св. Андрей“, „Св. арх. Михаил“, „Възнесение на св. пророк Илия“, „Св. Спиридон“, „Св. Антоний Велики и св. Атанасий Велики“, „Св. Харалампий“, „Св. Мина“, „Благовещение“, „Св. Богородица“, „Св. Йоан Кръстител“, „Св. Екатерина“, „Христос Велик архиерей“, повечето от които са с ктиторски надписи, които са публикувани (Прашкова 2019: 67–68).

Друга част са дело на Йоаникий Папавитанов. С авторски подпис е иконата „Въведение Богородично“, рисувана през 1839 г. След проведените реставрационни работи стана възможно да бъдат причислени към неговото творчество и трите елипсовидни икони от централната венчилка, които имат разпознаваем пластичен почерк. По всяка вероятност Йоаникий Папавитанов е работил и други живописни изображения на олтарната презграда, тъй като името му е изсечено върху каменната плоча, монтирана в предверието на храма, където са изписани имената на спомоществателите. Името му стои редом до тези на Марина и Колю Фичето и Анастасия и Никола Златарски. Не е изключено след реставрацията да се окаже, че стенописните изображения на св. Николай и св. Харалампий от двете страни на каменната плоча, монтирана над южния вход за наоса, са също дело на един от най-известните Витановци.

Спорна е атрибуцията на иконата на Тримата светители от царския ред, която може да бъде уточнена едва след реставрацията. Прието е, че интериорът на храма е оформен между 1836 и 1848 г. В кондиката на църквата, датираща от 1848 г., на първия лист е записано, че г-н Кръстю Негюв Момчоглу предава сега църквата „сасъ сичките нейни потреби“ (ДА – В. Търново, ф. 569К, оп. 1, а.е. 25, л. 1). Според надписа (Прашкова 2019: 70) той е ктитор на иконата от северния проскинетарий, върху която се изобразени „Кръщение Христово“ и покровителят на децата – св. Стилиян. В долната част на кивота е монтиран каменен купел, който ясно говори за предназначението на проскинетария. За периода 18 януари 1849 г. – 15 март 1850 г. в летописната книга е отбелязано плащането на 150 гроша за икона на Тримата светители (ДА – В. Търново, ф. 569К, оп. 1, а.е. 25, л. 4) и за периода 15 май

1851 г. – 4 юни 1852 г. „за рипиудитъ масрафъ и усталакъ / 1728 / 20“ (ДА – В. Търново, ф. 569К, оп. 1, а.е. 25, л. 8). Това означава, че по-всяка вероятност някои довършителни работи са правени през 50-те години и след това. За съжаление, в кондиката липсват сведения за периода между 1859 и 1867 г., а една от иконите на южната дяконска врата „Св. Стефан“ е рисувана през 1862 г. Наличието на година в надписа върху иконата (Прашкова 2019: 70) отхвърля категорично изказаното преди това твърдение, че иконата е творба на Йоаникий Папавитанов (Василев 1965: 41), тъй като се знае, че зографът умира през 1853 г.

Сцените в цокълния регистър на иконостаса като композиция и стил повтарят някои от живописните пана в цоклите на олтарните презгради на църкви в района. Половината от композициите са напълно идентични с тези от иконостаса в църквата в с. Плаково, за които се знае, че са работени малко по-късно от двамата представители на Витановската фамилия – Симеон Симеонов и Досю Коев (Събеv 2019: 63–74). Плаковската олтарна презграда и прилежащите ѝ икони са изпълнени в средата на XIX век, по-точно през 1855–1864 г. Може да се предположи, че цокълните пана от иконостаса на търновския храм също са рисувани около средата на XIX век. Вероятно тогава е полихромизиран амвонът, тъй като живописните изображения върху него имат подобни стилови и технически характеристики.

Върху южния проскинетарий е монтирана „Св. Богородица със светци“, нарисувани в обрамчващи централното изображение клейма. Стилите и колоритни особености на живописта определят тази икона като творба на някои от иконописците, представители на тревненската фамилия Захариевци. Вероятно датира от края на 30-те или 40-те години на XIX век. Много близък неин стилов аналог е една многочастна икона „Възкресение Христово“, рисувана от Петър Кръстев Захариев през 1838 г., която се намира в РИМ – Велико Търново.

Другите художествени творби в храма са късни. Според ктиторския надпис (Прашкова 2019: 70) иконата на северната дяконска гвер „Св. Димитър“ е рисувана през 1907 г. Има свидетелства и за други поръчани икони за храма през първите десетилетия на XX век. През 1935 г. са изпълнени стенописите, автор на които е Господин Желязков, работил заедно с художниците Стефан Иванов и Георги Богданов. Те правят и някои поправки върху иконостаса (Прашкова 2019: 74). След обособяването на

Цокълън и царски ред на иконостаса в централния кораб на храм „Св. Николай“ във Велико Търново

Част от иконостаса на южния престол в храм „Св. Николай“ във Велико Търново

„Ангел Господен“ от фронтоната на централната Венчилка на иконостаса преди реставрация

„Ангел Господен“ от фронтоната на централната Венчилка на иконостаса по време на реставрация

„Ангел Господен“ от фронтоната на централната Венчилка на иконостаса след реставрация

„Ангел Господен“ от фронтоната на централната Венчилка на иконостаса след реставрация

„Бог Саваот“ от фронтонa на централната Венчилка на иконостаса след реставрация

параκληса, посветен на св. патриарх Евтимий Търновски, през 1949 г. са поръчани икони на търновския иконописец Атанас Велев (Радев и др. 2003: 93). Иконостасът е дело на дърводелеца Андрей Г. Андреев, който го изработва след спечелен конкурс (Радев и др. 2003: 93). Както стенописите в наоса на храма, така и иконите в параκληса са изпълнени в академична стилистика, характерна за времето, в което са създадени. За съжаление, те също се намират в недобро състояние и са със силни повърхностни замърсявания. Стените на параκληса, преддверието на храма и една от стаите на неделното училище са изписани от студенти от специалност „Църковни изкуства“ (преди „Иконография“) на Православния богословски факултет при Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“, през периода 1998 – 2005 г. като семестриални и дипломни работи.

Храмът „Св. Николай“ във Велико Търново е архитектурно-художествен ансамбъл, пример за строителните традиции и художествените процеси през първата половина на XIX век по българските земи. Изграждането на църквата и оформлението на нейния интериор са свързани с имената на търновски, еленски и тревненски майстори – Иван Давдата, Уста Колю Фичето, Станьо Нейков Марангозина, Йордан Михов и Йоаникий Папавитанов. Художествените качества на техните творби и на творческата група, работила с тях, са безспорни и се нареждат сред най-добрите образци, създадени от българските строители, зографи и резбари през Възраждането. Както църковната сграда, така и иконостасът, иконите, мебелариумът и стенописите се нуждаят от реставрация, основна цел на която ще бъде възвръщане на първоначалното излъчване на храмовия интериор. Вярвам, че реализирането на проекта за консервация и реставрация на паметника ще даде възможност да се допълнят данните за един от най-представителните възрожденски ансамбли в България.

БИБЛИОГРАФИЯ

Василиев 1965: Василиев, Асен. *Български възрожденски майстори*.

Велкова-Гайдаржиева, Попова 2010: Велкова-Гайдаржиева, Анета, Елена Попова. *Храмът „Успение Богородично“ Велико Търново. Търновски църкви е манастири. В. Търново*.

Друмев 1962: Друмев, Димитър. *Тревненско резбарско изкуство*. БАН.

Друмев 1989: Друмев, Димитър. *Резбарско изкуство*. БАН.

Държавен архив – Велико Търново, ф. 569К, оп. 1, а.е. 4, а.е. 25.

Коева и др. 2002: Коева, Маргарита, Петър Йокимов, Любинка Стоилова. *Православни храмове по българските земи (XV – средата на XX в.). Архитектура, история, библиография*. БАН.

Петков 1980–1981: иконом Асен Петков. *История на Великотърновска епархия. Т. II, част 1, В. Търново, (ръкопис)*.

Попова 2011: Попова, Елена. *Царските двери в църквата „Успение Богородично“ във Велико Търново и творчеството на Станю Нейков Марангозина. – Проблеми на изкуството, кн. 1, 37–41*.

Попова 2013: Попова, Елена. *Еснафи и светци. Светците покровители на занаятите през Възраждането. УИ „Св. св. Кирил и Методий“, В. Търново*.

Прашкова 2019: Прашкова, Миглена. *Икони и стенописи в храм „Св. Николай“ във Велико Търново. – В: Сборник доклади (Научна конференция, 5.12.2019 г., гр. Велико Търново), Абгар, В. Търново, 62–78*.

Радев и др. 2003: Радев, Иван, Димитър Кенанов, Любен Прашков, Радослав Радев. *Храмът „Св. Николай“ Велико Търново. Търновски църкви е манастири. В. Търново*.

Събев 2019: Събев, Пламен. *Творби на Симеон Симеонов и Досю Коев от църквата „Рождество Богородично“ в с. Плаково. – Известия на Специализирания музей за резбарско и зографско изкуство – гр. Трявна, Т. 5, В. Търново, 63–74*.

Тулешков 2001: Тулешков, Николай. *Първомайстор Никола Фичев – живот и творчество (1800–1881). – В: Първомайстор Никола Фичев – Творец на Възраждането*.

Тулешков 2006: Тулешков, Николай. *Архитектурното изкуство на старите българи. Том 2. Късно средновековие и Възраждане*.

Тулешков 2019: Тулешков, Николай. *Архитектурният ансамбъл на храм „Св. Николай“ в махала „Варуша“ на град Велико Търново. – В: Сборник доклади (Научна конференция, 5.12.2019 г., гр. Велико Търново), Абгар, В. Търново, 5–24*.

Цанева 2008: Цанева, Люба. *Идентификация на зографите от витановския род. – Известия на Специализирания музей за резбарско и зографско изкуство – Трявна, Т. 1, Варна, 90–104*.

Цанева 2009: Цанева, Люба. *Зографи от Трявна. Още за зографа Йоаникий Папавитанов. – Известия на Специализирания музей за резбарско и зографско изкуство – Трявна, Т. 2, Варна, 2009, 38–43*.

Цанева 2013: Цанева, Люба. *Зографи от Трявна. Славена, Варна*.

БЪЛГАРСКИ ВИТРАЖ. ТЪРНОВСКА ВИТРАЖНА ШКОЛА

доц. Борис Желев Георгиев

Роден през 1961 г. в град Сливен.

Завършва НУПИД „Акад. Д. Узунов“, гр. Казанлък през 1980 г.

Завършва Факултета по изобразително изкуство на ВТУ „Св. Кирил и Методий“ (1992) при проф. Николай Русчуклиев.

От 1993 г. е член на Групата на Великотърновските художници.

От 2001 г. е член на СБХ (Съюз на българските художници).

Доцент по стенопис във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ от 2003 г., Факултет по изобразително изкуство.

Ръководител на катедра „Стенопис“ от годината на нейното основаване през 2007 г.

Декан на Факултет по изобразително изкуство мандати - 2011 - 15, 2015 - 19.

В областта на Стенните изкуства проектира предимно в техниката витраж, в която има реализирани над 40 обекта (обществени, сакрални и частни).

Реализирал е 10 самостоятелни изложби живопис. Има множество участия в национални и международни изложби.

Участвал е в над 30 пленера по живопис в страната и чужбина.

Съвременните архитектурни структури могат да се категоризират като визуално изкуство, което изразява не само нивото на развитите строителни технологии и материали през различните епохи, но и ползва свои пространствено-пластични изобразителни средства с изключение на случаите като сюрреалистичната архитектура на Виктор Енрич, органичните проекти на Сантяго Калатрава и др. Ето защо изобразителните изкуства, имащи пряко отношение към архитектурата са тези изкуства, които по законите на синтеза я обогатяват със своите конкретни идеи, като ни насочват към определен визуален прочит на тези концепции. Може да се каже, че архитектурата е матрицата, която поема и носи тези визуални изкуства. Тя се нуждае от тях, а те се влияят и формират до известна степен от нея.

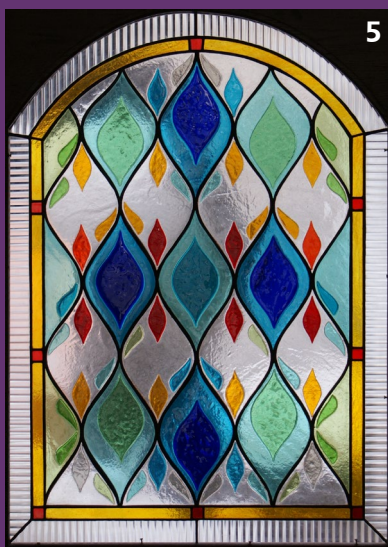
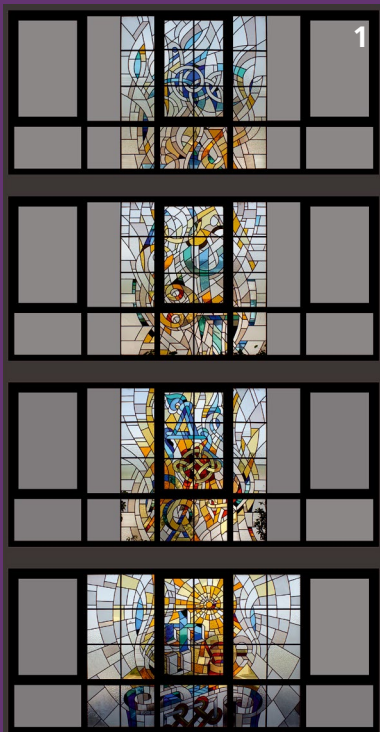
При стенните изкуства, свързани с архитектурата (мозайка, „буон фреско“, „а-секко“, сграфито и витраж) творческият процес е единен

от самото начало. Раждането на авторската идея е породено от характера, предназначението и въздействието на архитектурата.

За осъществяването на това единство художникът трябва да има предвид множество архитектурни дадености: мащаб на плоскостта в архитектурното пространство, самото пространство, цвят, климат, основните ходови линии, дистанциите и главните точки на възприемане, богатството на материалите, осветление и т.н.

Трябва да отбележим обаче, че както архитектурата влияе върху стенните изкуства, така и те влияят върху нея. Те могат да коригират пространствените параметри (чрез стила „тротре l'oeil“ например или чрез триизмерните прояви на уличното изкуство), да динамизират или успокояват средата, да я направят по-топла или по-студена, да я обогатяват с творческа идея, носеща конкретно авторско послание.

При тази цялата взаимна обвързаност обаче

1. „Азбучна молитва“, класически витраж (1999-2000), 4. нива на Ректората на Великотърновския университет. Автор Борис Желев
 2. „Азбучна молитва“ – първо ниво „Слово“ – детайл
 3. „Възраждане“ (2015), витраж в стъблещина клетка на частен дом, с. Арбанаси, автор Борис Желев
 4. „Реконструкция“ (2016) класически витраж (оловни шпросни, медно фолио тифани, рисувано стъкло), 81x71 см, автор Борис Желев

5. „Алафранги - 1“ (2010) Витраж (техника тифани, фюзинг), хан Хаджи Николи, Велико Търново, автор Борис Желев
 6. „Алафранги - 2“ (2010) Витраж (техника тифани), хан Хаджи Николи, Велико Търново, автор Борис Желев
 7. „Плодородие“ интериорна Врата, Витраж (техника тифани, фюзинг), частен дом, Свищов, автор Борис Желев
 8. Входна Врата, (техника фюзинг), Нощен бар, Габрово, автор Борис Желев

художникът трябва да запази своята свобода на автор, своите идеи и своя стил.

Казаното дотук в пълна степен се отнася за изкуствата, свързани с архитектурата и основно до изкуството на витража и художественото стъкло, които са част от тях.

Български витраж

На територията на днешна България стъклопроизводството датира от III – II в. пр.н.е., като ценни артефакти от стъкло се откриват заедно с благородни метали при характерните за траките погребални церемонии. По-богати колекции от изделия от стъкло датират от римския период (I – IV в.).

Поради редица обстоятелства витражното изкуство няма стара художествена традиция на територията на България. След първите усмивки на Ренесанса по нашите земи (стенписите от втория живописен слой на Боянската църква, изписани през 1259 г.), България пада под османско владичество. За няколко века от края на XIV до края XIX в. не съществува независима българска държава, а българското население е подложено на религиозна, политическа, икономическа и юридическа дискриминация.

Най-старите достигнали до нас витражи са от Роженския манастир, датирани през 1715 г. и от възрожденски къщи в Мелник и Пловдив.

В края на XIX и началото на XX в. в освободена България започват активни икономически и културни процеси. Цяло поколение български художници получава академично художествено образование в развитите европейски центрове – Париж, Мюнхен, Рим, Венеция и др.

През 20-те, 30-те и 40-те години на XX в. витражът започва да заема полагащото му се внимание и място. През тези години се проектират и изпълняват витражи предимно за представителните сгради за новата столица – София. Автори като Харалампи Тачев, Иван Пенков, Дечко Узунов и Георги Атанасов полагат основите на витражното изкуство у нас.

Условно историята на българския витраж може да се раздели на три периода:

Първи период: Витражът в България от 20-те до 40-те години на XX в., с имената на основоположниците на витражното изкуство в България: Харалампи Тачев (1895 – 1944), Иван Пенков (1897 – 1957), Дечко Узунов (1899 – 1986) и Георги Атанасов (1904 – 1952).

Втори период: Витражът в България от средата на 50-те до края на 80-те години на XX в. и условно заема периода на т.нар. „идеологическо“ изкуство, в което независимо от политическите насоки могат да се открият имената на значими български художници, оставили за поколенията прекрасни образци на витражното изкуство: проф. Атанас Кожухаров (1921 – 1987), Никола Буков (1931 – 2004), Вилиам Гетов, проф. Димо Заимов, Екатерина Гецова и др.

Трети период: Обхваща тенденциите на развитието на витража и художественото стъкло у нас след 1989 г.

Търновска витражна школа

На първата национална изложба „Български витраж“ (2016 – 2017), представена последователно в няколко града на страната, прави впечатление активното участие на автори и дебютанти от Велико Търново. Но за да се стигне дотук, главна роля изиграва създадената в края на 90-те години от проф. Д. Заимов и доц. Б. Желев образователна програма по витраж към новосъздадената специалност „Стенопис“ във Факултета по изобразително изкуство на Великотърновския университет.

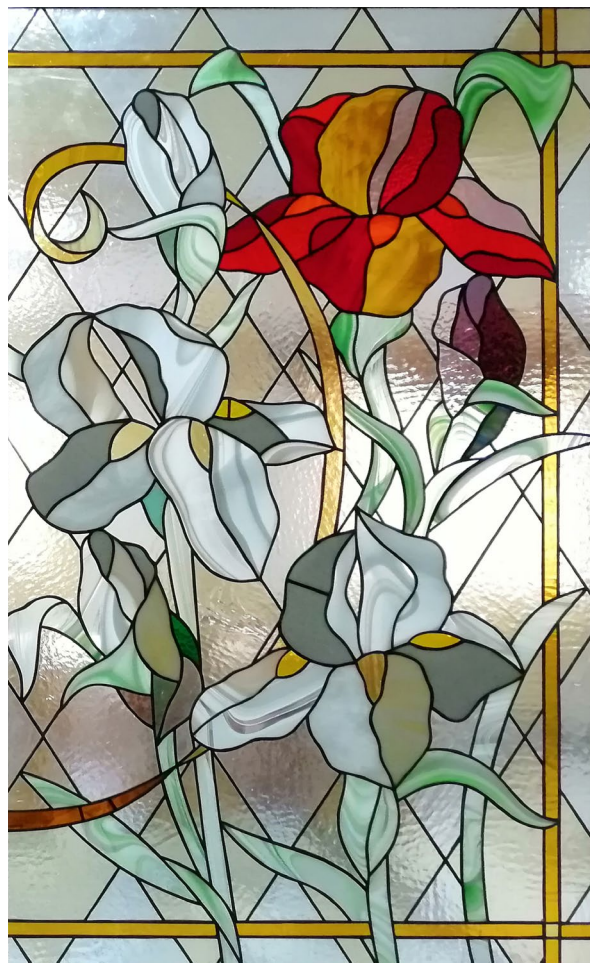
С обособяването на витражно студио, оборудвано с необходимата техника и консумативи, а от началото на новото хилядолетие и стартирането на редица инициативи за естетизация на архитектурните пространства в различните корпуси на университета, Велико Търново се превръща в един от новите центрове за развитие на витражното изкуство.

Популяризирането на това специално изкуство и увличайки едно младо поколение, възпитаници на катедра „Стенопис“ при Факултета по изобразително изкуство на ВТУ, създават условия и за формирането на великотърновска витражна школа. Редом до утвърдените имена от академичния състав, работещи активно в сферата на витража – проф. Димо Заимов, доц. Сашо Рангелов, проф. Олег Гочев, доц. Пеню Пенев и доц. Борис Желев, застават младите възпитаници на катедра „Стенопис“, които се реализират чрез изкуството на витража още в началото на професионалния си път – Даниел Иванов, Анастасия Тонкова, Велина Сталева, Весела Петрова, Невена Лефтерова, Пламен Кондов и др.

Творческата енергия, високите им постижения и последвалите задълбочени теоретични разработки (множество публикации и две успешно защитени дисертации за придобиване на ОНС „Доктор“ на тема „Витраж“) дават основание да се говори за твърдо обособила се търновска школа, предпоставка за бъдещото развитие на витражното изкуство в България.

Образователната програма по витраж обхваща класическите метални техники на присъединяване на детайлите – най-старата, оловна шпрсна и сравнително по-новата, „тифани“ техника, а също и характерната за класиката рисувана техника. Студиото по витраж разполага с пещи тип „ракла“ за слепване и озъване на стъкло, машини за шлайфане, плотове „Morton“ и др. От 2015 г. към катедра „Стенопис“ стартира магистърска образователна програма „Художествено стъкло“, която се фокусира основно върху стъклото като нова арт медия. Създадено е и единственото в сферата на висшето образование „Студио за горещо стъкло“, оборудвано с пещ за топене на стъкло, поддържащи камери и цял арсенал от инструменти за работа с горещо стъкло.

В търсене на нови идеи за реализация и благодарение на находчивостта и проявена иновативност на младите витражисти преградата е вторият по рода си авторски проект за витраж, необвързан с конкретна архитектурна

Портална интериорна Врата, Витраж (техника тифани), ПБ „Поп Харитон“, Дряново, автор Борис Желев

среда и актуален със своята съвременна концепция „ЕкоАРТлогия – витражна галерия на открито“. В ядрото на кураторския екип на проекта са авторите и координаторите хон. преп. д-р. Велина Сталева и Весела Петрова (докторант към катедра „Стенопис“. Проектът се реализира с финансовата подкрепа на програма „Дебюти“ на Национален фонд „Култура“.

Според А. Тонкова „Стойността на концепцията на проекта да се реализират автономни, екстериорни арт обекти, изпълнени в техниката витраж, се допълва от условието творбите да притежават стимулираща, интерактивна и образователна образност“ (Тонкова, Сталева 2020).

Стартиралата през 2007 г. програма на ректорското ръководство на ВТУ за естетизация на архитектурната среда създаде условия да се реализират над 50 дипломни проекта на студенти от специалност „Стенопис“ със статут на творби, които са в пряка връзка с архитектурата, допълващи интериора и екстериора, осмислящи архитектурните пространства в голяма част от корпусите на университета. В този ред на мисли всеки един от реализираните проекти

притежава качествата да съществува в реална среда, да устоява на времето и да общува с редица поколения като дълговечно произведение, което категорично показва, че в България има витражно изкуство от високо равнище, достойно отговарящо на световните тенденции.

Ще завърша с прочутата фраза на Марк Шагал, която е актуална за всеки, докоснал се до изкуството на витража: „Витражът е една тънка презграда между моето сърце и сърцето на света“.

БИБЛИОГРАФИЯ

Тонкова, А., Сталева, В. (2020) Екипът като креативна система. Условия и стимули за ефективна съвместна творческа дейност в рамките на проекта „ЕкоАРТлогия - витражна галерия на открито“. Велико Търново: библиотека „Диоген“, книга „Психология“, том 28 (1), УИ „Св. св. Кирил и Методий“.
Страница на проекта ЕкоАРТлогия: <https://www.facebook.com/StainedGlassInstallation/>
Профил на катедра „Стенопис“ във facebook – Реализирани стенописни проекти в архитектурна среда: <https://www.facebook.com/stenopis/>
Страница на катедра „Стенопис“ на официалния сайт на ВТУ – Реализирани стенописни проекти в архитектурна среда: <http://www.uni-vt.bg/bul/pages/?page=1296&zid=143>

ПРОФ. ПЛАМЕН ЛЕГКОСТУП Д.П.Н.

Роден: 4 април 1959 г., Велико Търново

Началното и основното си образование завършва в Математическата гимназия във Велико Търново. През 1983 г. завършва висшето си образование във Факултета по изобразително изкуство на Великотърновския университет със специалност „Графика“.

От 1990 до 1995 г. е председател на синдикалната организация на Педагогическия факултет, от 1991 г. е член на Академичния съвет на ВТУ, от 1995 до 1999 г. е заместник-декан по учебната дейност на Педагогическия факултет, от 1999 г. е декан на Педагогическия факултет, от 2001 до 2003 г. е ръководител на катедра „Историческо и практическо богословие“ в Православния богословски факултет, от 17 май 2007 г. до 17 май 2015 г. два мандата е ректор на Великотърновския университет.

През 2003 г. става общински съветник от листата на СДС, като през 2007 г. е избран за втори мандат.

Член е на Съюза на българските художници. Почетен гражданин на Велико Търново от 2013 г.

Средновековен пейзаж – акрил, платно, 2009, автор П. Легкоступ

ХУДОЖНИЦИТЕ НА В. ТЪРНОВО

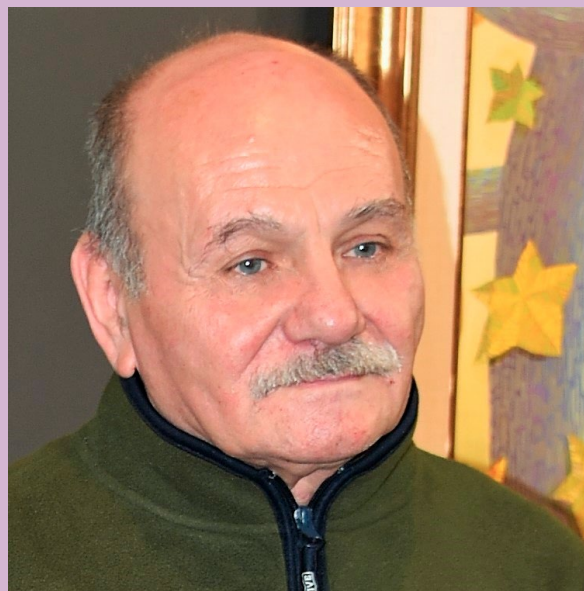
НИКОЛАЙ ТИХОЛОВ

Роден на 27.04.1953 г. Завършва средно образование в Строителния техникум – гр. Велико Търново и висше образование във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ със специалност „Графика“. Преподавал е изобразително изкуство в СОУ „Емилиян Станев“ – гр. Велико Търново и СОУ „Вичо Грънчаров“ – гр. Горна Оряховица.

Негови произведения присъстват в музеите „Пушкин“ и „Ермитажа“ в Ленинград – сега Санкт Петербург, Русия.

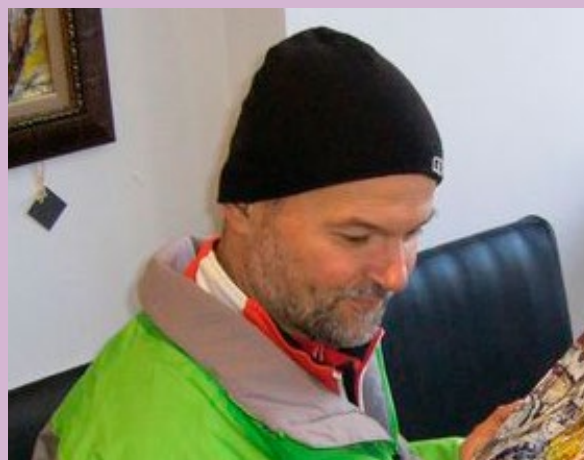
Правил е изложби в София, Варна, Германия, Франция и др.

МАРЧЕЛ ЯМЕЛИЕВ

Учи дърворезба в техниката по дървообработване и вътрешна архитектура. Преориентира се към рисуването под ръководството на „заслужилia художник“ Кирил Станчев.

ГОДИШНИНИ

арх. Наум Торбов (1880 – 1952)

инж. арх. Лазар Парашкеванов (1890 – 1977)

арх. Пецо Златев (1905 – 1981)

„ТРИМА АРХИТЕКТИ-ЮБИЛЯРИ“

доц. д-р арх. Валентина Върбанова
арх. София Лостова-Топалова
Куратори на изложбата

Идеята за създаването на изложбата принадлежи на авторите на статията – експерти в отдел „Недвижимо културно наследство“ към Регионален исторически музей – София. Съставяйки архитектурния календар на музея за 2020 г., забелязахме, че и тримата архитекти празнуват годишнини от рождението си. Тогава решихме, че си заслужава да отгледим нашата дълбока почит и признателност към архитектурните приноси на тримата големи майстори. Нямахме как да знаем, че само след няколко седмици ще настъпи карантина и ние ще работим в домашни условия и от дистанция на екипа, което се оказва нещо доста различно от прекия обмен на идеи. Независимо от трудностите, изложбата е факт и тя радва своите посетители в музея.

Защо избрахме точно тези юбляри – арх. Торбов (140 години от рождението), арх. Парашкеванов (130 години) и арх. Златев (115 години)? Заради тях самите и приносите им в изграждането на столицата. София като жив и вечен организъм, винаги е имала щастливата съдба да срещне по пътя на своето изграждане подходящите архитекти в конкретното историческо време. Нашите трима юбляри работят всеотдайно за нея от началото на ХХ в. – до края на 70-те години. Този период съвпада с едни от най-важните етапи в градоустройственото развитие на столицата. Общото между тях е, че и тримата получават архитектурното си образование в чужбина. Завръщат се в страната и се включват в културния и обществен живот на София. Създават забележителни творби, които днес са емблематични за столицата ни. Творят в различно време и създават произведения, които са част от историята на българската архитектура. По техните сгради проследяваме архитектурните стилове на града – от необизантиката, през сецесиона – до модернизма. Винаги верни на мисията си да създават красота, тези архитекти са новатори и борци, които посвещават живота си на развитието на София.

Архитект Наум Торбов е от първото поколение български архитекти след Освобождението. Неговото творчество е сравнително добре проучено. Неуморен и скромнен труженник, той проектира в различни области на архитектурата. Обществените му сгради

(Софийските хали, градското казино, хотелите и театрите) са ненадминати по своето изящество и красота на детайла. Той е един от творците, които създават съвременния облик на София от първата половина на ХХ в. Арх. Торбов е изключително плодотворен и скромнен автор на над сто жилищни и обществени сгради в София и други градове на България. Ръководи строежите на важни обществени обекти. Награден е с орден „Св. Александър“. Човек с разностранни интереси, той има и приноси в развитието на киното в България. След 1944 г. съдбата му нанася тежки удари. Унищожен е целият му архитектурен архив, губи част от имуществото и работата си. Улица в София носи неговото име.

Лазар Парашкеванов е не само архитект и художник, но и голям патриот, общественик, изобретател, публицист, писател и законотворец. Творчеството му може да е донякъде проучено, но не и личността му. Признат е в историята на българската архитектура за родоначалник на кооперативното строителство. Този факт е известен, но малцина са тези, които знаят какви невероятни рискове е поемал и какви битки е водил, за да наложи кооперативното съжителство. Истински борец за каузата, той не се предава и не отстъпва, макар че в биографията му има и арести, интерниране от София и уволнения. Софийнци винаги ще свързват неговото име със сградата на Софийската опера, кооперативния дом „Света София“ и стадион „Герена“. За своята вярна служба на родината е награден с кръст „За храброст“, а за богатото си творчество – с орден „За граждански заслуги“, и е угостен със званието „Заслужил архитект на НР България“. На неговото име е наречена улица в жк „Люлин 1“, София.

Ако за първите двама архитекти юбляри има сведения и публикации, то с арх. Пецо Златев попаднахме в загънена улица. Тогава потърсихме неговите наследници. Сега знаем, че този човек е бил дотолкова отгледан на професията си, че не се е интересувал от популярност. Трудно е да си обясним как е съвместявал важните административни постове с богатата си проектантска практика. Голямата страст на арх. Златев са архитектурните конкурси. За периода 1922 – 1948 г. той участва в двadesет

и осем конкурса и ги печели в колектив. Работохолизмът му надхвърля границите на човешките възможности. Изключително плодотворен творец, той работи в областта на обществените, жилищните, производствените сгради и интериора. Наречен е от колегите си „Пецо златните ръчички“. За високите си творчески постижения е награден със званието „Заслужил архитект“, три пъти получава „Народен орден на труда“ и орден „Народна република България“ I степен.

Не е възможно на страниците на списанието да разкажем всичко за героите на изложбата. Тя включва двадесет и седем табла и шест витрини. Животът и творчеството на тримата архитекти са представени с много текстове и фотографии (изключително от

фонда на РИМ – София). Във витрините има лични вещи, получени от наследниците им. Могат да се видят прелюбопитни неща като личните печати на арх. Л. Парашкеванов (предоставени от Националния политехнически музей), комплекта чертожни инструменти на арх. Н. Торбов, семейни снимки, техните оргени и медали и др. Във витрините са изложени оригинални проекти (архив на РИМ – София и НАГ, СО) и проекти за реставрация на техни сгради. Убедени сме, че за архитектурната колегия ще представлява интерес сглобената от нас мозайка за техните творчески биографии и забележителни творби. Събирали сме ги камъче по камъче от различни източници. Най-трудно ни беше в началото с арх. Пецо Златев. Поместената тук негова биография е написана собственоръчно от него приживе (ръкопис) и носи названието „животоописание“.

АРХ. НАУМ ТОРБОВ (1880 – 1952)

СКРОМНИЯТ ТВОРЕЦ

Арх. Торбов със семейството си (семеен архив)

Централни софийски хали (РИМ – София)

Биографични данни

- 1880 / роден на 18. XI. в с. Гопеш до Битоля, Северна Македония
  - 1882 / семейството се премества в Оряхово. Завършва гимназия в Русе
  - 1904 / дипломира „Архитектура“ в Института за изящни изкуства, Букурещ, Румъния
  - 1905 / установява се в София
  - 1905 – 1907 / работи в Министерството на обществените сгради, пътищата и благоустройството (МОСПБ)
  - 1907 – 1908 / началник в архитектурното отделение на Столична община
  - 1912 / единствен представител на „Пате Фрер“ (френския концерн за производство и разпространение на филми) за България
  - 1915 / печели конкурса за сграда на Учителската каса на пл. „Славейков“
  - 1915 / жени се за австрийката Леополдина. През 1917 г. се ражда дъщеря му Тита Наумова (1917 – 1983)
  - 1908 – 1946 / има частна архитектурна практика
  - През 1944 г. след бомбардировките сградата с ателието и архива му са унищожени, а след това частната му собственост е отнета
  - 1946 – 1949 / архитект-надничар в Столична община
  - Умира от рак на 2.06.1952 г. Погребан е за сметка на Столична община
- Улица е наречена на неговото име в кв. „Малинова долина“, София.

Значими творби

Доходно здание на Хентови (б. хотел „Лондон“), ул. „Княз Борис I“ № 135, 1906 * Дом на Луиза и Димитър Станишеви (сега Главно мюфтийство), 1906 * Софийско казино, 1908 * Хотел „Париж“, бул. „Кн. Мария Луиза“, 1908 * Църква „Св. св. Кирил и Методий“, Сграда на епархията, 1926 * Еврейска консистория, ул. „Екзарх Йосиф“ № 15, 1910 * Централни софийски хали, 1911 * Сграда на занаятчийското гюлгерско сдружение, 1910 * Жилищна сграда на ул. „Неофит Рилски“ № 68, 1913 * Хотел „Континентал“, ул. „Сердика“/ ул. „Триадшица“, 1914 * Доходно здание на Димитър Костов, ул. „Алабин“ № 36, 1915 * Сграда на Гаки Трифонов на бул. „Витоша“ № 8 * Дом на Хр. Адамов с ресторант „Гамбринус“, ул. „Цар Симеон“

№ 80, 1922 * Сграда на ул. „Пиротска“ № 8 * Сграда на братя Стоилови, бул. „Витоша“ № 5, 1932 * Жилищна кооперация „Луна“, ул. „Пиротска“ № 12, 1933 * Румънски културен институт с лицей, ул. „Екзарх Йосиф“ № 14, 1933 * Къща към Румънската църква, ул. „Княз Борис I“ № 15, 1933 * Жилищна сграда на ул. „Лайош Кошут“ № 3 * Жилищна сграда на ул. „Чипровци“ * Халите в Стара Загора, 1934 * Военен клуб в Ботевград, ул. „Незнаен войн“ № 6, 1938

Разрушени сгради в София

Хотел „Булевард“, бул. „Кн. Мария Луиза“, 1908 * Пивоварна фабрика „Македония“, бул. „Сливница“, 1908 * Оперетен кино-театър „Одеон“, ул. „Цар Симеон“, 1923 * Кожарска фабрика на братя Шаулови * Халите в Плевен

ИНЖЕНЕР-АРХИТЕКТ ЛАЗАР ПАРАШКЕВАНОВ (1890 - 1977)

АРХИТЕКТЪТ СЪС СБЪДНАТИТЕ МЕЧТИ

Арх. Парашкеванов по време на участието си във войните (РИМ – София)

Биографични данни

- 1890 / роден на 20 септември в с. Хотница, Великотърновско в патриархално семейство с 5 деца. Учи в гимназията във Велико Търново и завършва с отличие във Враца. Известно време е учител в родното си село

- 1908 / пристига в София като студент по математика и физика в Софийския университет

- 1908 / става член на Българския земеделски народен съюз. Оттогава го свързва вярно приятелство с Александър Стамболийски

- 1910 / заминава да учи архитектура в Прага

- Участва в Балканските войни (1912 – 1913) и Първата световна война (1914 – 1918). Награден е с кръст „За храброст“

- 1913 / отново се завръща в Прага

- 1920 / дипломира се като инженер-архитект в Пражката политехника

- 1920 / жени се за Невяна, с която живеят

заедно 60 години. Премества се в София. Работи в СО като началник на управление „Архитектура“ и е жилищен инспектор

- 1921 / Ал. Стамболийски му възлага проект за Партиен дом на БЗНС на ул. „Врабча“, София

- 1922 / възобновява Боянската юзина във връзка с електрификацията на столицата

- 1922 / започва да проектира първите жилищни кооперации в София

- 1923 / арестуван е след Деветоюнския преврат. Освободен е същата година

- 1924 – 1925 / внася законопроект за кооперативното строителство, който не е приет от НС

- 1925 / арестуван и интерниран в Горна Джумая (Блазоевград) след атентата в църквата „Св. Неделя“

- 1925 – 1927 / работи по сградата на кметството в Горна Джумая

- 1931 / издава книгата „Кадастър, комасация и кооперативно обработване на земята“

- 1932 / по негово предложение се отменя чертането на плановете върху инженерно платно и се въвежда хелиографското копие като оригинал

- 1933/ началник на дирекция „Архитектура“, СО и зам. главен директор на Министерството на благоустройството

- 1934 / Народното събрание приема закона „Парашкеванов“ за задължителните стоманобетонни конструкции в строителството и „Наредба-закон за застрояване на София“

- май 1934 / уволнен е от Министерството на обществените сгради, пътищата и благоустройството (МОСПБ)

- 1944 / назначен е за Главен директор и Главен секретар на МОСПБ

- 1947 / положен е основният камък на сградата на Земеделския дом и Операта

- 1948 / януари е уволнен от МОСПБ след закриването му
- 1957 / юни открива художествена изложба със свои творби, НТС, София
- 1963 / проектира и ръководи строителството на стадион „Герена“, кв. „Погуяне“
- 1974 / открива трета художествена изложба „София в своята история“, НТС. Част от картините постъпват във фондовете на Музей за история на София, Музей на БЗНС, Музей на Св. синод, Военен музей и НИПК
- 1972 / удостоен е със званието „Заслужил архитект“ на НРБ
- 25 години е член на църковното настоятелство на храм-паметник „Св. Ал. Невски“;
- умира през 1977 г. в София
- 2005 / Съюзът на архитектите в България организира изложба за неговото творчество в сградата на Софийската опера.

Национална опера и земеделски съюзен дом
(РИМ – София)

Значими творби

Жилищни кооперации

- Търговски кооперативен дом, ул. „Алабин“, 1923 *
- Кооперация, ул. „Цар Асен“ № 11, 1925 *
- Кооперация на ул. „Граф Изнатиев“ и бул. „В. Левски“ *
- Кооперация на пл. „Васил Левски“, 1924 *
- Кооперация „Гладстон“ *
- Кооперация на пл. „Македония“ № 3, 1925 *
- Кооперативна палата „Света София“, 1928 *
- Кооперация на ул. „Шипка“ № 15, 1933 *
- Кооперация „Бабуна палас“, бул. „Цар Освободител“, 1928 (нереализиран проект)

Други сгради и съоръжения

- Семейна къща на ул. „Цанко Церковски“ № 15, кв. „Лозенец“, 1923 *
- Сграда на кметството в Горна Джумая, 1925-1927 *
- Казарми на 4-ти километър, София, 1923 *
- Мавзолей-костница на Ал. Стамболийски, м. Янини грамади, с. Ветрен, 1953 *
- Съюзен земеделски дом и Народна опера, 1948-1954 *
- Хотел до Рилския манастир, 1955 *
- Рестаурация на църквата „Св. Седмочисленици“, София, 1955 *
- Стадион „Герена“ (сега стадион „Георги Аспарухов“), София, 1958-1963.

Кооперативна палата „Света София“
(РИМ – София)

АРХ. ПЕЦО ЗЛАТЕВ (1905 - 1981)

ЗЛАТНИТЕ РЪЦЕ НА АРХИТЕКТА

Арх. Златев със сина си (семеен архив)

Биографични данни

- 1905 / роден на 31 юли в с. Литаково, Ботевградско
- 1926 / завършва Техническото училище в София
- 07.1926 – 03.1929 / работи при арх. Коста Николов
- 03.1929 – 09.1930 / работи в СО по проекта за Софийската клиника заедно с арх. Б. Бобчев и арх. П. Марковски
- 1930 / заминава да следва архитектура в Прага, Чехия
- 1936 / дипломира се като архитект в Пражката политехника

- 02.1936 – 11.1939 / частна практика заедно с арх. Коста Николов
- 11.1939 – 09.1942 / работи в архитектурното отделение на СО, включително и като Градски архитект
- 09.1942 – 05.1944 / проектира и ръководи строежа на млекокомбинат „Сердика“
- 05.1944 – 11.1944 / частна практика
- 11.1944 – 02.1948 / главен инспектор в МОСПБ
- 1945 / работи по възстановяването на Народното събрание след бомбардировките и двореца „Врана“ (стопански сгради и лятна баня в комплекса)
- 02.1948 – 03.1949 / главен директор на строежите към управление „Особени имоти“ при МС и ръководител на ателие към МС
- 04.1948 - 05.1949 / асистент в катедра „Сградостроителство“ при проф. арх. Храбър Попов
- 1948 / печели архитектурния конкурс за изграждане на Партиен дом, София (заедно с арх. Борис Шангов)
- 1949 – 1954 / главен ръководител на ателието за изграждане на Партийния дом. До 1951 заедно с арх. Борис Шангов, след това – сам
- 1954 – 1956 / ръководител на ателие в „Главпроект“
- 1957 – 1959 / заместник главен архитект на „Главпроект“
- 1959 – 1961 / главен архитект в Института за проучване и проектиране на културни и обществени сгради към КСА (сега МРРБ)
- 1961 / до пенсионирането си завежда отдел в „Главпроект“
- Умира на 4 юли 1981 г. в София

Значими творби

Софийска кланица (с арх. К. Николов), 1930 * Сграда на млекокомбинат „Сердика“, 1944 * Сгради на Зеленчуковата борса, 1940 * Жилищни кооперации в София: бул. „Хр. Ботев“ и бул. „Патриарх Евтимий“; бул. „Патриарх Евтимий“ № 96; бул. „Патриарх Евтимий“ и ул. „Княз Борис I“; ул. „Шипка“ и ул. „Сан Стефано“ * 3 кооперации в Плевен * Сграда на Столична община (надстрояване), ул. „Московска“ № 33, 1951 * Почивна станция на ЦК, Варна, 1950 * Драматичен театър „Антон Страшимиров“, Разград, 1950, с арх. К. Николов и арх. Д. Романов (разрушен) * Партиен дом, София, 1954 * Резиденция „Лозенец“, 1956 * Хотел-ресторант „Раховец“, Горна Оряховица, 1956 * Читалищна сграда в с. Брестовица, Пловдивско, 1959 * Хотел-ресторант „Хемус“ (с колектив), 1968 * Почивен дом на МС, Слънчев бряг, 1968 * Драматичен театър „Сава Доброплодни“, Силистра, с арх. Д. Романов, 1972

При съставянето на изложбата не бихме могли да представим тримата архитекти юбиляри като творци и личности без всеотдайната помощ от страна на техните наследници. Безкрайно сме им благодарни за съдействието и за спомените, които споделиха с нас. Получихме и подкрепа и достъп до институциите, към които се обърнахме – Държавна агенция „Архиви“, Национален политехнически музей, Изпълнителна агенция „Военни клубове и военно-почивно дело“, Софийска опера и балет, Направление „Архитектура и градоустройство“ и др. Направихме опит да открянем завесата чрез тази изложба към един колкото отминал, толкова и настоящ свят на мечти, творчески търсения, битки и постижения. Направете го и вие, посещавайки изложбата в чест на тримата заслужили юбиляри!

Резиденция „Лозенец“ (РИМ – София)

Партиен дом (РИМ – София)

Списание
за архитектурно творчество,
архитектурна теория и критика

проф. д-р арх. Тодор Булев
арх. Йордан Нурков
проф. д-р Любомира Попова
инж. д-р Даниел Панов
арх. Димитър Костов
проф. арх. Иван Никифоров, г.а.н.
арх. Милен Маринов
арх. Ваня Фурнаджиева
арх. Аталия Братованова
арх. Дафина Керелова
арх. Пламен Цанев
проф. д-р Константин Тотев
арх. Румяна Брайнова
арх. Иван Чолаков
арх. Донка Колева
арх. д-р Радосвета Кирова-Делчева
арх. Николай Георгиев
арх. Драгомир Йосифов
арх. Иван Чолаков
Сашка Александрова
арх. Матей Савов
арх. Стефан Цонев
арх. д-р Делфин Абулкер
арх. Флоранс Бабицс
арх. Галина Пировска
арх. Петър Петров
арх. Мартин Лазаров
доц. д-р Миглена Прашкова
доц. Борис Желев Георгиев
проф. Пламен Легкоступ д-р.н.
Николай Тихолов
Марчел Ямелиев
доц. д-р арх. Валентина Върбанова
арх. София Лостова-Топалова

ИЗДАНИЕ НА СЪЮЗА НА
АРХИТЕКТИТЕ В БЪЛГАРИЯ

Цена: 14 лв.